

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

**BUDİZM'DE MEZHEPLEŞME SÜRECİ: MAHAYANA VE
THERAVADA MEZHEPLERİNİN OLUŞUMU VE
KARŞILAŞTIRILMASI**

**ALİ RAUF KÖK
17810201055**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. NERMİN ÖZTÜRK**

KONYA-2021

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ali Rauf KÖK		
	Numarası	17810201055		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı/Dinler Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	Budizm’de Mezhepleşme Süreci: Mahayana ve Theravada Mezheplerinin Oluşumu ve Karşılaştırılması		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ali Rauf KÖK
İmzası

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ali Rauf KÖK		
	Numarası	17810201055		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı/Dinler Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Nermin ÖZTÜRK		
Tezin Adı	Budizm’de Mezhepleşme Süreci: Mahayana ve Theravada Mezheplerinin Oluşumu ve Karşılaştırılması			

Budizm bugünkü Hindistan’ın kuzey eyaletlerinden biri olan Bihar eyaletinden dünyaya yayılmıştır. Kurucusu Siddhārtha Gautama isminde bir prenstir. Nirvana’ya ulaşmasının ardında ‘Aydınlanmış’ anlamına gelen ‘Budha’ ismini alır. Onun ölümünün ardından müritleri kendi içlerinde birtakım ihtilaflara düşmüşlerdir. Bu ihtilafları gidermek ve birliği sağlamak amacıyla konseyler düzenlenmiştir. Konseylerin etkisi Budizm tarihi açısından önemlidir. Zira konseylerde alınan kararlar keşişler arasında ayrışmalara neden olmuştur. Zamanla daha da belirgin çizgilerle birbirlerinden ayrılan keşişler bir süre sonra fikirlerini sistemleştirip mezhep haline getirmişlerdir. Bu çalışmada konseylerin Budizm’in iki büyük mezhebi olan Mahayana ve Theravada’nın oluşmasındaki etkisi ele alınmıştır. Mahayana ve Theravada okullarına dair genel bir tasvirden sonra aralarındaki benzerlik ve farklılıklara kısaca değinilmiştir.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Ali Rauf KÖK		
	Student Number	17810201055		
	Department	Department of Philosophy and Religious Sciences/ Department of History of Religions		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Nermin ÖZTÜRK		
Title of the Thesis/Dissertation	The Process of the Formation of Denominations in Buddhism: The Emergence and Comparison of Mahayana and Theravada Denominations			

Buddhism has been spread to the world from the state of Bihar, one of the northern states of today's India. Its founder was a prince who was called Siddhārtha Gautama. After reaching Nirvana, it took the name 'Budha' which means 'Enlightened'. After his death, his followers had some conflicts among themselves. Councils have been organized in order to resolve these disputes and ensure unity. The influence of the councils is important to the history of Buddhism. Because the decisions taken in the councils has caused divisions among the monks. Afterwards the monks who has seperated from each other with important differances have systematised their ideologies and they have created denominations. In this study, the influence of councils on Mahayana and Theravada which are the two major denominations of Buddhism was examined. Arter a general description of the schools of Mahayana and Theravada, similarity and discrepancy between them were mentioned.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR.....	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v

GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
B. Araştırmanın Amacı	2
C. Araştırmanın Önemi.....	2
D. Araştırmanın Sınırları	3
E. Araştırmanın Yöntemleri.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

BUDHA’NIN HAYATI, İLK ÜÇ KONSEY VE KONSEYLERİN MEZHEPLERİN OLUŞUMUNDAKİ ETKİSİ

1.1. Budha’nın Hayatı	4
1.2. Rajaghra Konseyi.....	16
1.3. Vaisali Konseyi.....	20
1.4. Pataliputra Konseyi.....	25
1.4.1. İmparator Asoka	25
1.4.2. Konseyin Toplanması	31
1.5. İlk Üç Konseyin Mezheplerin Oluşumundaki Etkisi.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA MAHAYANA VE THERAVADA MEZHEPLERİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. Theravada	38
2.1.1. Tarihi ve Kökeni	38
2.1.1.1. Nikaya Budizm’i.....	40
2.1.2. Kutsal Metinler	42
2.1.2.1. Vinaya Pitaka.....	43
2.1.2.2. Sutta Pitaka	44
2.1.2.3. Abhidhamma Pitaka.....	46
2.1.3. Temel Öğretileri.....	48

2.1.3.1. Arhatlık Makamı.....	47
2.1.3.2. Nirvana.....	49
2.2. Mahayana.....	49
2.2.1. Tarihi ve Kökeni	49
2.2.2. Kutsal Metinler	52
2.2.2.1. Prajnaparamita	53
2.2.2.2. Vimalakirti-nirdesa Sutra.....	53
2.2.2.3. Lankavatara Sutra	54
2.2.2.4. Lotus Sutra.....	54
2.2.2.5. Sukhavativyuha Sutra	54
2.2.3. Temel Öğretileri.....	54
2.2.3.1. Bodhisattva	55
2.2.3.2. Göksel Budhalar	63
2.2.3.3. Üç Beden (Trikaya) Teorisi	65
2.2.3.4. Boşluk (Sunyata) Öğretisi.....	66
2.2.3.5. Saf Diyar (Sukhavativyuha) Öğretisi.....	68
2.3. Mahayana ve Theravada Mezheplerinin Karşılaştırılması	69
2.3.1. Mahayana ve Theravada Arasındaki Farklar	69
2.3.1.1. Arhat ve Bodhisattvaların Hedefi	69
2.3.1.2. Nirvana ve Budhalık Hedefi	70
2.3.1.3. Kişisel Çabanın Önemi	70
2.3.1.4. Tarihi Budha	70
2.3.1.5. Keşiş ve Keşiş Olmayan Budistler.....	71
2.3.1.6. Bilgelik ve Merhametin Önemi	71
2.3.1.7. Kutsal Eserlerin Dilleri	72
2.3.1.8. Okul İçerisinde Farklı Fikirlerle Bakış	72
2.3.1.9. Yayıldığı Bölgeler.....	73
2.3.1.10. Öğretilerinin Mahiyeti	73
2.3.1.11. Karakteristik Özellikleri	74
2.3.2. Mahayana ve Theravada Arasındaki Ortak Noktalar	74
2.3.2.1. Amaçları.....	74
2.3.2.2. Alem Tasavvuru.....	74

2.3.2.3. Nesnelerin Aslı	75
2.3.2.4. Nedenselliğin Alanı	75
2.3.2.5. Acının Kaynağı	76
Sonuç	77
Kaynakça	81

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Ed.	: Editör
MÖ.	: Milattan Önce
MS.	: Milattan Sonra
San.	: Sanskritçe
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
vs.	: Vesaire
vb.	: Ve Benzeri
Trc.	: Tercüme

ÖNSÖZ

Budizm MÖ. 6. asırda Kuzey Hindistan’da ortaya çıkmasına rağmen, ortaya çıktığı günden bugüne tarihi süreç içerisinde dünyanın çeşitli bölgelerinde her zaman kendine yer bulmuştur. İnsanı *Nirvana* öğretisi sayesinde ruhsal olarak mutlak mutluluğa ulaştırmayı amaçlaması kendisine mürit bulmasında etkili olmuştur. Bunun yanında her insanın mutluluğa ulaşmasındaki etkenler farklılık arz etmektedir. İnsanlarda duygusal ve zihinsel olarak tatmin olmadaki çeşitlilikten dolayı her dinde, grupta, toplumda vs. olduğu gibi Budizm’de de mezheplerin oluşmasında insanlardaki bahsi geçen farklılıklar önemli rol oynamıştır.

Araştırmamızda Budizm’in çalkantılı mezhepleşme sürecine bir ışık tutmayı hedefledik. İlk bölümde *Budha*’nın ölümünün ardından düzenlenen ilk üç konseyi ele aldık. MÖ. 6. Asır gibi oldukça eski bir dönemde meydana gelmesinden dolayı il üç konseyin muhtevası hakkında objektif bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Her ne kadar dezenformasyonlar olsa da günümüze kadar gelebilmiş bilgiler mevcuttur. İlk üç konseyin toplanma sebeplerini, ne zaman ve nasıl toplandıklarını, nerelerde yapıldığını, nelerin tartışıldığını, hangi sonuçların çıktığını ve konseyler sonunda bir uzlaşmaya ulaşıp ulaşılmadığını araştırdık. İlk üç konseyde net çizgilerle ayrılmış olmasalar da iki grubun çekişmesi görülmektedir. Bunlardan ilki kendilerini muhafazakâr ve *Budha*’nın gerçek öğretisini aktardıklarını söyleyen *Theravada* geleneği ve karşısında yenilikçi ve liberal görüşleriyle tanınan *Mahayana* mezhebi bulunmaktadır.

İkinci bölümde iki büyük mezhep olan *Mahayana* ve *Theravada* mezheplerini ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştık. Bu amaçla mezheplerin tarihi süreç içerisindeki seyrini, kutsal metinlerini ve temel öğretilerini el aldık. *Mahayana* ve *Theravada* mezheplerini birbirlerinden ayıran temel farklılıklar üzerinde de durduk. Öncelikle iki mezhebin en temelde ayrıştıkları husus Budizm’in kurucusu *Budha*’nın şahsiyeti, mahiyeti ve tarihselliği hakkındadır. Yine *Budha*’nın mesajı konusunda da ciddi bir anlayış farkı görülmektedir. Örneğin *Theravada* *Budha*’nın amacının *Nirvana*’ya ulaşmak olduğunu savunurken *Mahayana* keşişleri diğer insanları kurtuluşa erdirmenin temel amaç olduğunu ve bu yolda *Nirvana*’nın bir araç olduğunu savunmaktadırlar. Bu bağlamda *Arhat*’ların konumu, metafiziğe bakış, tapınak yaşamı vb. konulardaki ortak noktaları ve görüş farklılıklarını inceledik.

Araştırmamızın başlangıcından bitmesine kadar geçen süreçte desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve bütün hatalarımı hoş gören danışmanım, saygıdeğer hocam sayın Prof. Dr. Nermin ÖZTÜRK'e, ufkumuzu açan ve ender tecrübelerini bizlere aktaran hocalarım sayın Prof. Dr. Mehmet AYDIN, Prof. Dr. M. Sami BAYBAL, Doç. Dr. Ahmet ARAS'a ve hem psikolojik hem de zihinsel olarak geçirilen zor süreçlerde her türlü fedakarlığı hiç tereddüt etmeden yapan ve yanımda olan sevgili eşim Şeyda KÖK'e teşekkür ederim.

GİRİŞ

Dinlerin merkeze aldığı konu ile anıldığı bilinen bir olgudur. Örnek vermek gerekirse Hristiyanlık merkezine İsa Mesih'i aldığı için '*Kristosentrik*', İslam ve Yahudilik tek tanrı inancını merkeze aldıkları için '*Teosentrik*' olarak isimlendirilir. Budizm'in merkezinde ise şüphesiz *Budha*'nın kendisi vardır. Bu yönüyle Budizm'in *Budha* merkezli olduğu bilinen bir husustur.

Budizm tarih sahnesine çıktığı günden bugüne kadar hakkında birçok farklı yorum ve tartışmalarla varlığını sürdürmüş ve günümüze kadar gelmiştir. Kimisi onun bir din olduğunu, kimisi felsefi bir sistem olduğunu, kimisi ise hayatın içinden bir ahlak sistemi olduğunu savunmuştur. Her görüşün sahibi kendisini destekleyen kanıtlarla görüşünü temellendirmeye ve kanıtlamaya çalışmıştır. Biz bu tartışmalara girmeden tarihsel süreç açısından araştırmamızı yapacağız.

Mitolojik anlatımda Budizm'in hikayesi, kurucusu olan *Siddharta Gautama*'nın saraydaki lüks terk etmesiyle başlar. Tarihsel olarak bilinen şey ise *Siddharta*'nın sarayından 29 yaşında çıktığı ve 35 yaşında *Bodhgaya*'da aydınlığa yani *Nirvana*'ya ulaştığıdır. *Budha* aydınlığa erdiği andan son nefesini verdiği ana kadar geçen 45 yıl gibi bir süre boyunca durmadan ulaştığı aydınlığı, hakikati insanlara vaazlarında anlatmıştır.

Budha'nın hayatının sona ermesinin ardından müritlerinin ondan öğrendiklerini öğrencilerine aktarmaları, Budizm'in sistemli bir öğreti haline gelmesini sağlamıştır. Budizm keşişlerin seyahatleri vasıtasıyla doğduğu toprakların dışına yayılmasıyla yeni kültür ve medeniyetlerle karşılaşmış ve etkileşime girmiştir. Bu karşılaşma ve etkileşim neticesinde her iki kültür de birbirinden etkilenmiştir. Biz burada söz konusu etkileşimden Budizm mezheplerinde ne gibi farklılıklara yol açtığını incelenmiştir.

A. Araştırma Konusu ve Problemi

Budizm, MÖ. 6. yüzyılda kuzey Hindistan'da yaşadığı kabul edilen *Siddhartha Gautama* tarafından kurulmuş bir dindir. Kısa sayılabilecek bir sürede Güney Doğu Asya'yı aşp Mısır'a kadar uzanan coğrafyaya yayılan Budizm'in bu bölgeleri etkilediği bilinmektedir. Temas ettiği toplumu etkilediği gibi aynı zamanda kaçınılmaz olarak kendisi de etkilenmiştir. Bunun sonucunda birbirinden farklı

Budist okulları ortaya çıkmıştır. Yerel kültürlerden bağımsız olarak *Budha*'nın hayatı da mezheplerin kendilerini meşrulaştırmasında bir argüman olmuştur.

Siddhartha'nın Nirvana'ya ulaştıktan sonra 'aydınlanmış' anlamına gelen "*Budha*" ünvanını aldığı bilinmektedir. *Budha* aydınlandıktan sonra yaptığı ilk şey ulaştığı hakikati insanlara anlatmak olmuştur. Elde ettiği bu hakikati bölgenin iklim koşulları gereği kurak veya diğer adıyla yaz mevsiminde çeşitli bölgelerde vaazlar vererek anlatmıştır. Yağmur mevsimi geldiğinde ise kendisinin meditasyon ile meşgul olduğu bilinmektedir. *Budha*'nın farklı dönemlerde yaptığı bu iki uygulama esasında Budizm'in iki büyük mezhebinin çıkış noktasıdır denebilir.

Çıkış noktası yukarıda bahsettiğimiz gibi olsa da bu kadar basite indirgemek doğru olmaz. Mezhepler arasında birçok farklı anlayış ve uygulamanın varlığı bilinmektedir. Aynı zamanda bu mezheplerin oluşumlarında ve yayılmalarında farklı etmenlerin olması da doğaldır. Bizim üzerinde duracağımız konu Budizm'in mezheplerin oluşumun aşamasında meydana gelmiş ilk üç konseyi ele almak ve iki büyük mezhebi ana hatları ile tanıtmak ve karşılaştırmak olacaktır.

B. Araştırmanın Amacı

Akademik alanda Dinler Tarihi alanında son yıllarda yapılan çalışmalar eskiye nazaran bir hayli artmış olmasına rağmen yapılan çalışmaların çok az bir kısmı genelde doğu dinleri özelde ise Budizm ile ilgilidir. İlgi eksikliğinin birçok nedeni vardır. Bunlardan bazıları; Budizm'in yaşadığımız coğrafyaya uzak bir din olması, terimlerin bizlere yabancı olması, tarihi kaynakların yetersizliği, yabancı dil öğrenmede yaşanan güçlükler vb. gibi nedenlerden dolayı araştırmacılar tarafından rağbet görmemiş ve Budizm ile ilgili bilgilerimiz sınırlı bir seviyede kalmıştır. Bizim amacımız bu alandaki çalışmalara katkı sağlamak olacaktır.

C. Araştırmanın Önemi

Yaptığımız araştırmalar sonucunda Budizm'in ilk dönem tarihi ve mezhepler arasındaki farklılıklar hakkında bir çalışmanın yapılmadığını gördük. Müstakil olarak Budist mezheplerinin bazıları hakkında çalışmalar yapılmış olsa da ilk dönem tarihi hakkında araştırma yapılmamıştır. Yukarıda Budizm hakkında yapılan çalışmaların eksikliğine değinmiştik. Bir dinin tarihi, gelişim süreci bilinmeden o din hakkında söz söylemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Yazılan dinler tarihi kitaplarında konumuzdan sadece yüzeysel olarak bahsedilir ve derinlemesine inilmez. Yahudilik

veya Hristiyanlık gibi hem tarihi hem de kültürü bizlere yakın olan dinlerin tarihsel seyri, mezhepleri gibi birçok farklı konusu derinlemesine işlenmiş ve çalışılmış olmasına rağmen Budizm’de bu görülmemektedir. Günümüzde hızla yayılan ve dünya üzerinde en çok mensubu bulunan dinlerden birisi olan Budizm’in tarihsel sürecinin çalışmalara konu olmaması akademik bir eksikliktir. Bu çalışmada Budizm’in ilk dönemlerinde cereyan eden ve tarihinde iz bırakan üç konseyi ve konseylerin mezheplerin oluşumundaki etkisini, iki büyük Budist mezhebi olan *Mahayana* ve *Theravada* mezheplerini ana hatları ile değerlendirerek karşılaştırılmasını ele aldık. Bu açıdan çalışmamız genelde Dinler Tarihi Biliminin özelde Budizm dininin anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

D. Araştırmanın Sınırları

Tezimizin sınırları, *Budha*’nın ölümünün ardından erken dönemde düzenlenen ve Budizm’i derinden etkileyen üç konseyde tartışılan meseleler, *Mahayana* ve *Theravada* mezheplerin ana hatlarıyla ele alınması ve aralarındaki farklara değinmek olacaktır.

E. Araştırmanın Yöntemleri

Araştırmamızda Budizm’in MÖ. 6. Yüzyılda ortaya çıkmasının ardından üç asır gibi kısa bir dönemde düzenlenen ilk üç konsey hakkında bilgi veren betimleyici yöntem ve tarihi araştırma yöntemi kullanılacaktır. Diğer bölümlerde ise Dinler Tarihi açısından önemli bir metot olan karşılaştırmalı yöntem kullanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: BUDHA’NIN HAYATI, İLK ÜÇ KONSEY VE KONSEYLERİN MEZHEPLERİN OLUŞUMUNA ETKİSİ

1.1. BUDHA’NIN HAYATI

"Budha", "Uyanmış Olan" veya "Aydınlanmış Olan" anlamına gelen *Sanskritçe* bir kelimedir. *Budha* kişisel bir isim olarak kullanılmamaktadır. Budizm'de dini hayatın amacına tam olarak ulaşmış aydınlanmış kişilere verilen bir unvandır.¹ Budha olarak tanıdığımız kişi, bugünkü *Nepal* sınırlarında bulunan *Kapilavastu* isimli yerde dünyaya gelmiştir. Kişisel adı *Siddhārtha* (*Palice Siddhattha*) ve klan adı *Gautama'dır* (*Palice Gotama*). İçinde bulunduğu toplumun insanları *Sakyalar* olarak bilinmektedir ve bu nedenle *Budha'ya* genellikle *Sakyamuni* de denmektedir. *Budha'nın* tam olarak ne zaman doğduğunu bilinmemektedir. Çünkü dönemin kronolojisi henüz kesin olarak belirlenmemiştir. Arkeologlar somut delilleri ancak son yüzyıllarda keşfetmiştir.²

Budha'nın doğum tarihi ile ilgili bir dizi farklı teori geliştirilmiştir. *Budha'nın* seksen yaşında öldüğü tahmin edilmektedir. Bu nedenle, çoğu hikâye, ölüm tarihini belirlemeye ve daha sonra doğum tarihine ulaşmak için geriye doğru hesaplamaya dayanır. En yaygın kabul gören teorilerden biri, *Sri Lanka* tarihi kayıtlarına, *Dipavamsa* ve *Mahivamsa'ya* dayanmaktadır. *Wilhelm Geiger*, bu kaynaklara dayanarak *Budha'nın* MÖ. 483'te öldüğünü ve buradan yola çıkarak MÖ. 563'te doğduğunu hesaplamıştır. *Hermann Jacobi*, aynı yöntemi ve kaynakları kullanarak *Budha'nın* MÖ. 484'te öldüğünü ileri sürmüştür. Japon bilgin *Kanakura Ensho* da aynı tarihlere ulaşmıştır.³ *Mircea Eliade* ise *Budha'nın* MÖ. 558 yılında doğduğunu söylemektedir.⁴

¹ Charles S. Prebish-Damien Keown, **Buddhism**, Journal of Buddhist Ethics Online Books, 2006, s. 50; Huston Smith, Philip Novak, **Buddhism A Concise Introduction**, Perfect Bound, Harper Collins Publishers, 2003, s. 4.

² Prebish ve Keown, **Buddhism**, s. 50; Trevor Ling, **The Buddha The Social-Revolutionary Potential Of Buddhism**, Second Edition, Pariyyati Press, WA USA, 2013, s. 109; Madhu Bazaz Wangu, **World Religions Buddhism**, 4. Edition, Chelsea House Publishers, China, 2009, s.18; Etienne Lamotte, **History of The Indian Buddhism**, Peeters Press, Louvain-Paris, 1976, s. 15; Peter Harvey, **An Introduction To Buddhism; Teachings, History and Practices**, 2. Edition, Cambridge University Press, New York, 2013, s. 14

³ Akira Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism: From Sakyamuni to Early Mayahana**, Trc. Paul Groner, University of Hawaii Press, 1990, s. 22

⁴ Mircea Eliade, **Dinsel İnanç ve Düşünceler Tarihi**, Trc. Ali Berkay, 1. Baskı, Kabcacı Yayınevi, Cilt II., 2000, s. 86.

Prens Siddhartha'nın annesi Mahamaya, rüyasında dört koruyucu melek tarafından Himalaya Dağları'na götürülmüş; orada yıkanmış, bütün maddi manevi kirlerinden arındırılmış, giydirilmiş ve üzerine güzel kokular sıkılmıştır. Bunun üzerine müstakbel *Budha* ona beyaz bir fil olarak görünmektedir. Daha sonra vücudunun sağ tarafına vurarak onun rahmine girmiştir. Hint kültüründe filler kraliyetle ilişkilendirilmektedir. Filler ayrıca doğurganlık ile ilişkilendirilir ve onlara yürüyen yağmur bulutları denmektedir. Kraliçe rüyasından uyandığında kocası Kral *Suddhodana*'ya rüyasını anlatmış; bunun üzerine rüyayı yorumlaması için eşi çok sayıda seçkin *Brahmin*'i saraya getirtmiştir. *Brahminler* krala, oğlunun izlediği yaşam tarzına bağlı olarak çocuğun ya dünyanın en büyük kralı ya da nefsinin alt eden en büyük çilecisi olacağı kehanetinde bulunmuşlardır.⁵

Hamileliğinin sonlarına doğru *Mahamaya'nın* gelenek üzere doğum yapmak için *Kapilavastu'dan* akrabalarının evine seyahat ettiği anlatılır. Yolda, o ve hizmetçileri, çiçeklerin ve kuş cıvıltılarının tadını çıkarmak için *Lumbini'de* mola vermişlerdir. Mola esnasında doğum sancılarının başladığı ve bir Sal ağacına tutunarak ayakta doğum yaptığı anlatılmaktadır.⁶ Budist geleneğine göre bu olay, *Vaisakha'nın* (Mayıs) dolunayında meydana gelmiştir.⁷

Brahminlerin kehanetinin *Prens Siddhartha'nın* babası Kral *Shuddhodana'yı* rahatsız ettiği ve bundan dolayı oğlunun doğumundan itibaren *Shuddhodana'nın*, oğlunu krallık yolunu takip etmesi için elinden geleni yaptığı anlatılmaktadır. *Shuddhodana* oğlunu zevklerle kuşatmış ve her dileğini yerine getirmektedir. *Prens Siddhartha* hiçbir zaman herhangi bir ıstırap ya da zorluk görmemiş ya da öğrenmemiştir. Saraydan ayrıldığında, kralın muhafızları arabasının önüne giderek sokakları rahatsız edici her şeyden temizlemektedir. Bir *Brahmin* rahibi *Prens Siddhartha'ya* yönetme kabiliyetleri konusunda eğiterek onu akıllıca yönetmeye

⁵ Wangu, **World Religions: Buddhism**, ss. 20-21; Harvey, **An Introduction To Buddhism**, s. 16; Carl Olson, **The Different Paths of Buddhism: A Narrative-Historical Introduction**, Rutgers University Press, New Jersey, 2005, s. 23; John S. Strong, **The Buddha: A Beginner's Guide**, 1. Edition, Oneworld, Oxford, 2009, ss. 54-55; Smith ve Novak, **Buddhism A Concise Introduction**, s. 5; W. Woodville Rockhill, **The Life Of The Buddha And The Early History Of His Order**, Ballantyne, London, 1884, s. 15

⁶ Harvey, **An Introduction To Buddhism**, s. 16; Strong, **The Buddha**, s. 51

⁷ Olson, **The Different Paths of Buddhism**, s. 24.

hazırlamaktadır. Ayrıca *Prens Siddhartha'nın* savaş sanatlarını, kılıç kullanmayı ve ok atmayı öğrendiği bilinmektedir.⁸

Prens Siddhartha'nın, *Yasodhara* isminde birisi ile evlendiği ve ondan *Rahula* adında bir oğlu olduğu anlatılmaktadır.⁹ *Theravada* metinlerinde, karısı genellikle '*Rahula'nın Annesi*' (*Rahula-mata*) olarak adlandırılır, ancak bazı metinlerde kullanılan "*Bhaddakacca, Bimbadevi, Yasodhara ve Gopa*" gibi farklı isimler de mevcuttur.¹⁰

Digha Nikaya'nın bir bölümünde *Prens Siddhartha'nın* sarayında lüks içinde yaşadığı fakat zaman geçtikçe bu durumdan haz almamaya başladığı anlatılmaktadır. Babasının, onun kehanetteki gibi bir çileci olmaması için her türlü hastalık, yaşlılık gibi rahatsız edici durumlardan uzak tutmaya çalıştığı bilinmektedir. Yine anlatıda geçtiği üzere *Prens Siddhartha'nın* sarayın dışında gezmek istediği ve bu durumun babasının öğrendiği bilinmektedir. Kral, oğlu gezintiye çıkmadan önce gideceği yollar üzerindeki bütün rahatsızlık verecek şeyleri kaldırtmış ve oğlunun bunları görmesine engel olmaya çalışmıştır. Fakat bir gün ihmal sonucu *Prens Siddhartha*, yolda giderken bir yaşlı insan ile karşılaşmış ve arabasının sürücüsü *Chanda'dan* tanık olduğu bu durumu açıklamasını istemiştir. *Chanda* yaşlılığın her insanı geleceğini ve bundan hiçbir insanın kaçamayacağını anlatmıştır. Biraz daha ilerlediklerinde yol kenarında hasta bir insan karşılarına çıkmış ve *Prens Siddhartha* yine arabacısına aynı soruyu sormuştur. *Chanda*, hastalığın her insanın başına gelebileceğini insanların her zaman sağlıklarını koruyamayacaklarını izah etmiştir. Biraz daha ilerlediklerinde karşılarına bir kalabalık çıkar. Kalabalığın ortasında bir cenaze yatmakta ve insanlar başında yas tutmaktadır. Gördükleri karşısında hayrete düşen *Prens Siddhartha*, *Chanda'ya* insanların neden ağladığını sorar. *Chanda*, hayatın da bir sonu olduğunu ve her insanın bu sona varacağını söyler. Yolculuğun sonunda ise bir *Sramana*¹¹ ile karşılaşırlar ve *Prens Siddhartha*, turuncu kıyafetlerle

⁸ Wangu, **World Religions: Buddhism**, ss. 20-21; Smith ve Novak, **Buddhism A Concise Introduction**, s. 5; Strong, **The Buddha**, s. 59; Olson, **The Different Paths of Buddhism**, s. 25

⁹ Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 24; Rockhill, **The Life Of The Buddha**, s. 20; Wangu, **World Religions: Buddhism**, s. 21

¹⁰ Harvey, **An Introduction To Buddhism**, s. 17; Strong, **The Buddha**, s. 61

¹¹ *Sramana*: Geleneksel toplumu terk eden bir münzevi denebilir. Bu terim, *Budha'nın* zamanında Brahmanizm'in geleneksel öğretilerini kabul etmeyen heterodoks çilecilere atıfta bulunmak için yaygın olarak kullanıldı. *Buda'nın* kendisine *Mahasramana*, büyük *sramana*, takipçilerine *sramanalar* denmektedir. Diğer birçok grubun da geleneksel toplum dışında ortak yaşam tarzları

saçını kazıtmış bu adamın elinde bir kâse ile ne yaptığını *Chanda*'ya sorduğunda onun bu hayattan vazgeçmiş bir çileci olduğu cevabını alır. *Prens Siddhartha*'nın bu geziden sonra saraya döndüğünde düşüncelere daldığı anlatılmaktadır.¹²

Prens Siddhartha, yaptığı yolculuktan sonra zihni bir değişim sürecine girmiş ve sonunda saraydan ayrılmaya karar vermiştir. Bu durumu babasına açıkladığında *Prens Siddhartha*, babasından ret cevabı almıştır. MÖ. 537 Yılında 29 yaşındayken *Prens Siddhartha* bir gece arabacısı *Chanda*'dan, '*Kandhaka*' ismindeki atını hazırlamasını istemiştir. Karısına ve oğluna son bir defa daha baktıktan sonra sarayı terk etmiştir. Efsaneye göre o gece sarayda uyuyan cariyeleri tanrılar tarafından *Prens Siddhartha*'ya çirkin gösterilmiştir. Saraydan ayrılırken yine ilahi bir müdahale sonucunda nöbetçiler uykuya dalmışlardır. *Prens Siddhartha* ve *Chanda*, sorunsuz bir şekilde saraydan ayrılmışlardır. Ormanlık alana kadar *Chanda* ile birlikte giden *Prens Siddhartha*, ormana vardıklarında atından inmiş ve elbiselerini arabacısına vermiştir. Daha sonra saçını kazıtmış ve çileci elbiselerini giymiştir. *Chanda*'ya saraya dönmesini tembih etmiştir.¹³ *Prens Siddhartha*, *Magadha Krallığı*'na doğru yola çıkmıştır. *Kuzey Yolu (Uttarapatha)* olarak bilinen yol üzerinden, *Sravasta*'ye gitmiş, oradan doğuya *Kapilavastu*'ya geçmiş ve daha sonra güneye yani *Kusinagara*'ya ulaşmıştır. *Vaisali*'yi ve *Ganj Nehri*'ni geçtikten sonra *Magadha Krallığı*'nın sınırlarına girmiş ve yolculuğu *Rajagrha*'da sona ermiştir (Resim 1).¹⁴

vardır. Ek olarak, bazı bireysel *sramanalar* toplumdan tamamen uzak durarak inzivaya çekilerek yaşadıkları bilinmektedir. Bkz. Irons, *Encyclopedia Of Buddhism*, s. 503.

¹² Smith ve Novak, *Buddhism A Concise Introduction*, s. 6; Charles S. Prebish-Damien Keown, *Buddhism*, Journal of Buddhist Ethics Online Books, 2006, s. 58; Wangu, *World Religions: Buddhism*, ss. 20-21; Olson, *The Different Paths of Buddhism*, ss. 25-26; Harvey, *An Introduction To Buddhism*, ss. 17-18; Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 24; Strong, *The Buddha*, ss. 62-63.

¹³ Lamotte, *History of The Indian Buddhism*, s. 16; Smith ve Novak, *Buddhism A Concise Introduction*, s. 7; Prebish ve Keown, *Buddhism*, ss. 59-60; Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 23; Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 26; Harvey, *An Introduction To Buddhism*, s. 18; Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 24; Strong, *The Buddha*, s. 71.

¹⁴ Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 24.

Resim 1.

Artık ailevi ve sosyal yükümlülüklerden arınmış olan *Siddhartha*, bir *sramana* olarak, mistik bilgiye ulaşma umuduyla meditasyon yapan, yaşamını yoga ve bedensel hareketler gibi bir dizi dini egzersize adayan evsiz dilencilerin oluşturduğu topluluğun bir üyesi haline gelmiştir. *Siddhārtha* gibi *sramanalar* sadaka için laiklere bağlı durumdadır. Ancak *sramanaların* birçoğu ormanda zorlu bir inziva hayatı yaşamak için kasaba ve köylerden çok uzaklarda yaşamaktadırlar. *Siddhartha*, kendisine bir dini usta (*guru*) aramıştır. Derin bir trans durumuna girme konusunda ustalaşmış bir meditasyon tekniği ustası *Arada Kalama* adlı tanınmış bir ustaya yönelmiştir. Bu ustanın öğretisi derin *yoga* konsantrasyonu yoluyla elde edilen bu duruma dayanmaktadır ve "*Hiçlik Alanı*" olarak bilinmektedir. Zihnin tüm düşünceleri aştığı bir durumdur. *Siddhartha* 'nın yetenekli bir öğrenci olduğu ve bu uygulamada çabucak ustalaştığı anlatılmaktadır. Ustası ondan o kadar etkilenmiş ki öğrencisini grubun lideri yapmayı teklif etmiştir. *Siddhartha*, hala aradığı hedefe ulaşamadığını hissettiğinden dolayı bu isteği reddetmiştir. *Arada'dan* ayrılan *Siddhartha*, *Udraka Ramaputra* adında ikinci bir *yoga* ustasına gitmiştir. Yeni *yoga* ustasının öğretisi, "*ne algı ne de algısızlık alanı*" olarak bilinen bir trans durumuna dayanmaktadır. Bu durumda bilinç o kadar üstün hale gelir ki, meditasyon yapanın zihni artık hiçlik fikrini bile kaydetmemektedir. *Siddhartha*, anlatıya göre bu öğretilerde hemen ustalaşmıştır. Ustasının öğrencisiyle yer değiştirmeyi ve *Siddhartha'yı*

ustası yapmayı teklif ettiği söylenmektedir, ancak *Siddhartha* bu teklifi de daha önce olduğu gibi aynı nedenlerle geri çevirmiştir.¹⁵

Yaptığı uygulamalardan istediği sonucu elde edemeyen *Siddhartha*, düzensiz nefes alıp verme tekniği gibi uygulamaları denemiştir. Fakat bu uygulamaların neticesinde şiddetli baş ağrıları çekmiş, bağırsak sancıları hissetmiş, vücut ısısı anormal derecede artmış ve yüksek sesler ve uğultular duymuş bundan dolayı bu tür uygulamaları terk etmiştir. *Siddhartha*, mutlak hakikate ulaşmak adında katı bir disiplin isteyen ve yiyeceği en aza indirmeye dayanan yaygın bir tekniği uygulamaya başlamıştır. Beraberinde beş keşiş ile uygulamayı sürdürürken öncekilerde olduğu gibi bu teknikte de *Siddhartha* son derece ustalaşmıştır. Öyle ki günde birkaç pirinç tanesiyle yetindiği anlatılmaktadır. Zamanla vücudu o kadar zayıflamıştır ki karnı çekilmiş, derisi kemiklerine yapışmış, gözleri yerinden fırlayacak düzeye gelmiştir. Bu denli sıkı bir orucu altı yıl gibi uzun sayılabilecek bir süre uygulamasından dolayı beraberindeki keşişler onu kendilerine usta olarak görmüşlerdir. Çilede ustalaştığından dolayı çevresindekiler tarafından kendisine ‘*Sakyamuni*’ yani ‘*Sakyaların Çilecisi*’ denmeye başlanmıştır. Fakat *Siddhartha* vücuduna yeterli besinin girmemesinden dolayı zihin faaliyetlerinin yeterli derecede çalışmadığının, odaklanma problemleri yaşadığının farkına varmış bu nedenle çilenin kurtuluş yolu olmadığını anlamıştır.¹⁶ Bundan dolayı aşırı çileciliği bırakıp bir kâsede kendisine sunulan sütlü pirinç lapasını yemiştir. O sırada beraberindeki beş keşiş, onun haşlanmış pirinçle beslendiğini gördüklerinde çok üzölmüşler ve çileciliğinde tereddüt ettiği için onu eleştirmişler ve terk etmişlerdir.¹⁷ Bu beş keşiş, genel olarak, gerçek kurtuluşu aramayan, bunun yerine kemer sıkma uygulamalarının içinde yaşayan *Hintli* çilecilerin sınırlı ruhunu sembolize etmektedir. Budist bakış açısından, çile durumu nihai kurtuluşa vesile olmamaktadır. Pirinç lapasından biraz

¹⁵ Prebish ve Keown, **Buddhism**, ss. 61-62; Smith ve Novak, **Buddhism A Concise Introduction**, s. 7; Eliade, **Dinsel İnanç ve Düşünceler Tarihi**, s. 88; Harvey, **An Introduction To Buddhism**, s. 19; Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 25; Strong, **The Buddha**, s. 65.

¹⁶ Smith ve Novak, **Buddhism A Concise Introduction**, s. 8; Prebish ve Keown, **Buddhism**, s. 63; Rockhill, **The Life Of The Buddha**, s. 26; Olson, **The Different Paths of Buddhism**, s. 27; Eliade, **Dinsel İnanç ve Düşünceler Tarihi**, s. 88.

¹⁷ Strong, **The Buddha**, s. 77; Wangu, **World Religions: Buddhism**, s. 27; Olson, **The Different Paths of Buddhism**, s. 28; Eliade, **Dinsel İnanç ve Düşünceler Tarihi**, s. 89; Prebish ve Keown, **Buddhism**, s. 64; Harvey, **An Introduction To Buddhism**, s. 20; Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 27; Strong, **The Buddha**, s. 87.

yedikten sonra *Siddhartha'nın* gücü yeniden gelmiş ve canlandıktan sonra aydınlanmaya ulaşmayı başarmıştır.¹⁸

Aydınlanmanın yollarını arayan *Siddhartha'nın* yeme içme kararı almasında daha önceki deneyimlerini de göz önünde bulundurarak hayatının iki uç evresini karşılaştırmış olması pekâlâ muhtemeldir. O ilk safhada genç bir adam bir adam olarak maddi rahatlık ve lüksün tadını çıkarmıştır, ama bu onu hüsrana uğratmış ve tatminsiz bırakmıştır. İkinci aşamada, ormana bir *sramana* olarak girmiş, diğer uca gitmiş ve kendisini her türlü konfordan mahrum bırakmış, asla gelmeyecek bir ruhsal atılım umuduyla zihnini ve bedenini sınırlarını zorlamıştır. Bu nedenle, altı yıllık çile deneyimini sona erdirmeye karar vermiştir. Hayatının kalan kısmında daha dengeli ve ılımlı bir yaşam tarzını benimsemiştir. Aydınlanmaya giden yolun, her türlü aşırılıktan kaçınan ve aşırı zevk ile aşırı çile arasında bir "orta yol" yaşam tarzı olması gerektiğine karar vermiştir.¹⁹

Güç ve kuvvetini yeniden toparlayan *Siddhartha asvattha* veya *pipal* ağacı olarak da bilinen *Bodhi* (aydınlanma) ağacına doğru gitmiş ve onun altına oturarak derin bir meditasyona başlamıştır. Bu arada Budizm'de kötülüğün müşahhaslaşmış hali olarak kabul edilen *Mara* onun aydınlanma teşebbüsünü kendi alanı için bir tehdit unsuru olarak görmüş ve aralarında kozmik bir savaş başlamıştır.²⁰ *Mara* terimi, ölmek anlamına gelen bir kökten gelir ve *Mara*, 'öldüren varlık' demektir.²¹ Aynı zamanda bu terim öldürmek ya da yok etmek anlamına da gelmektedir. *Mara* bu nedenle Budizm'de ıstırapın sembolüdür ve Budist kutsal metinlerinde onun alanı doğum ve ölümle eşittir. *Mara* aynı zamanda neredeyse sonsuz çeşitlilikte aydınlanmamış zihin durumlarını temsil etmektedir. Budist edebiyatında ölüm ve olumsuz ruh halleri için bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır.²²

Siddhartha'nın aydınlanmaya ulaşma anlatısı efsanevi özellikleri barındırmaktadır. Efsanede *Mara'nın* korkunç ordusunu *Siddhartha'yı* yok etmesi için gönderdiği anlatılır. Meditasyon yapan *Siddhartha'ya* karşı ordunun silahları güçsüz kalırlar. Ordu tarafından atılan mızraklar ona zarar verememektedir, çünkü

¹⁸ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 28

¹⁹ Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 64

²⁰ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 28; Smith ve Novak, *Buddhism A Concise Introduction*, s. 9; Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 64; Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 27

²¹ Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 65.

²² Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 28.

Siddhartha'dan yayılan nur mızrakları beş renkli lotus çiçeğine dönüştürmektedir. Bazı anlatımlarda *Mara*, güçlerini kasırgalar, büyük bir yağmur fırtınası, yanan kayalar ve karanlık yaratmak için kullanmaktadır, ancak hiçbir şekilde *Siddhartha'yı* meditasyonundan caydıramamıştır. *Siddhartha* tarafından mağlup edilen *Mara'nın* ordusu kaçmıştır. Bu durumu gören *Mara*, 'Arati (*Hoşnutsuzluk*)', 'Rati (*Zevk*)' ve 'Trsna (*Arzu*)' adlı üç kızını *Siddhartha'yı* baştan çıkarması için göndermiş, ancak onlar da *Mara'nın* ordusu kadar başarısız olmuştur.²³

Yine efsaneye göre *Siddhartha*, sağ eliyle yeryüzüne dokunarak, toprak tanrıçasını aydınlanmasına tanıklık etmeye çağırmıştır. "*Dünyaya Dokunma Hareketi*" (*bhami sparsa mudra*) veya "*Mara'nın Fethi*" (*mara-vijaya*) olarak bilinen bu hareket(*mudra*), daha sonra klasik bir figür halini almıştır.²⁴ Efsanede *Siddhartha'nın* gecenin ilk nöbetinde doğru algıya ulaştığı anlatılmaktadır. Bu durum onun önceki doğumlarını hatırlamasını sağlamıştır. Gecenin orta nöbetinde, cennette ve cehennemde gördüğü *saf devaların* (tanrıların) bilgisine ulaşmıştır. Başka bir anlatımda biraz farklı bir vurgu bulunmaktadır: Gecenin ikinci ve üçüncü saatlerinde *Budha*, sırasıyla süreksizlik bilgisine ve *Dört Yüce Gerçeğin* bilgisine erişmiştir. Bir bakıma, doktrin açısından üçüncü bilgi biçimi diğer ikisinden daha fazla öneme sahiptir: *Dört Yüce Gerçek* bilgisinin aniden ortaya çıkması kurtuluşu daha da yakınlaştırmıştır. *Budha*, vücudunun rahatsızlığından kurtulmuş, yedi gün boyunca kendi zihnine bakarak meditasyon yapmıştır. *Siddhartha*, aydınlanmasıyla artık bir *Budha* olmuştur, bu da basitçe "*Uyanmış Kişi*" anlamına geliyordu. Aynı zamanda "*Budha*" terimi, diğer herkesin uykuda olduğunu ima etmektedir.²⁵ *Budha* MÖ. 523 yılının nisan veya mayıs ayında aydınlanmaya ulaşmıştır.²⁶ Burada yaptığı meditasyonların dört ila yedi hafta sürdüğü rivayet edilmektedir.²⁷

²³ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 28; Smith ve Novak, *Buddhism A Concise Introduction*, s. 9; Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 66; Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 27; Harvey, *An Introduction To Buddhism*, s. 20.

²⁴ Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 66; Smith ve Novak, *Buddhism A Concise Introduction*, s. 10; Harvey, *An Introduction To Buddhism*, s. 20

²⁵ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 29; Smith ve Novak, *Buddhism A Concise Introduction*, s. 10; Prebish ve Keown, *Buddhism*, ss. 64-65.

²⁶ Eliade, *Dinsel İnanç ve Düşünceler Tarihi*, s. 86; Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 27

²⁷ Eliade, *Dinsel İnanç ve Düşünceler Tarihi*, s. 90; Lamotte, *History of The Indian Buddhism*, s. 17; Harvey, *An Introduction To Buddhism*, s. 20; Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 30.

Siddhartha'nın aydınlanmaya ulaştığı yer bugün *Bodhgaya* olarak bilinmektedir. Günümüzde bölgede *Mahabodhi* tapınağı bulunmaktadır ve dünyanın her yerinden Budistler için önemli bir hac merkezidir.²⁸

Aydınlanmasından sonra *Budha*, Budist geleneğinde "*Dhamma Çarkının Dönmesi*" olarak adlandırılan ilk vaazını vermek için kutsal şehir *Benares* veya *Varanasi* yakınlarındaki *Geyik Parkına* gitmiştir. Orada eski çileci arkadaşlarını bulmuş ve keşfettiklerini anlatmıştır. Bir rivayete göre henüz daha keşişler Budha'nın vaazını dinlerken *Kondanna* adındaki keşiş bireysel olarak onun öğretisinin tecrübe etmeye başlamıştır. Varlığının en derinliklerinden, öğretinin içinde doğmuştur. Bu bilgi onun içinde her zaman bulunmaktadır, ama şimdi bunun fark varmıştır. Bu anlatı, *Budha'nın* bir ebe olarak hareket ettiğini tasvir etmektedir. Başka bir deyişle, zaten orada olanın ortaya çıkmasına izin vererek aydınlanmış bir insanın doğuşuna yardım etmektedir. Eski çileci arkadaşlar arka arkaya aydınlanmaya ulaşmışlardır. Bu ilk vaaz ve beş zahidin din değiştirmesi sıradan bir olay değildir. *Dharma* çarkının dönmesi, yerin tanrılarının ve cennetin altı katının yanı sıra cehennemlerin de tanık olduğu kozmik bir olaydır.²⁹ Beş çileciye verilen bu ilk vaaz, *Dört Yüce Gerçekle* ilgilidir. Bu gerçeklerden birincisi, tüm yaşam acıdır; ikincisi, bu acının bir sebebi vardır; üçüncüsü, acıyı bastırmanın bir yolu vardır; ve dördüncüsü, izlenecek bir yol vardır. İkinci vaaz, kalıcı bir benliğin veya ruhun yokluğu hakkındaki doktrinle ilgilidir. Buda'nın kesin öğretileri ve içindeki tarihsel sıralama hakkında emin olmamızın hiçbir yolu yoktur. Önemli olan nokta, anlatımın tarihsel doğruluğu değil, daha çok Budist geleneğin öğretilerin sırasını bu şekilde anlamaya başlamış olmasıdır.³⁰ İlk vaaz, "*Dharma Çarkını Harekete Geçirmek*" (*Dharmacakra-pravartana Sutra*) adlı bir kutsal kitapta korunmaktadır. Nispeten kısa olan bu metin, Budist doktrinin özünü içermektedir ve Budha'nın aşırı keyfine düşkünlük ile sert kemer sıkma arasında bulduğu "orta yol" doktrininden bahsederek başlamaktadır.³¹

²⁸ Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 66.

²⁹ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, ss. 30-31; Harvey, *An Introduction To Buddhism*, s. 23; Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 31; Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 29.

³⁰ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 31.

³¹ Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 68.

Budizm'de tekerlek sık kullanılan bir semboldür. Başlangıcı veya sonu yoktur ve bir yerden bir yere dolaşmaktadır. *Dharma'nın* çarkı genellikle, *Dört Yüce Gerçeği* veya *Sekiz Dilimli Yolu* (Yüce Gerçeklerin sonuncusu) temsil eden dört veya sekiz parmakla tasvir edilmektedir. İkonografide, Budha genellikle sol elinin baş ve işaret parmağını birbirine dokundurarak tekerlek şeklinde bir hareket yaparken gösterilir. Bu, *Dharma-cakra-mudra* (*Dharma Çarkının Hareketi*) olarak bilinmektedir ve ilk vaazı temsil etmektedir.³²

İlk vaazın konusu olan *Dört Yüce Gerçek*, Budizm'in temel öğretilerinden birisidir. Bu gerçekler; yaşam acıdır, acının bir nedeni vardır, acıyı yok etmenin bir yolu vardır ve bu yol *Sekiz Dilimli Yoldur*. *Sekiz Dilimli Yolu*n aşamaları ise şöyledir; İlk aşama, doğru görüş, *Dört Yüce Gerçeği* anlamakla ilgilidir. Sonra doğru niyetlerle kişi hayatını doğru yola koymaya karar verir. Doğru söz, yalan söylememek, başkalarını haksız yere eleştirmemek, sert dil kullanmamak, dedikodu yapmamaktır. Doğru davranış, öldürmek, çalmak, zulüm veya şehvetli faaliyetlerden kaçınmak anlamına gelir. Doğru geçim için insanın hiçbir canlıya zarar vermeyecek şekilde geçimini sağlaması gerekir. Doğru çabayı uygulamak için bir kişinin kötü düşünceleri yenmesi ve yalnızca iyi düşünceleri uyandırmaya ve sürdürmeye çalışması gerekir. Doğru farkındalığın Budizm'de özel bir anlamı vardır, burada bir kişi vücudunun, hissini ve zihninin tüm durumlarının yoğun bir şekilde farkına varır. Bu, daha yüksek bir bilinç aşamasına götüren derin meditasyon olan son aşamaya, doğru konsantrasyona götürür. Doğru konsantrasyon uygulayan bir kişi *Siddhartha'nın* ulaştığı aydınlanmaya ulaşacaktır.³³

Beş çileci keşiş *Budha'nın* ilk öğrencileri oldular. *Budha*, sonraki 45 yıl boyunca Kuzeydoğu Hindistan'ı dolaşmış, *Dharma'yı* vaaz etmiş ve onu öğrenmek isteyenlerin sorularını yanıtlamıştır. Budha öğretilerinde, *samsara* ve *karma* kavramları da dahil olmak üzere, zamanının Hindistan'ının dini öğretilerinin birçok unsurunu muhafaza etmiştir. Bununla birlikte, Budist *Dharma* öğretisi bazı açılardan Hint geleneğinden farklıdır. *Budha*, Hint toplumundaki en yüksek kast olan *Brahminlerin* otoritesine meydan okumuştur. Sadece *Brahmin* rahiplerinin yapabileceği çeşitli tanrılara hayvan kurban etmelerine karşı çıkmıştır. Buna karşılık

³² Smith ve Novak, **Buddhism A Concise Introduction**, s. 69

³³ Wangu, **World Religions: Buddhism**, s. 30

Budha, takipçilerine hiçbir canlıyı öldürmemelerini söylemiştir. Ayrıca *Budha*, *Brahminlerin* dini hakikatin yorumlayıcıları olarak özel rolünü kabul etmedi. Bunun yerine *Budha*, kasttan bağımsız olarak *Sekiz Dilimli Yolu* takip eden herkesin *Nirvana*’ya ulaşabileceğini vurgulamıştır.³⁴

Budha’nın öğretmenlik kariyeri yaklaşık kırk beş yıl sürmüştür. Yağmur mevsimi dışında tek bir yerde uzun zaman geçirmemiştir, bunun yerine köylere, kasabalara ve şehirlere gitmiştir, mesajını yaymaya çalışmış ve görüşüne (*ditthi*) inananlar kazandırmayı amaçlamıştır. İnsanlardan bazıları ona keşiş olarak, diğerleri ise sıradan takipçiler olarak katılmıştır. Öğretmenlik kariyeriyle ilgili çeşitli anlatılar iki noktada hemfikir olma eğilimindedir: *Budha* onu duyanlar üzerinde kişisel bir etki bırakmaktadır ve insanlar sanki o bir mıknatısmış ve kendileri metal talaşlarıymış gibi ona çekilmektedir.³⁵

Kırk beş yıllık zorlu bir tebliğden sonra, seksen yaşında ve MÖ 483 civarında *Budha*, demirci Cunda’nın evinde kurutulmuş domuz eti yemeği yedikten sonra *Kusinagara*’da dizanteriden ölmüştür.³⁶ Eliade’ye göre MÖ. 478 yılının Kasım ayında ölmüştür.³⁷ *Budha*’nın ölümü “*Mahaparinirvaṇa Sutra (Büyük Ölüm Söylemi)*” isimli kutsal metinde detaylıca anlatılmaktadır.³⁸

Budha, başında toplanan keşişlere kendisini hiçbir zaman *Sangha*’nın lideri olarak görmediği için halef atamayacağını söylemiştir. Keşişlerin kendilerine güvenmeleri ve sığınmaları olarak *Dharma*’ya ve öğretmenleri olarak *Vinaya*’ya (manastır kuralları) sınıksız sarılmaları gerektiğini öğütlemiştir. *Budha*, *Kusinagara* adındaki uzak bir köyde yolculuğunun sonuna geldiğinin farkındadır; burada, annesinin onu doğururken tutunduğu aynı tür ağaç olan iki *Sal* ağacının arasına uzanmıştır. Metin, ağaçların mevsimi olmamasına rağmen çiçek açtığını ve diğer *Budha*’nın ölümüne doğaüstü olaylar eşlik ettiğini ifade etmektedir. Çok sayıda

³⁴ Wangu, **World Religions: Buddhism**, ss. 30-31

³⁵ Olson, **The Different Paths of Buddhism**, s. 30

³⁶ Smith ve Novak, **Buddhism A Concise Introduction**, s. 12; Wangu, **World Religions: Buddhism**, s. 33; Olson, **The Different Paths of Buddhism**, s. 34; Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 36; Bhikkhu Nanamoli, **The Life Of The Buddha**, First Edition, Pariyyati Press, WA USA, 2001, s. 1; Strong, **The Buddha**, ss. 174-175; Lucien Stryk, **Wold Of The Buddha: A Reader**, Doubleday, New York, 1968, ss. 44-46.

³⁷ Eliade, **Dinsel İnanç ve Düşünceler Tarihi**, 86.

³⁸ Prebish ve Keown, **Buddhism**, ss. 71-72; Ling, s. 122; Harvey, **An Introduction To Buddhism**, s. 26; Strong, **The Buddha**, s. 165

tanrının hazır bulunduğu ve bu önemli sahneye tanık olmak için toplandığı söylenmektedir. Budha, bedeninin yakılmasını ve kalıntılarının *Budhalar* ve *Dünya Hükümdarları* (*cakravartinler*) için ayrılmış stüpa olarak bilinen özel bir anıta yerleştirilmesi talimatını vermiştir. Zamanla onun kalıntıları sekiz parçaya bölünerek ve her biri için birer *stupa* inşa edilmiştir. *Budha* hem *Stupa*'ya hem de yaşamındaki doğum, aydınlanma, ilk vaaz ve ölümle ilgili olan dört ana yere yapılmasını tavsiye etmiştir. Sonra keşişleri son sorularını sormaları için bir araya toplamıştır. Keşişlerden bir soru gelmeyince, Budha son sözlerini söylemiştir: "*Koşullu şeyler (samskara) çürümeye tabidir. Gayretle mükemmelliğe ulaşmak için çabalayın.*" Ve hayata gözlerini yummuştur.³⁹

Budha'nın öğretisi ile ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken bazı noktalar mevcuttur bunlar;

1. *Budha* otoriteden yoksun bir din vaaz etmiştir. *Budha'nın* otoriteden kastının iki ayağı vardır. Bir yandan, *brahminlerin* dini öğretiler üzerindeki tekelci tutumunu kırmak istemektedir ve reformunun büyük bir kısmı, şimdiye kadar birkaç kişinin sahip olduğu özellikleri genel olarak erişilebilir kılmaya çalışmıştır.
2. *Budha*, ritüelden yoksun bir din vaaz etmiştir. *Brahmin* ayinlerinin karmaşık ritüellerinin gereksiz olduğunu ifade etmiştir.
3. *Budha*, spekülasyondan uzak bir din vaaz etmiştir. *Budha* metafizik ile ilgili konularından uzak durmuştur. "Dünya sonsuz olsun ya da olmasın, dünya sonlu olsun ya da olmasın, ruhun bedenle aynı olup olmadığı veya ruhun bir şey ve beden başka bir şey olup olmadığı, ölümden sonra bir *Budha'nın* var olup olmadığı." Gibi konularda açıklama yapmamıştır.
4. *Budha* gelenekten yoksun bir din vaaz etmiştir. *Budha* takipçilerini geçmişin yükünden kurtulmaya teşvik etmiştir.
5. *Budha* yoğun bir özveri dini veya ağırlıklı olarak nefsten vazgeçişin ön planda olduğu bir dini tavsiye/telkin etmiştir. Birçokları, doğum ve yeniden doğuş döngüsünü sonsuz olarak kabul etme noktasındaydı ki bu

³⁹ Prebish ve Keown, **Buddhism**, ss. 72-73; Wangu, **World Religions: Buddhism**, s. 35; Olson, **The Different Paths of Buddhism**, s. 34; Harvey, **An Introduction To Buddhism**, ss. 26-27; Strong, **The Buddha**, ss. 178-179.

kişinin kendini sonsuza kadar ağır bir iş cezasına teslim etmesi gibi bir şeydir. Yani insanlar kurtuluşa ulaşabilmek için *Brahmin* kastında doğana kadar bu hayatta çabalamaya ve yaşamaya devam edeceklerdir. Yaşadıkları hayat tarzına bağlı olarak belki de bu hiç mümkün olmayacaktır.

6. *Budha* doğaüstü olmayan bir din vaaz etmiştir. Her türlü kehaneti, düşük sanatlar olarak öngörmüştür ve kendi deneyimlerinden insan zihninin artık paranormal olarak adlandırılan güçlere sahip olduğu sonucuna varmasına rağmen, keşişlerinin bu güçlerle oynamasına izin vermeyi reddetmiştir.⁴⁰

1.2. RAJAGHRA KONSEYİ

Tarihi kişilik olarak *Budha*'nın ölümünün ardından Budizm'de keşişler arasında bir takım fikir ayrılıkları olduğu bilinmektedir. Zamanla söz konusu fikri farklılıklarının derinleşmesi ise tarihsel bir olgudur. Geri dönülmesi mümkün görünmeyen bu farklılıkların ortaya çıktığı zaman kesin olarak tespit edilememekle birlikte anlaşmazlıkların tartışıldığı konseylerin varlığı bilinmektedir.

Bunlardan ilkinin *Rajaghra*'da toplandığı kaynaklarda geçmektedir.⁴¹ Ek olarak bu toplantıya 'ilk konsey' anlamına gelen '*Sangiti*' denmiştir.⁴² *Magadha*⁴³ krallığının antik başkenti *Rajaghra*, *Budha'nın Bodhgaya'da*⁴⁴ aydınlanmaya ulaşmasının ardından öğretilerini yaymaya başladığında *Gautama Budha'nın* ziyaret ettiği ilk yerler arasındadır. Bu özelliği sebebiyle *Rajaghra* ilk Budist şehri olarak kabul edilebilir. *Rajaghra*, *Bimbisara*'dan *Asoka*'ya kadar *Magadha* krallığı sınırları içerisinde bulunmaktadır. Çoğu erken Budist merkezlerinde olduğu gibi, bugün bir Budist merkezi olarak *Rajaghra*'dan geriye pek fazla bir kalıntı bulunmamaktadır.⁴⁵

⁴⁰ Smith ve Novak, **Buddhism A Concise Introduction**, ss. 24-28

⁴¹ W. Rhys Davids, **Eski Hindistan'da Budizm**, Trc. Murat İnceayan, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2007, s. 42; Prebish ve Keown, **Buddhism**, s. 122; Olson, **The Different Paths of Buddhism**, s. 143.

⁴² Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 69.

⁴³ *Magadha*: *Budha* zamanında, MÖ. 3. yüzyılda Budizm'in sınırları içinde geliştiği kuzey Hint krallığıdır. Mevcut Hindistan eyaletleri olan Bihar ve Jharkhand bölgesinde bulunuyordu. MÖ. 325 yılı civarında *Magadha*, Maurya hanedanının kurucusu Chandragupta'ya yenik düştü. *Magadha*, çok sayıda önemli Budist merkezlerine ev sahipliği yapmaktaydı. Bkz. Edward Irons, **Encyclopedia Of Buddhism**, Facts on File, New York, 2008, s. 319.

⁴⁴ *Budha*'nın aydınlanmaya ulaştığı yerde bulunan ağaç. Başlarda '*Bud-dhagaya*' olarak isimlendirilmiştir. Bkz. Irons, **Encyclopedia Of Buddhism**, s. 49.

⁴⁵ Irons, **Encyclopedia Of Buddhism**, s. 401

Budha, *Magadha* Kralı *Ajatasatru*'nun saltanatının sekizinci yılında ölmüştür ve öldükten kısa bir süre sonra⁴⁶ *Rajaghra* civarlarında bir mağaranın içinde yağmur mevsiminin ikinci ayında⁴⁷ 500 keşişin katıldığı toplantı gerçekleştirilmiştir.⁴⁸ *Rajaghra* Konseyinin MÖ. 486 yılına yerleştirilmesi konusunda tüm kaynaklar hemfikirdir.⁴⁹

Burada *Mahakasyapa* gibi önemli bir keşişten kısaca bahsetmek gerekir. Azizliği, muhteşem meziyetlere sahip olması ve hızlı aydınlanması sayesinde *Budha*'nın halefi olmaya layık görüldü. Biraz daha açacak olursak hikayeler onun karakteri etrafında oluşturulmuş ve sonraki okullara rehberlik etmesi açısından otoritesi kullanılmıştır. *Mahakasyapa*, İslam öncesi Budist etkisinin olduğu dönemde Kuzey ve Güney Hindistan'da oldukça popüler bir keşiştir. Ormandan vazgeçen ve meditasyon yapan keşişler arasında en ünlüsü olarak bilinir. *Mahakasyapa* zengin bir ailede doğdu, ancak zengin yaşam tarzını terk etti ve *Budha* ile tanışmadan önce bir yıl boyunca ormanda münzevi bir hayat yaşadı. Her ikisi de hemen birbirlerini usta ve öğrenci olarak tanıdı. *Budha* daha sonra farkındalık da dahil olmak üzere meditasyon tekniklerinde ayrıntılı bir öğretime başladı. Sekiz günlük uygulamadan sonra, *Mahakasyapa* dokuzuncu günde *Arhat*⁵⁰ olarak aydınlanmaya ulaştı. *Budha*, takipçileri arasında *Mahakasyapa* ayrıcalıklar sağladı. Yüksek şeref işareti olan cüppelerini değiştirmeleri onun *Budha* nezdindeki değerine işaret etmektedir. Kaynaklarda anlatıldığına göre *Mahakasyapa* aydınlanmıştı ve bu yüzden uçmak gibi efsunlu yeteneklere sahipti. Aynı zamanda katı bir disiplin ustası olarak biliniyordu.⁵¹

Mahakasyapa, yanında 500 keşiş eşliğinde *Pava*'dan *Kusinagara*'ya seyahat ederken bir keşişin ona *Budha*'nın yedi gün önce vefat ettiği haberini getirdiği rivayet edilir. Disiplinsizliğin *Sangha*'ya sızmasını önlemek amacıyla *Mahakasyapa*,

⁴⁶ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s. 122.

⁴⁷ Bibhuti Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, Sarup&Sons, New Delhi, 2000, s. 37.

⁴⁸ Henri Arvon, **Budacılık**, Trc. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Mart 2006, s. 73; Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 69; Prebish ve Keown, **Buddhism**, s. 122; A. K. Warder, **Indian Buddhism**, Motilal Banarsidass, Delhi, 2004, s. 195.

⁴⁹ Lamotte, **History of The Indian Buddhism**, s. 124.

⁵⁰ Arhat (Sanskritçe) veya arahant (Pali), aydınlanma durumuna ulaşmış bir varlıktır. Bkz. George D. Bond, "Arhat", **Encyclopedia Of Buddhism**, Ed. Robert E. Buswell Jr., Thomson Gale, USA, 2004, C. I, s. 28.

⁵¹ Irons, **Encyclopedia Of Buddhism**, ss. 279-280.

keşişlerin şeriatı (*dharma*) ve disiplini (*vinaya*) birlikte okumalarını tavsiye etti.⁵² *Budha'nın Parinirvana'sı* (ölümü) üzerine, keşişler topluluğu *Mahakasyapa* gelene kadar cenaze ateşini yakmadı. Hemen *Sangha'nın* liderliğini üstlendi. *Budha'nın* öğretilerini hatırlama ve aktarma misyonları olduğunu düşündü ve bu yüzden ilk Budist konseyini önerdi ve topladı.⁵³

Mahakasyapa, 499 *Arhat'ı* seçti. Seçilen keşişlerin isteği üzerine, bir *Arhat* olmasa da *Budha'nın* öğretilerinden en iyi şekilde öğrenmiş olan *Ananda'yı*⁵⁴ da konsey listesine aldı. Ortak bir görüşmeden sonra, 500 keşişin yağmur mevsimi için *Rajagrha'ya* gitmesi, orada ortak bir *dharma* ve *vinaya* okuma yapması gerektiğine karar verildi. *Sangha* bu nedenle *Magadha'nın* başkentine gitti ve mevsimin ilk ayında hazırlık çalışması yapılmasına karar verdi.⁵⁵

Farklı bir anlatıya göre konsey başlamadan önce *Mahakasyapa*, *Aniruddha* isimli keşişten konseye katılacak beş yüz *Arhat'ın* aydınlanmaya ulaşip ulaşmadığını kontrol etmesini istedi. *Aniruddha* yaptığı incelemelerin ardından gerekli şartı taşımayanın sadece *Ananda* olduğunu gördü ve bunu *Mahakasyapa'ya* iletti. Böylece *Mahakasyapa* *Ananda'ya* toplantıya katılamayacağını söyledi.⁵⁶ Fakat toplantı sabahı, aniden aydınlanan *Ananda*, *Arhat* seviyesine ulaştı.⁵⁷ Başka bir kaynakta ise bu olay şöyle anlatılmaktadır: “*Toplantı yarın. Görünüşe göre buluşma yerine sadece bir öğrenci olarak gitmek bana göre değil.*” diyen *Ananda* gecenin çoğunu bedeni üzerine düşünerek geçirdi. Gece, şafağa yaklaştığında, ‘uzanacağım’ diye düşündü; ama o anda bedenine dikkat etti. Başı yastığa değmeden ve ayakları yerden ayrıldıktan hemen sonra, kalbi lekelerden kurtulmuştu. Böylece saygıdeğer *Ananda*, meclise bir *Arhat* olarak gitti.”⁵⁸

⁵² Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 69; Ali İhsan Yitik, “Budizm”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, Ed. Şinasi Gündüz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s. 310.

⁵³ Irons, **Encyclopedia Of Buddhism**, ss. 279-280.

⁵⁴ Ananda: O, birçok metinsel söylemde yer alan, önde gelen bir öğrenci, kişisel hizmetli ve *Budha'nın* sırdaşı idi. İddiaya göre *Budha'nın* ilk kuzeni idi, törenini doğrudan Buda'dan aldı ve rahibeler için bir düzen oluşturmada hayati bir rol oynadığı iddia edildi. Muazzam bir hafızaya sahip olması, Buda'nın ölümünden sonra *Budha'nın* vaazlarını okuduğu ve "Sūtra Pitaka veya Söylemler Sepeti" haline gelen ilk *Rajagrha* Konseyinde önemli bir rol oynamasını sağladı. Bkz. Carl Olson, **The A To Z of Buddhism**, The Scarecrow Press, Lanham USA, 2009, s. 52.

⁵⁵ Lamotte, **History of The Indian Buddhism**, s. 126.

⁵⁶ Rockhill, **The Life Of The Buddha**, ss. 151-152.

⁵⁷ Lamotte, **History of The Indian Buddhism**, s. 126.

⁵⁸ Bhikkhu Nanamoli, **The Life Of The Buddha**, First Edition, Pariyyati Press, WA USA, 2001, s. 337.

Konsey *Mahakasyapa* başkanlığında başladı. *Mahakasyapa*, *Upali*'yi *Vinaya* kurallarını tekrar etmesi için konseyin önüne davet etti⁵⁹ ve ona *Budha'nın* keşişlerin kurallarını belirleme talimatlarını nerede, kime ve neyle ilgili olarak anlattığını sordu. *Upali* kendisine yöneltilen tüm sorulara birer birer cevap verdi. Daha sonra *Ananda* meslektaşlarına, ölmeden önce, *Budha'nın Sangha'ya* küçük ve önemsiz prensipleri (*kşudranukşudraka siksapada*) kaldırması için yetki verdiğini⁶⁰, ancak *Ananda'nın* ondan bu prensiplerle neyi kastettiğini belirtmesini istemediğini söyledi. Meclis, bunların önemi konusunda bir anlaşmaya varamadığı için, *Mahakasyapa*, *Budha* tarafından ilan edilen tüm hükümlerin ayırım yapılmaksızın muhafaza edilmesini önerdi. Konsey ise bu öneriyi kabul etti.⁶¹

Ananda ve *Upali'nin* keşişler önünde disiplini tekrar etmelerinden anlaşılacağı üzere kutsal kitaplar dahilinde olan *Sutta Pitaka*⁶² ve *Vinaya Pitaka'nın* kabul edildiği anlaşılmaktadır. Fakat *Tripitaka'yı* (*Üç Pitaka*) oluşturması gereken üçüncü *Pitakada* anlaşmazlık vardır. *Sthaviravada* ve *Mahasanghika* okullarının kaynaklarında onun okunuşundan bahsetmez ve bu iki okulun anlaşması mevcut en eski metinsel geleneği oluşturması gerektiğinden, başlangıçta sadece iki *Pitaka* olduğu görülmektedir.⁶³ Bu nedenle üçüncü *Pitaka* olan *Abhidhamma Pitaka'nın* uzun bir süre boyunca tartışıldığı düşünülmektedir.⁶⁴ *Sarvastivadin* Okulu, *Abhidhamma'nın* *Budha* tarafından vaaz edildiğini savunur. Böylece *Sarvastivadinler* tüm *Tripitaka'nın* geniş anlamda *Budha'nın* vaazı olduğunu kabul etmektedir. *Abhidhamma* literatürünün içeriği okulların her birine göre değişir, bu da bu literatür kısmının okulların temel bölünmeleri gerçekleştikten sonra derlendiğini gösterir. Çoğu okulun *Abhidhamma Pitaka'sı* muhtemelen MÖ. 250'li yıllarda başlayan bir dönemde derlenmiştir.⁶⁵

⁵⁹ Wilhelm Geiger, *The Mahāvamsa Or Great Chronicle Of Ceylon*, Oxford Univesty Press, London, 1912, s. 17.

⁶⁰ Lucien Stryk, *Wold Of The Buddha: A Reader*, Doubleday, New York, 1968, s. 44.

⁶¹ Lamotte, *History of The Indian Buddhism*, s. 126; Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 38; Nanamoli, *The Life Of The Buddha*, s. 338; Arvon, *Budacılık*, s. 73; Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 122; Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 69.

⁶² Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 37.

⁶³ Warder, *Indian Buddhism*, s. 195; Abdurrahman Küçük- Günay Tümer- Mehmet Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016, ss. 238-239.

⁶⁴ Carl Olson, *The Different Paths of Buddhism*, Rutgers Universty Press, New Jersey, 2005, s. 143.

⁶⁵ Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 128.

Konseyde derlenen kutsal kitaplar ile şu anda elimizde bulunan kitaplar maalesef aynı değildir. Elimizde bulunanların zamanla dezenformasyonlara maruz kaldığı bilinmektedir. Her okul konseyde keşişler tarafından onaylanan kitapların, kendi kutsal kitapları olduğunu iddia eder.⁶⁶

Konsey sonucunda kutsal metinler üzerinde büyük oranda anlaşma sağlanmıştır. *Budha'nın* vefatının ardından yerine *Sangha*'ya liderlik yapması için kimseyi tayin etmeyişi mevcut Budist topluluklarının kendi başlarına buyruk olarak hareket etmesini kolaylaştırmıştır ve bunun sonucunda ise okullaşma faaliyetlerinin olduğu görülmektedir.⁶⁷

Rajaghra konseyinin yukarıda anlatılanlardan anlaşılacağı üzere *Budha'nın* ölümünün hemen ardından gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Toplanmasındaki temel amacın üzerinde fikir birliği bulunmayan kutsal literatürün tespit edilmesi olduğu görülmektedir. Keskin tartışmaların olmadığı fakat küçük anlaşmazlıkların varlığı dikkat çekmektedir.

Konseyin ardından tartışmaların ortadan kalktığını düşünmek gerçekçi bir yaklaşım değildir. İlk iş olarak kutsal külliyatın tespit edilmesi gerektiği düşünülmüş ve büyük oranda konseyde bu konu görüşülmüştür. Doğal olarak her okul konsey içerisinde tartışılan külliyatın kendi külliyatı olduğunu iddia etmiş ve bununla kendi öğretilerinin saflığını savunmuşlardır.

1.3. VAİSALİ KONSEYİ

İnsan yapısı gereği ayrışmaya ve gruplaşmaya yatkındır. *Rajaghra* Konseyi sonrası oluşan birliktelik uzun süre devam etmemiştir. Zaman içerisinde Budizm'in çeşitli coğrafyalara yayılmış, farklı kültüre temas etmiş olması Budizm içerisinde farklı ekollerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Birçok etkenin bir araya gelmesi Budizm içerisindeki farklılaşmanın hızlanmasına sebebiyet verdiği bir gerçektir.

Zaman içerisinde keşişlerin seyahatleri ve tebliğ faaliyetleri sonucunda Budizm'in geniş coğrafyalara yayıldığı bilinmektedir. Budizm'e yeni girmiş kimselerin eski kültür ve inançlarını tamamen terk ederek yeni dinlerini bütünüyle içselleştirdiklerini söylemek makul bir yaklaşım değildir. Her yeni Budist'in kendi

⁶⁶ Lamotte, **History of The Indian Buddhism**, ss. 129-130.

⁶⁷ Edward Conze, **Kısa Budizm Tarihi**, Trc. Cemal Güngören, 1. Baskı, Yol Yayınları, İstanbul, 2005, s. 14.

kültürüne ait birtakım uygulamaları yapmaya devam etmesi zamanla bunların Budizm'e ait bir uygulama haline gelmesi sürecin getirdiği bir durumdur. Bizim burada dine sonradan giren bu uygulamaları tamamiyle tespit etmemiz mümkün değildir.

Budha'nın ölümünden yaklaşık olarak bir yüzyıl sonra Kakandaka'nın oğlu saygıdeğer Yasas adlı bir keşiş seyahat amacıyla Vaisali'deyken o bölgenin keşişlerinin direkt olarak altın ve gümüş aldığına tanık olur. Bu yaptıklarının kural ihlali olduğunu keşişlere belirttiğinde ise Vaisali keşişleri Yasas'ı kovdu ve Yasas yardım almak için batıya doğru yola çıktı.⁶⁸ Vaisali o dönemde Licchavi hanedanlığının merkezi konumu yani başkentidir. Dönemi itibariyle metropol hükmündedir.⁶⁹ Yasas'ın Batı Hindistan'da yardım aramasından dolayı uygulama ve fikir ayrılığının doğunun ve batının keşişleri arasındaki bir tartışma olarak düşünülür.⁷⁰

Bir rivayete göre konseyin, yeni yeni kendini göstermeye başlayan *Mahasanghika*⁷¹ adındaki okulun aykırı olduğu düşünülen fikirlerini Budizm'den tasfiye edilmesi üzerine toplandığı düşünülmektedir. Ayrılıkların temeli atıldı desek yanlış bir tabir olmaz çünkü dönemin hâkim fikri *Sthavira*⁷² okulunun geleneksel yaklaşımı daha yaygındı ve *Mahasanghika* okulu keşişleri, yaşlıların çoğunluğunu oluşturduğu *Sthavira* okulunun fikirlerini benimsememekte ısrarcı bir tavır sergilemekteydiler.⁷³ *Sthavira* okulu *Budha'nın* gerçek öğretilerini ve disiplini koruduğunu iddia eder ve tapınak yaşamının dinin gerçek uygulaması ve nihayetinde aydınlanma için önemini vurgular. Buna uygun olarak, Budist topluluğundaki keşişlerin otoritesini vurguladılar. *Mahasanghika*, halkın toplu ayinlere katılmalarına izin verdikleri ve popüler dini değerlere ve uygulamalara sempati duydukları için

⁶⁸ Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 81; Lamotte, **History of The Indian Buddhism**, s.127; Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 6

⁶⁹ Davids, **Eski Hindistan'da Budizm**, s. 45

⁷⁰ Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 7

⁷¹ *Mahasanghika*, MÖ. 300'lü yıllarda Vaisali de düzenlenen konseyde Budizm'in bölündüğü okullardan birisidir. Budizm'e getirdikleri yeni yorumlar neticesinde gelenekçi okul olan *Sthavira* okulu tarafından sapkın bir okul olarak görülmüşlerdir. Bkz. Irons, **Encyclopedia Of Buddhism**, s. 322.

⁷² *Sthavira* veya *Sthaviravada*, 'yaşlıların yolu' anlamına gelmektedir. Budizm'in ilk yıllarında etkili olduğu ve Vaisali konseyinde baskın bir çoğunluğu temsil ettiği bilinmektedir. Aynı zamanda Theravada okulunun da öncüleri olarak kabul edilir. Bkz. Irons, **Encyclopedia Of Buddhism**, s. 469.

⁷³ Arvon, **Budacılık**, s. 74.

daha liberal bir görüştedirler. *Budha*'ya tarihsel kimliğinden sıyrıp saf bir varlık olarak tasvir ettiler.⁷⁴

Budha'nın ölümünden sonra Budist düzeninin batı ve güneybatıya yayıldığı bilinmektedir. *Budha'nın* uzun ömürlü öğrencisi *Ananda* bu dönemde etkili oldu. Daha sonra *Ananda'nın* müridi Keşiş *Sanakavasi* batı düzeninde öne çıktı: Keşiş *Revata* da batıda nüfuzluydu. Bu sırada, *Vinaya'nın* on noktasıyla ilgili tartışma çıktı ve yaşlılar, anlaşmazlıkları tartışmak ve çözmek için *Vaisali'de* buluştu. Ancak birçok keşiş Konseyin kararına boyun eğmedi ve anlaşmazlık, *Sthavira* ve *Mahasanghika* okullarının ortaya çıkmasına neden oldu.⁷⁵ Bu meclis, tarihte Büyük Konsey (*Mahasangiti*) adıyla biliniyor ve katılımcılara *Mahasangitikas* deniyordu.⁷⁶ *Theravada* geleneğinde bu konseye İkinci Konsey (*dutiya-sangaha*) denir.⁷⁷

Konseyin toplanmasında ana sebep olarak görülen ve keşişler tarafından ihlal edildiği iddia edilen on madde şunlardır:

1. Bir hayvan boynuzunda tuz taşınması, yiyeceklerin depolanması kuralını ihlal etmektedir. (*Singilona*)
2. Güneş saati ile öğleden sonra gölge boyunun iki parmak geçtiğinde yemek alınması, öğleden sonra yemek yeme kuralını ihlal etmektedir. (*Dvangula*)
3. Aynı gün içerisinde tek öğün yemek ile yetinmeyip tekrar yemek yeme amacıyla başka bir köye seyahat edilmesi aşırı yemek yeme kuralını ihlal etmektedir. (*Gamantara*)
4. Aynı sınırlar içinde iki haftada bir toplanan toplantılara (*Sima*) keşişlerin katılması gerekirken söz konusu toplantılara keşişlerin katılmaması bu kuralı ihlal etmektedir. (*Dvasa*)
5. Eksik bir mecliste dini bir eylemi onaylanması ve daha sonra orada bulunmayan keşişlerden onay alınması, tapınak toplantılarındaki usul kurallarını ihlal etmektedir. (*Dnumati*)
6. Tapınak usul kurallarını ihlal eden alışılmış yanlış eylemleri uygulamaya devam edilmesi, tapınak usulü kurallarını ihlal etmektedir. (*Acinna*)

⁷⁴ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, ss. 143-144.

⁷⁵ Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 4; Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 143.

⁷⁶ Lamotte, *History of The Indian Buddhism*, s. 287.

⁷⁷ Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 108.

7. Yemeklerden sonra süt ve peynir altı suyu içilmesi hastalık durumları istisna tutularak özel yemek yeme kuralını ihlal etmektedir. (*Amathita*)
8. Fermente edilmemiş şarap içilmesi sarhoş edici içeceklerin içilmesini yasaklayan kuralı ihlal etmektedir. (*Jalogi patum*)
9. Saçaklı bir paspas kullanılması halıların ölçülmesine ilişkin kuralı ihlal etmektedir. (*Adasakam nisidanam*)
10. Keşişlerin altın ve gümüşü kabul etmesi keşişlerin altın ve gümüş almasını yasaklayan kuralı ihlal etmektedir. (*Jataruparajata*)⁷⁸

Vaisali keşişlerinin bu kurallara uymadığının iddia edilmesi üzerine konsey toplanmıştır. Bu maddeler arasında en çok tartışılan son maddedir. Çünkü keşişlerin altın ve gümüş kabul etmeleri önce dünyaya meyletmelerine daha sonra ticaret yapabilmelerini mümkün kıldığı düşünülmektedir.

Sangha, sorunu çözmek için *Vaisali*'ye gitti. Zaten orada yaşamış olan saygıdeğer *Sabbakamin* (*San. Sarvakama*) *Revata* tarafından ziyaret edildi ve kısa süre sonra *Revata* 'yı *Sambhuta Sanavasin* izledi. Tartışmalı noktaları kendisine *Revata* tarafından açıklanan *Sabbakamin*, *Vaisali*'deki keşişlerin yanlışlarını yarı resmi olarak kabul etti. Sonunda *Sangha* toplandı ve konsey başladı.⁷⁹

Konseyin dikkat çekici bir özelliği, herhangi bir başkanın seçilmemiş olmasıdır. Kaynaklarda birkaç keşişin diğerlerinden daha üstün konumda bulunduğu bahsedilmektedir. Fakat ilk konseye başkanlık yapan Mahakasyapa gibi bir figürden bahsedilmez. Bazı gruplar *Revata* 'yı, bazıları *Sambhuta Şanavasin*'i, bazıları da *Sarvakamin* ve *Kubjita*'yı üstün görmektedir.⁸⁰

Konsey oturumu 700 keşiş ile *Vaisali*'de gerçekleştirildi, ancak müzakereler sırasında büyük bir kargaşa çıktığı için, konuyu batıdan dört ve doğudan dört keşiş olacak şekilde oluşan sekiz üyeli bir hakeme götürülmesine kararı verildi.⁸¹ Karar vermekle görevli sekiz kişilik hakem heyeti, çoğunlukla Orta Hindistan'dan yani, *Ahoganga*, *Mathura*, *Soreyya*, *Samkasya*, *Kanyakubja*, *Aggalapura*, *Sahajati*, *Sakeṭa* bölgelerinden gelen keşişler arasından seçildi; Doğu'dan dört keşiş (*Pacinaka*) ve

⁷⁸ Nalinaksha Dutt, **Buddhist Sects in India**, Second Edition, Jainendra Prakash Jain At Shri Jainendra Press, Delhi, 1998. ss. 15-16; Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 80; Lamotte, **History of The Indian Buddhism**, s. 126; Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 6.

⁷⁹ Lamotte, **History of The Indian Buddhism**, s. 128

⁸⁰ Lamotte, **History of The Indian Buddhism**, s. 131.

⁸¹ Dutt, **Buddhist Sects in India**, s. 14; Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 7.

batıdan dört (*Patheyyaka*) keşiş olacak şekilde belirlendi.⁸² Temsilci olarak seçilen keşişler, on maddenin tamamının reddedilmesine karar verdiler. Bununla birlikte, birçok keşiş bu kararı kabul etmeyi reddetti ve bölünmeler daha da belirginleşmeye başladı.⁸³ Konsey sonucunda *Vaisali* keşişlerinin haksız bulunduğu anlaşılmaktadır. Haksız bulunan keşişlerin daha çok yenilikçi olması ve dönem itibarıyla keşişlerin büyük bir kısmının gelenekçi fikirlerde olduğunu göstermektedir.

Sthavira okulu, *Mahasanghika* okulunu veya *Vajjian* (*Vaisali*) keşişlerini aforoz ettiler ve onlara '*Papa Bhikkhus*' ve '*Adhammavadins*' adını verdiler. Bu olaydan sonra *Mahasanghika* okulunun Budist toplumunda güç ve popülaritesi günden güne büyüdü. O zamandan beri *Mahasanghika*, kendi doktrinlerinin üstünlüğünü göstermek adına ve sonunda birçok aşamadan geçen *Sthaviras* okulu için *Hinayana* terimini kullandılar ve kendilerini *Mahayanist* olarak adlandırdılar.⁸⁴

Budizm'de meydana gelen temel bölünme *Vaisali* Konseyinde gerçekleşmiştir. Hem güney hem de kuzey kaynakları *Mahasanghika* ve *Sthavira* olarak gerçekleşen bölünmede hemfikirdir.⁸⁵

Tarihi olarak eski dönemlerde gerçekleşmiş olması sebebiyle konseyde görüşülen konular dahil olmak üzere konseyin düzenlenme tarihi ve düzenlendiği yere kadar bütün hususlar tartışma konusu olmuştur. Her ne kadar ihtilaflar olsa da kaynakların hem fikir olduğu konu konseyin varlığıdır. *Vaisali*'de Budizm'i temelinden bölen bir konsey gerçekleşmiş ve akabinde gelişen süreçte *Mahasanghika* ve *Sthavira* mezhepleri ortaya çıkmıştır. O günden bu yana değişen pek bir şey olmadığı gibi Budizm içerisinde mezheplerin sayısının artarak devam ettiği bilinen bir gerçektir.

Konsey neticesinde tıpkı ilk konseyde olduğu gibi tartışmalar durulmadı. Her okul öğretisinin mutlak doğru olduğu iddiasından vazgeçmedi. Yine kendi öğretilerini daha geniş kitlelere ulaştırmaya çalıştılar.

⁸² Lamotte, **History of The Indian Buddhism**, s. 131.

⁸³ Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 7.

⁸⁴ Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 79.

⁸⁵ Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 8.

1.4. PATALİPUTRA KONSEYİ

İlk iki konseyin ardından Budizm içerisinde ayrılıklar ve görüş farklılıklarının daha belirgin bir hal aldığı bilinmektedir. Her konsey tertip edilmesinin ardından yeni tartışmaları ve farklı ayrılık noktaları da beraberinde getirdiği görülmektedir. İlk konseyde kutsal kitaplar ile ilgili meseleler tartışılırken ikinci konseyde bu bağlamdan biraz daha kopup şeriatın tatbiki konusunda bir tartışma meydana gelmiştir. Zaman geçtikçe ihtilafa düşülen meselelerin derinleşmiş ve ayrıntılara inilmiştir. Temelde tartışılan hususlar kutsal kitaplar ile başlamış daha sonra uygulama ile ilgili hususlara sıra gelmiştir. İlk iki konseyin sonunda iki farklı mezhebin çıktığı bilinmektedir ve bu iki mezhebe kaynaklarda gelenekçiler ve yenilikçiler veya özgürlükçüler (liberaller) denmektedir. Aralarındaki fikir ayrılıklarının bitmemiş zamanla daha da derinleşmiştir. Her dinde ve toplulukta olduğu gibi Budizm’de de ayrılıklar tarihi süreç içerisinde gerçekleşmiştir.

Din içerisinde bölünmelerin önüne geçmek adına yeni üçüncü bir konsey tertip edildi fakat buna geçmeden önce konseyin yapılmasını sağlayan İmparator *Asoka*’yı kısaca tanımak daha doğru olacaktır. Bu nedenle bu başlığın ikiye ayrılmıştır. İlk başlıkta İmparator *Asoka*’yı tanıtılacak, ikinci başlıkta ise onun himayesinde düzenlenen *Pataliputra* Konseyini ele alınacaktır.

1.4.1. İmparator Asoka

Chandragupta, Büyük İskender’in Hindistan’ı fethinden sonra kurduğu birlikler ile *Nanda* hanedanlığını devirerek *Mauryan* Hanedanlığını kurdu. 24 yıl ülkesini yönetti ve yerini 28 yıl hüküm sürecek olan oğlu *Bindusara*’ya bıraktı. *Bindusara*’nın oğlu olarak *Asoka* MÖ. 268 de tahta çıktı.⁸⁶

Asoka’nın saltanat tarihi genellikle MÖ. 268-232 olarak verilir. Hükümdarlığının yedinci yılında Budist⁸⁷ olduğu kaynaklarda geçmektedir. Hükümdarlığının sekizinci yılında *Asoka*’nın, birçok masumun ölüşüne şahit olduğu,

⁸⁶ Richard Gombrich, “Asoka-The Great Upasaka”, **King Asoka And Buddhism Historical And Literary Studies**, Ed. Anuradha Seneviratna, Buddhist Publication Society, Kandy Sri Lanka, 1994, s. 1; Ann Heirman-Stephan Peter Bumbacher, **The Spread of Buddhism**, Koninklijke Brill, Leiden Netherlands, 2007, s. 4; Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, 78; Prebish ve Keown, **Buddhism**, s. 128; Davids, **Eski Hindistan’da Budizm**, s. 230; Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 268; e36.

⁸⁷ D. S. Sarma, **Hint Dini Tarihine Giriş**, Trc. Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005, s. 26.

bu manzara karşısında çok üzüldüğü ve bundan dolayı kendisinin savaşın yanlış olduğu düşüncesine kapıldığı anlatılmaktadır.⁸⁸

Farklı bir rivayette ise *Asoka'nın* saltanatının dokuzuncu senesinde bölgede hâkim güç konumundaki *Magadha* ve *Kalinga* krallıkları arasında bir savaş meydana geldi. Meydana gelen şiddetli çarpışmalarda İmparator *Asoka* dehşete kapıldı. Savaşın, kan dökmenin beyhude olduğunu, gerçek savaşın din savaşı yani kültürel bir savaş olduğunu kanaatine vardı. Daha sonra bu noktada öğretilerinden etkilendiği için Budist olduğu anlatılır. Tüm bunlar *Asoka* tarafından yayınlanan on üçüncü fermenda anlatılmaktadır. Kısa bir süre içerisinde keşişliğe kadar yükseldiği bilinmektedir.⁸⁹

Asoka ilerleyen süreçte Budizm'i devlet dini yapmış ve krallığının ulaştığı her yere Budizm'i de ulaştırmaya çalışmıştır. Bunun için öncelikle değişime kendi hayatından başlangıç yaptı. *Asoka* avlanmayı bıraktı ve ülke çapında *dharma* seyahatlerine başladı. Bu gezintilerde dini otoriteleri ve okulları ziyaret etti. Sadaka verdi, halktan insanlarla muhabbet etti ve onlara *dharma* hakkında küçük vaazlar vererek onları uyardı. *Asoka'ya* göre, *Dharma'yı* (*dharma-dana*) başkalarına öğretmek veya vermek en mükemmel sadaka biçimini oluşturdu ve bundan dolayı *Dharma'ya* dayanan arkadaşlıklar kurdu. Tüm bunların yanında *Asoka* Budizm'i savunup desteklese de diğer dinlerin yaşanmasına da herhangi bir şekilde engel koymamıştır. İnsanları bağışlamayı seven *Asoka* hükümdarlığının yirmi altıncı yılına kadar yirmi beş kez mahkumlar için af çıkarmıştır.⁹⁰

Budizm, *Asoka'nın* hükümdarlığının himayesinde daha önce hiç olmadığı kadar gelişti. İmparatorluğu boyunca sütunlara, kayalara ve mağaralara oyulmasını emrettiği emirler bizlere Budizm'in ilk somut tarihsel kanıtını sunar. Hindistan'ın çeşitli yerlerinde bu dönemden kalan, erken Hint Budist tarihi hakkında çok değerli tarihsel ve kronolojik bilgiler sağlayan toplam otuz üç yazıt bulunmuştur. Sütun

⁸⁸ Trevor Ling, **The Buddha The Social-Revolutionary Potential Of Buddhism**, Second Edition, Pariyyati Press, WA USA, 2013, s. 179; Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 95; Arvon, **Budacılık**, s. 94.

⁸⁹ Peter Harvey, **An Introduction To Buddhism; Techings, History and Practices**, 2. Edition, Cambrige Universty Press, New York, 2013, s. 101; Davids, **Eski Hindistan'da Budizm**, s. 237; Prebish ve Keown, **Buddhism**, s. 129; Romila Thapar, "Asoka And Buddhism As Reflected In The Asoka Edicts", **King Asoka**, s. 18.

⁹⁰ Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, ss. 98-101.

diktirme, kaya yazıtları oydurma vb. fikirler *Asoka* 'ya muhtemelen İran'da bulunan *Ahameniş* İmparatorluğundan gelmiştir.⁹¹ *Asoka* 'nın taş sütunları, genellikle belirgin bir büyük aslan ve tabanda daha küçük bir tekerleği olan büyük bir tekerlekle temsil edilirdi. Bunların her ikisi de iyi bilinen Budist sembolleridir: aslan, *Budha'nın Dharma'yı* vaaz ettiği "aslanın kükremesini" sembolize eder ve tekerlek, her ikisi de *Budha'nın "Dharma'nın tekerleğini"* harekete geçirdiği ilk vaazı sembolize eder. *Asoka* 'nın kendisini, açık bir biçimde doğru kral veya "çarkı döndüren hükümdar" (*cakravartin*) olarak tanımlar.⁹² Çarkı döndürmekten kastedilen *dharmanın* varlığını sürdürmesini sağlamaktır. *Asoka* kendisine bu misyonu edinmiştir.

Dikilen yazıtlarda, yazım dili itibarıyla *Prakrit* ve klasik *Sanskrit* olmak üzere iki farklı yazı biçimi kullanılmıştır. *Asoka*, yazdıklarında barışseverlik, dindarlık, dini hoşgörü, gayret, ebeveynlere ve öğretmenlere saygı, nezaket, sadaka, duyu kontrolü ve eşitlik gibi ahlaki erdemleri öven konularda bir baba gibi tavsiyeler vermektedir. Budist doktrininin Dört Asil Hakikatte açıklandığı şekliyle teknik yönlerine atıfta bulunulmamıştır. *Dharma*'ya göre bir *Dharma-raja* veya "doğru kral" (*cakravartin*) olarak krallığını yönetmeye çalıştı. Dini yaymak için "*Dharma müfettişleri*" (*dharma-mahamatra*) olarak bilinen memurları atadı ve dini yerlere hacca gitti. *Asoka* tüm inançları destekledi ve dini hoşgörü çağrısında bulundu.⁹³

Asoka Budist öğretiyi göre de desteklenen tüm insanların eşit olduğu fikrine sahipti. Krallığının büyük bir bölümünün Hindu olduğu bilinmektedir. Hinduizm'in temelinde kast sisteminin⁹⁴ olduğu göz önüne alındığında, insanların eşitliği fikrinin önemi anlaşılmaktadır. Kendisi dahil tüm erkekler *Dharma'yı* uygulayacaklardı. Oydurduğu taşlarda gereksiz öldürmeyi yasakladığını bildirdi. Hayvanlar öldürülecekse de hamile ve emziren hayvanlar korunacaktı. Ülkede birisi hayvan diğeri insan hastanesi olmak üzere iki tip hastane inşa ettirdi. Tıbbi bitkiler yetiştirildi ve yolların kenarları ağaçlandırıldı. Yolcular ve dilenciler için içme suyu

⁹¹ Gombrich, "Asoka-The Great Upasaka", **King Asoka**, s. 2.

⁹² Prebish ve Keown, **Buddhism**, s. 128; Harvey, **An Introduction To Buddhism**, s. 100.

⁹³ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s. 129

⁹⁴ Kast: Hint terimi olan *jatt* (doğum) genellikle Portekizce bir kelime olan "Caste" olarak çevrilir. Kişinin içine doğduğu toplumu ifade eder. *Vedik* gelenekte *Varna* kavramı, toplumu dört gruba ayırır: *Brahmin* (rahipler), *Kshatriya* (savaşçılar), *Vaishya* (sıradan insanlar, tüccarlar dahil) ve *Shudra* (hizmetçi sınıfları). *Vedik* geleneğin basit tabakalaşması, Hint toplumunda çok daha geniş bir biçimsel sosyal tabakalaşma olarak tezahür eder. Bkz. Costance A. Jones, James D. Ryan, **Encyclopedia of Hinduism**, Facts on File, New York, 2007, s. 100.

alabilecekleri ve dinlenebilecekleri yerler inşa edildi. Yaşlılara nezaket gösterilecekti. Arkadaşlar, alimler, *Brahminlar*, *sramanas*, fakir insanlar, hizmetçiler ve kölelere düzgün davranılmalı ve herkesin itibarına saygı duyulmalıdır.⁹⁵

Asoka, fermanlarının yanı sıra, Stupa olarak bilinen anıtlar şeklinde bir mimari miras bıraktı. *Stupa*, genellikle dini öneme sahip bir bireyin kalıntılarını (örneğin, bir *Budha* veya kıdemli keşiş) veya dini öneme sahip bir maddeyi (kutsal bir metin gibi) içeren yarım küre biçiminde bir mezar höyüğüdür. *Stupa* inşa etme geleneği tarih öncesine kadar uzanır ve başlangıçta önemli bir kişinin mezarını işaretleyen bir höyük gibi basit toprak yığınları olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁶ *Asoka'nın* 84.000 kadar *Stupa* inşa ettirdiğine dair metinler vardır.⁹⁷ Yıllar sonra bölgeye seyahat eden Çinli seyyahların bu *Stupalardan* bazılarının hala ayakta olduğunu kaydetmişleridir.⁹⁸

Asoka, *Budha* bilgeliğinin dünyaya yayılması amacıyla Budist misyonerleri dünyanın çeşitli bölgelere gönderilmesi için talimat verdi.⁹⁹ Bu tarihi olay Budizm'in doğduğu topraklar dışına yayılmasının başlangıcı oldu. Daha önce keşişler sadece Hint alt kıtasında tebliğ çalışmaları yapmaktaydı. *Asoka'nın* gönderdiği misyonerlerden bazıları Suriye, Mısır ve Yunanistan'a gitti. Bu dönemde Budizm'in yayılışı iki ana kol üzerinden gerçekleşti. Bunlardan birisi kara yoluyla Asya'nın kuzeyine diğeri ise kara ve deniz yolunu izleyen güneydoğu Asya'ya yayılışıdır.¹⁰⁰ Gönderilen keşişler genellikle yaşlı bir keşişin başkanlığında beşer kişilik gruplardan oluşmaktaydı. Keşişlerin gönderilmesi tahminen MÖ. 250'li yıllara denk gelmektedir.¹⁰¹

Sri Lanka Budizm'inin kutsal metinleri, *Aparantaka* yakınlarındaki *Kathiawar* Yarımadasındaki *Girnar'da* bulunan ve *Asoka'nın* emirlerinden birine benzeyen *Pali* dilinde yazılmıştır. Budizm *Asoka* döneminde bu bölgede kesin

⁹⁵Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 97; Gombrich, "Asoka-The Great Upasaka", *King Asoka*, s. 3.

⁹⁶ Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 131.

⁹⁷ Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 130; Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 16; Gombrich, "Asoka-The Great Upasaka", *King Asoka*, s. 6.

⁹⁸ Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s.101.

⁹⁹ Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 55; Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 131

¹⁰⁰ Wangu, *World Religions: Buddhism*, ss. 39-40; Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 131.

¹⁰¹ Gombrich, "Asoka-The Great Upasaka", *King Asoka*, s. 10

olarak kurulduğunun bir göstergesidir.¹⁰² Bunun yanında gönderilen keşiş gruplarından *Sri Lanka*'ya giden grubun içerisinde *Asoka'nın* oğlu keşiş *Mahinda'nın* olduğu kaynaklarda nakledilmektedir. MÖ. 247 de *Sri Lanka* kralı olan *Tissa* Budist öğretisinden etkilendi ve Budizm'i kabul etmiştir. *Mahinda'nın* vaazlarını dinlemeye gelen hevesli kalabalıklar toplandığı bilinmektedir. *Kral Tissa* başka Budist misyonerleri de ülkesine davet etti ve *vihara*¹⁰³ için bağışta bulunmuştur. Daha sonraları bu büyük *vihara* Budizm'in adadaki merkezi haline gelmiştir.¹⁰⁴ Bir Budist rahibe olan *Mahinda'nın* kız kardeşi *Sanghamitta*, kısa süre sonra kardeşini *Sri Lanka*'ya kadar takip etti. Hindistan'dan ayrılmadan önce Budist geleneğinde önemli bir yere sahip olan *Siddhartha Gautama'nın* altında aydınlanmaya ulaştığı kutsal *Bodhi* ağacından bir dal aldığını söylenmektedir. Bu fidan *Anuradhapura'daki* bir tapınağa ekildiği rivayet edilmektedir. Bugün bu yapıdaki muazzam ağacın aynı ağaç olduğu iddia edilmektedir. Daha sonra bu ağaçtan fidanlar adanın her yerine dikildi ve Budizm'in doğayla bir bağlantı sağlaması amaçlanmıştır. Zamanla *Sri Lanka*'ya *Budha'nın* diğer değerli kalıntıları getirilmiştir. Bunlar arasında *Budha'nın* dilenci kasesi, dişi ve köprücük kemiği bulunmaktadır. *Sri Lanka'nın* soylularının Budizm'e yakın oluşu Budizm'i burada daha etkin ve kalıcı olmasını sağlamıştır.¹⁰⁵

Budizm'in *Sri Lanka*'ya geldiği ilk yıllarda ciddi bir tartışmanın yaşandığı bilinmektedir. Söz konusu tartışmanın konusu “bilgi mi yoksa uygulama mı daha önemlidir?” tartışmasıdır. Tartışmanın galibi *Dhammakathika* okulu olmuştur. Onlara göre bilgi uygulamadan önce gelmektedir. *Sri Lanka*'da Budizm'in gidişatını bu tartışma belirlemiştir. Tartışmadan çıkan sonuçtan sonra kitap okuyan ve akademik çalışmalar yapan keşişler el üstünde tutulmaya başladı. Bilgiye verilen değer ve önemin artmasının ardından sadece dini metinler değil muhtelif birçok konuda eğitimler verildi. Eğitimlerin merkezlerinin tapınaklar oluşu adada Budist

¹⁰² Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 78.

¹⁰³ Vihara terimi, ritüellerin gerçekleştirildiği ve içine *Budha'nın* veya başka bir tanrı figürünün ve dolayısıyla tapınakın resminin yerleştirildiği ana salonu belirtir. Terim, Theravāda Budizm'inin egemen olduğu güney ve güneydoğu Asya'da en yaygın olarak kullanılır. Aynı zamanda bir bütün olarak tapınağa da atıfta bulunur. Bkz. Irons, *Encyclopedia Of Buddhism*, ss. 546-547

¹⁰⁴ Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 40.

¹⁰⁵ Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 41.

tapınaklarının birer cazibe noktası haline gelmesini sağladı.¹⁰⁶ Yapılan ilmi çalışmaların etkisi günümüze kadar ulaştığının kanıtı olarak Budizm tarihi hakkında hala geçerliliğini koruyan *Sri Lanka* kronikleri gösterilebilir. Her ne kadar bilgiler karmaşık olsa da net olarak bilinen Budizm'in *Sri Lanka*'da kök salmaya başladığı dönem *Asoka* zamanıdır. O dönemde adada yaklaşık olarak 15-20 milyon insanın yaşadığı tahmin edilmektedir.¹⁰⁷ *Sri Lanka*'da kuzey ve büyük tapınak olmak üzere iki tane tapınağın var olduğu bilinmektedir. Kutsal metinler *Pali* dilinde nesilden nesle aktarılmıştır. Kutsal metinlerin yorumları ve tefsirlerine verilen isim ise *Sinhalize'dir*.¹⁰⁸

Asoka'nın tebliğ çalışmaları sadece ülke dışında değil aynı zamanda krallığının sınırları içerisinde de yapılmaktaydı. *Asoka'nın* devleti sınırları içerisinde devlet çalışanlarının bir bölümüne Budizm'i anlatma görevleri tanımlamıştır. Bu görevler:

1. Görevlendirdiği kişiler görevlendirildiği yerde çevresindeki insanları eğitmelidir.
2. *Dharma* taş yazıtlarının dikilmesini sağlamalıdır.
3. Yolların kenarlarına boşluklar bırakılacak şekilde ağaçlar dikmelidir.
4. Görevli kişi çevresindeki aile babalarının ve seyyahların yardımları ile ilgili meseleleri organize etmekle yükümlüdür.
5. *Asoka'nın* eşinin ve evlatlarının yaptığı yardımların taksiminden mesuldürler.¹⁰⁹

Yukarıda anlatılanlardan özetle bahsedecek olursak *Asoka* tahta çıkmasından sonra yaptığı savaşlardan devletin sınırlarını korumaya ve genişletmeye çalıştığı anlaşılabilir. Hayatının, bir dinin, bir devletin ve bir coğrafyanın kaderini değiştiren kararı yaptığı bir savaş esnasında almıştır. Budizm'i benimsemesinin ardında yaptığı uygulamalardan dolayı pasif bir duruş sergilemediği görülmektedir.

Asoka'nın Budizm için yaptığı birçok uygulamadan bahsetmeye çalıştık. Bunu yapmadaki amacımız *Asoka'yı* biraz tanımaktı. Fakat bizi asıl ilgilendiren bölüm ise Budizm'in mezheplere ayrılmasındaki rolüdür. Sıradaki bölümde hem

¹⁰⁶ Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 82.

¹⁰⁷ Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, ss. 39-40.

¹⁰⁸ Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 234.

¹⁰⁹ Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 252.

onun hükümdarlığı altında meydana gelen konseyi hem de *Asoka'nın* buna olan etkisini işleyeceğiz.

1.4.2. Konseyin Toplanması

Asoka'nın Budizm'e katkılarına özetle değindik. Konumuz açısından en önemli olay *Asoka'nın* kendi himayesi altında bir konsey düzenletmesidir. Kaynaklarda konsey hakkında ihtilafların olduğu görülmektedir. Öncelikle konseyin gerçekten düzenlenip düzenlenmediği tartışılmıştır.¹¹⁰

Budizm tarihi açısından başvurulacak kuzey kronikleri ve güney kronikleri olmak üzere iki kol bulunmaktadır. Konseyden bahseden sadece *Dipavamsa*, *Mahavamsa* ve *Samantapasadika* gibi güney yani *Sri Lanka* kronikleridir.¹¹¹ Bu durum konseyin sadece güney ekolü arasında düzenlendiği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Burada güney ekolünden kastedilen *Theravada* geleneğidir.

Üçüncü Konsey (*tatiya-sangaha*), *Budha'nın* ölümünden 218 yıl sonra tahta çıkmış olan Kral *Asoka* döneminde yapıldı. Konseyin tarihi genellikle *Budha'nın Nirvana'ya* ulaşmasından sonraki 236 yılı olarak verilir. Bu tarih *Asoka'nın* saltanatının 17. veya 18. yılına tekabül eder.¹¹² Üçüncü Konsey'e *Moggaliputta Tissa* tarafından başkanlık edildiği ve konseyde tartışılan doktrinlerin *Kathavatthu'da* (Tartışma Noktaları) kaydedildiği bilinmektedir.¹¹³

Sri Lanka geleneği *Kalasoka* ve *Asoka* saltanatları arasında ayırım yapar ve iki konseyin hikayesini anlatır. Aksine, Kuzey geleneğinde bir eser olan *Samaya'da*, Kral *Asoka'nın* saltanatının *Budha'nın* ölümünden bir asırdan biraz fazla zaman geçtiği söylenir. Bu son zaman ölçeği, Üçüncü Konseyin toplanması için yeterli süreye imkân tanımaz. Dahası, Üçüncü Konsey uyuşmazlıklarının toplandığı söylenen eser olan *Kathavatthu* sadece *Theravada* geleneğinde bulunur. Üçüncü Konsey, diğer okulların literatüründe belirtilmemiştir. Dolayısıyla, konsey *Theravada* geleneği arasında yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.¹¹⁴

¹¹⁰ N. A. Jayawickrama, "Asoka's Edicts And The Third Buddhist Council", **King Asoka And Buddhism Historical And Literary Studies**, s. 96.

¹¹¹ Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 109.

¹¹² Lamotte, **History of The Indian Buddhism**, s. 272.

¹¹³ Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 109.

¹¹⁴ Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 109.

Konseyin toplanmasından önce değinilmesi gereken *Vinaya'nın* bir parçası olan *Samantapasadika'da* anlatılan bir bölümdür. Bu bölüme göre, *Asokarama* adındaki tapınakta birtakım anlaşmazlıkların neticesinde *uposatha*¹¹⁵ ayınınin yedi yıl¹¹⁶ gibi bir süre boyunca gerçekleştirilmediği hakkında *Asoka*'ya bilgi verilir. İmparator bir bakanını anlaşmazlıkları çözmesi ve *uposatha* ayinlerini tekrar canlandırması için görevlendirir. Görevli bakan muhalif keşişlerin kellelerini vurdurarak birliği sağlama gibi eyleme imza atar. *Asoka* hadiseyi haber alır almaz kendisinin buna sebep olduğunu düşünerek üzülür. *Moggaliputta Tissa* büyük güçlükle İmparatora bakanın yanlış uygulamasında sorumlu olmadığına dair imparatoru ikna etmesi için *Pataliputra'ya* dönmeye ikna edilir. Daha sonra imparator, *Asokarama'da* keşişleri toplar ve keşişlerin aralarına oturur ve farklı görüşlere sahip keşişleri ayrı ayrı gruplara toplayarak, her bir keşiş grubunun fikirlerini dinler.¹¹⁷ Buradan da anlaşılacağı üzere sangha içerisinde muhtelif fikirlerin çokluğu görülmektedir. İmparatorun ise *Sangha'daki* bu çok başlılığın giderilmesi için çalıştığı anlaşılmaktadır.

Buradan sonra durum biraz ilginç bir hal almaktadır. Öğreti hakkında bilgi sahibi olan *Asoka* keşişleri dinledikten sonra onların muhaliften daha çok sapkın mezhepler olduğuna karar kılar. Sayılarının altmış bin kadar olduğu tahmin edilen keşişlere beyaz elbiseler vererek onların heretik olduğunun belli olmasını sağlar. Bu durum *Asoka'nın Sangha'yı* birleştirme ve onun arınmasını sağlamadaki kesin rolüne işaret eder.¹¹⁸ Bu anlatılanların konseyin toplanmasından önce gerçekleşmiştir.

Asoka'nın tahta çıkışından itibaren fermanlar yayınladığı bilinmektedir. Fermanların çoğu tarihlendirilmiştir (*Asoka'nın* kral olduğu yıldan itibaren). Üç fermanında bahsedilen *Sangha'nın* birleşmesi, *Asoka'nın* gözünde çok büyük bir öneme sahip bir konudur ve herhangi bir ayrılık olmaksızın *Sangha'yı* birleştirmekten bahsetmek anlamsızdır. *Asoka'nın* gerçek keşişlerin veya heretiklerin

¹¹⁵ Uposatha: Ay takvimine göre ayın 1, 8, 15 ve 23. günlerine tekabül etmektedir. Budizm'den önce oruç günleri olarak bilinmektedir. İlk dönem Budistleri tarafından Sangha'nın özel toplantıları ve Patimoksha'nın okunması için tayin edilmiştir. Dharma'yı açıklamak veya dinlemek ve özel ilkeleri saklamak için düzenlenmektedir. Bkz. Christmas Humphreys, **A Popular Dictionary Of Buddhism**, Taylor & Francis e-Library, 2005, s. 245.

¹¹⁶ Bhikku Sujato, **Sects&Sectarianism; The Origins Of Buddhist Schools**, Santipada, Taiwan, 2012, s. 25.

¹¹⁷ Jayawickrama, "Asoka's Edicts And The Third Buddhist Council", **King Asoka**, s. 99.

¹¹⁸ Jayawickrama, "Asoka's Edicts And The Third Buddhist Council", **King Asoka**, s. 100.

kim olduğuna sadece kendisinin karar vermesi beklenemez. O da kendisini doktrinin koruyucularının kimler olduğunu veya kimlerin olmadığını yargılayacak yeterlilikle olduğunu düşünmüyordu. Buna karar vermek için keşişlerin yardımına ihtiyacı vardı. *Samantapasadika'daki* ifadeden *Moggaliputta'nın* bu göreve getirildiği anlaşılmaktadır.¹¹⁹

Konseyin toplanmasında yukarıda anlatılan rivayet ile örtüşen fakat biraz farklı bir anlatım daha mevcuttur. Buna göre İmparator Asoka döneminde, Budist teşkilatı imparatorun mali desteği sayesinde gelişti, ancak birçok insan sadece tapınakların kolay bir yaşam biçimi sunduğu için keşiş oldu. Tapınak kuralları yakından takip edilmedi ve dini uygulama ihmal edildi. Anlaşmazlıklar sırayla ortaya çıktı. İki haftada bir yapılan ayinler bile yapılmadı. Bu tür suiistimalleri düzeltmek için İmparator Asoka'nın desteğiyle *Moggaliputta Tissa* teşkilatı ondan menfaat sağlamaya çalışanlardan temizlemeye çalıştı. Budizm'in *Vibhajjavada*¹²⁰ (Ayrımcılık Öğretimi) olduğunu kabul edenler, Budist keşişleri olarak kabul edildi; bu fikre katılmayanlar *Sangha'dan* atıldı. *Moggaliputta Tissa* daha sonra ortodoks fikirleri ortaya koymak için *Kathavatthu'yu* derledi¹²¹, bin *Arhat* topladı ve *Dharma'ya* derlemek için bir üçüncü konseyi düzenledi. *Theravada* Okulu, *Vibhajjavadin* (Ayrımcılığa Uğrayanlar) Okulu olarak da adlandırıldı.¹²²

Tüm bu anlatılanlara ek olarak *Mahadeva* isminden söz etmek gerekir. *Mahadeva*, *Arhat'ların* aydınlığa ulaşması yolunda beş farklı noktada kusurları olabileceğini ve bu yüzden *Budha* gibi tanrılaşma seviyesine gelemeyeceklerini savundu. *Mahadeva* bununla da yetinmeyerek *Arhat'ların* uykularında rüya görüp şeytan ile yaptıkları mücadelede yenilebildiklerini ve bunun aydınlığa giden yolda kusurlarının olduğunu ve kendilerine yol gösteren bir rehber olmaksızın *Nirvana'ya* ulaşamayacaklarını dile getirmiştir. *Mahadeva'nın* fikirlerini açık etmesinin ardından

¹¹⁹ Jayawickrama, "Asoka's Edicts And The Third Buddhist Council", **King Asoka**, s. 103.

¹²⁰ Vibhajjavada terimi, büyük ölçüde terimin zaman içinde kullanıldığı anlam çeşitliliği nedeniyle, uzun süreli bilimsel anlaşmazlığın konusu olmuştur. İlk sutralarda, Vibhajjavada, çeşitli konulara atıfta bulunarak, dışlayıcı bir tutum almaktan kaçınan ve "ayrımcılık yaptığı" söylenen *Budha* için tanımlayıcı bir terim kullanır. Paṭaliputra'daki konseyle ilgili açıklamalarda, daha sonraki Pali kaynakları Buda'nın doğru öğretisini tanımlamak için Vibhajjavada terimini kullanır ve Pali kitaplarında bu isim Theravada mezhebinin birkaç isminden biri olarak kullanılmaya devam eder. Bkz. Collet Cox, "Mainstream Buddhist Schools", **Encyclopedia Of Buddhism**, C. II., ss. 505-506.

¹²¹ Harvey, **An Introduction To Buddhism**, s. 95.

¹²² Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 109.

geniş bölgelere yayılan Budizm içinde tartışmalar başladı. Uzun süren çalkantılı dönemde keşişlerin büyük bir çoğunluğu *Mahadeva*'nın görüşlerini haklı buldu. *Mahadeva* ve onun gibi düşünenlere 'Büyük Teşkilat' anlamına gelen '*Mahasanghika*' veya 'Büyük Teşkilatta Olanlar' anlamına gelen '*Mahasanghikas*' denilmeye başlandı *Mahadeva*'ya karşı duran keşişler ise kendilerine 'Eskiler' anlamına gelen '*Sthavira*' ismini verdiler. *Sthavira* keşişleri geleneğin değişmeden doğru bir şekilde kendilerine geldiğini ve yine doğru olanın onu değiştirmeden aktarmak olduğunu savunmaktaydı.¹²³ *Budha*'yı insani yönünden sıyırmaya çalışmak *Arhat*'lığın değerinin düşmesi anlamına da gelmektedir.¹²⁴

Bahsi geçen *Mahadeva*'nın *Arhat*'ların aydınlanmaya ulaşma yolundaki kusurları şöyle maddelendirilir:

1. *Arhat*'lar cinsel olarak baştan çıkarılabilir.
2. *Arhat*'lar cehalet kalıntısına sahip olabilir.
3. *Arhat*'ların şüpheleri olabilir.
4. *Arhat*'lar başkalarının yardımıyla aydınlanmaya erişir.
5. Aydınlanma yoluna çıkış uyarıcı bir sözle veya bir işaret ile elde edilir.¹²⁵

Mahasanghika'ya göre *Budha*'nın zatından başka her kimse, kusur sahibi kimsedir. *Budha*'nın kudreti her şeyin ötesine geçebilecek kadar büyüktü, o insani bir beden taşıyan zamanın da efendisiydi, kendisine tapınılacak yegâne kişiydi, *Siddharta Gautama*, *Budha* ruhunun sadece bir yansımasıydı. *Budha* sınırlı sayıdaki seçilmiş kimselere aktarılacak kadar küçük bir vizyona sahip değildi, o *Bodhisattva* olarak tüm insanları ve yeryüzünde yaşayan bütün canlıları dünya uykusundan uyandırmak için gelmişti. *Mahasanghika* görüşleri tarihte yaşamış olan *Budha*'ya efsaneleştirecek özellikler yüklemiştir.¹²⁶

Beş sebep, *Mahadeva*'nın *Arhat*'ların aydınlanmasının ihtimalinin düşük olduğu bir görüşe sahip olduğunu gösteriyor. *Mahadeva*'nın beş doktrini *Sarvastivadin* Okulu'nun *Samaya* ve *Mahavinnasa* kroniklerinin yanı sıra *Theravada* eseri olan *Kathavatthu*'da da yer almaktadır. Bu nedenlerden dolayı gerçekleşen

¹²³ Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 42; Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 124.

¹²⁴ Lamotte, *History of The Indian Buddhism*, s. 275.

¹²⁵ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005, s.124; Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 8; Dutt, *Buddhist Sects in India*, s. 22

¹²⁶ Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 43.

bölünme bir günde gerçekleşmedi. Dolayısıyla araştırmacılar, tam olarak ne zaman gerçekleştiğini veya hangi noktada tamamlandığını belirleyememektedirler. Anlaşmazlık yavaş yavaş yayıldıkça ve Hindistan'ın çeşitli yerlerinde emirlerin çoğunu kapsadıkça, bir dizi farklı nokta üzerinde tartışmalar ortaya çıktı. *Samaya*'ya göre, *Mahasanghika* doktrini *Budha'nın* bedenleri ve *Bodhisattva* kavramı hakkında daha muhafazakâr keşişlerin tepkilerini çekmiş olabilecek belirli görüşleri içeriyordu. Bununla birlikte, bu doktrinler muhtemelen daha sonraki *Mahasanghika* keşişleri tarafından geliştirilmiştir.¹²⁷ *Mahadeva'nın* başlattığı doktrinsel tartışma *Pataliputra* Konseyin toplanmasının nedenlerinden biri oldu ve sonucunda resmi olarak Budizm liberaller/özgürlükçüler (*Mahasanghika*) ve gelenekçiler (*Theravada*) olarak iki mezhebe bölünmesiyle sonuçlandı.¹²⁸ Aynı zamanda *Mahasanghika* okulu görüşleri itibariyle *Mahayana* okuluna kaynaklık edebilecek derecede benzerlikler göstermektedir.¹²⁹

Buraya kadar anlattıklarımızdan çıkarılacak birkaç sonuç vardır. Öncelikle *Budha'nın* ölümünün hemen ardından düzenlenen ilk konseyde dahi yenilikçi grubun varlığı görülmektedir. Zaman içerisinde hem gelenekçi okul hem de liberal/özgürlükçü okullar kendi fikirlerini temellendirme yolunda çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Üçüncü konseye kadar olan bölümde her iki okulun da kendi fikrinin üstünlüğünü diğer okullara kabul ettirme uğraşındayken üçüncü konseyden sonra her okul kendi öğretisini yeni bölgelere ulaştırma yoluna girmişlerdir.

Diğer husus ise üçüncü konseyin toplanmasındaki sebeplere bakıldığında Budizm içinde metafizik ile ilgili konuların tartışılmaya başlandığıdır. Anlaşmazlıklar kutsal eserler, tapınak uygulamaları gibi konulardan çıkıp soyut konulara kadar gelmiştir. Bu yönüyle bakıldığında Budizm'in okullarının öğretilerini daha detaylı bir şekilde sistemleştirdiği görülmektedir.

Dünya üzerinde hemen hemen her toplumda benzer hadiselerin yaşanması insanın yapısından kaynaklanan bir durumdur. Konumuz özelinde üçüncü konseyin hikayesinden de anlaşılacağı üzere resmi olarak Budizm ikiye bölünmüştür.

¹²⁷ Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 8.

¹²⁸ Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 42; Heirmann, Bumbacher, **The Spread of Buddhism**, s. 16.

¹²⁹ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s. 125; Conze, **Kısa Budizm Tarihi**, s. 44.

1.5. Konseylerin Mezheplerin Oluşumundaki Etkisi

İlk konseyin düzenlendiği tarih mezheplerin kurulmasına imkân tanımamaktadır. Bir mezhebin oluşabilmesi için öncelikle sistematik bir öğretisi olması gerekmektedir. İlk konseyin *Budha*'nın ölümünün hemen ardından tertip edilmesi mezheplerin oluşmasında yeterli zamanı vermemektedir. Buna ek olarak konseyde yapılan görüşmelerde mezheplerle ilgili bilgiler yer almamaktadır. *Budha* ölmüş, onun öğrencileri geriye bıraktığı mirası kayıt altına almak için toplanmıştır.

İkinci konseyin ilkinden yaklaşık olarak 100-110 yıl kadar sonra yapılması yeni öğretilerin gelişmesi için yeterli bir zamandır. Nitekim ikinci konseyde mezheplerin olduğu görülmektedir. Ele aldığımız *Theravada* ve *Mahayana* mezheplerinin temelleri burada görülmektedir. İsimlendirme olarak aynı olmasa da konseyde geleneğe bağlı kalan keşişler ve yeni uygulamalar geliştiren liberal keşişler bulunmaktadır.

Vaisali'de bulunan keşişlerin bazılarının tapınak kurallarından birkaçını ihlal ettikleri veya kuralları esnettikleri bilinmektedir. Konseyin toplanmasındaki ana sebep de budur. Geleneğe göre tapınak kuralları katı olmalıdır. Yaşlı keşişler nasıl yapıyorsa acemi keşişler de aynı şekilde yapmalıdır. Fakat bu düzenin *Vaisali*'de değişimlere uğradığı görülmüştür. Sthavira olarak isimlendirilen gelenekçi keşişlere göre *Vaisali*'de yaşanan bu durum kabul edilemez bir yanlıştır. Tapınak kurallarına katı bir şekilde uyulmalı uymayanlar cezalandırılmalı ve hatta Sangha'dan atılmalıdır. Kendilerini *Mahasanghika* olarak isimlendiren liberal keşişlerin ortaya koyduğu fikirlerin reddedilmesi *Sthavira* mezhebinin daha güçlü olduğunu göstermektedir. Konseyde bir tartışmanın olduğu gerçektir. Tartışma sonunda reddedilen görüşlerin sahibi *Mahasanghika* öğretilerinden vazgeçmemiştir. Aksine öğretilerini daha sistematik bir hale getirmişlerdir. Birbirlerinin fikirlerini çürütmeye çalışmaları kendi fikirlerine olan bağlılıklarını daha da arttırmıştır. Çürütmek adında yapılan her eleştiri, eleştirilen her öğretinin daha da sağlam bir şekilde savunulmasına zemin hazırlamıştır.

Bu dönemde daha çok uygulama yönünden bir ayrışma söz konusudur. Teorik olarak bir husus tartışılmamıştır. Kaynaklarda konsey sonunda temelden bölünen iki mezhebin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu da demek oluyor ki bölünme

tapınak kurallarının ihlalden dolayı gerçekleşmiştir. *Sthavira* keşişleri *Mahasanghika* keşişlerini sapkınlıkla suçlamış ve *Sangha'dan* atılması gerektiğini savunmuşlardır. Sergilenen bu tutum karşısında *Mahasanghika* öğretileri daha popüler hale gelmiş ve halkın daha büyük bir kesimine yayılmıştır. Konseyin buradaki rolü ortaya çıkan yeni fikirlerin yayılmasını ve daha tanınır hale gelmesini sağlamak olmuştur. Bundan sonra geçen süreçte *Mahasanghika* öğretilerini daha da tutarlı hale getirmiş ve derinleştirmiştir.

Asoka dönemine gelindiğinde her iki okulun öğretilerini yeni nesillere aktardığı bilinmektedir. *Mahasanghika* kanadında zamanla yeni teoriler üretilmiştir. Bunlardan bir tanesi *Arhatlık* durumu ile ilgilidir. *Mahadeva* isimli *Mahasanghika* keşışı *Theravada* geleneğinde önemli bir konumu bulunan *Arhatların* kusurlu olduklarını iddia etmiştir. *Arhatların* kusurlarının pratikten daha çok zihni olduğu için bu konu daha çok teoriktir. *Theravada'ya* göre *Arhat* ile *Budha* aynı aydınlığa erişebilmektedir. *Mahadeva* bu duruma karşı çıkmaktadır. *Budha'nın* konumunun daha yüce olduğunu savunur. Böylece ikinci bir teori daha ortaya çıkar. Tarihte yaşamış olan *Budha'nın* kişiliği hakkında yeni fikirler ortaya atılır. Bu durum bize mezheplerin artık temel konularda sistemleştirdiği ve teorik konularda yeni fikirler ve düşünceler ortaya attıklarını göstermektedir.

Konseylar sayesinde mezheplerin öğretilerini sistemleştirmesi daha hızlı bir şekilde olmuştur. *Mahayana* teriminin konseylerden çok sonraları kullanıldığı bilinmektedir. Fakat bu noktada konseyler zamanında yenilikçi fikirlerin büyük bir bölümü *Mahayana* öğretileri ile örtüşmektedir. Bu da demek oluyor ki terim olarak sonraki dönemlerde kullanılsa da *Mahayanist* fikirler çok daha önceden oluşmuştur.

Konseylar sayesinde mezheplerin fikirleri daha sistematik bir konuma yükselmiş ve tartışmalar neticesinde mezheplerin arasındaki fikir ayrılıkları daha net çizgilerle belirginleşmiştir. İkinci konsey neticesinde mezhepler resmi olarak ayrılması konseylerin mezheplerin ayrılmasındaki rolünü göstermektedir. *Asoka'nın* *Theravada* geleneğine mensup olduğu bilinmektedir. Düzenlettiği konsey sayesinde *Theravada'nın* daha geniş bir kitleye hitap etmesine yardımcı olmuştur. Yine aynı konsey neticesinde *Theravada* ve *Mahasanghika* mezhepleri doktrinlerini daha tutarlı ve detaylı bir hale getirmişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM: ANA HATLARIYLA MAHAYANA VE THERAVA MEZHEPLERİ

2.1. THERAVADA

2.1.1. Tarihi ve Kökeni

Theravada kelime olarak ‘yaşlıların öğretisi’ anlamına gelir. Budizm’in ilk dönemlerinde ortaya çıkmış olan ve günümüze kadar çok az değişime uğrayarak gelebilen bir okuldur.¹³⁰ *Kamboçya, Sri Lanka, Laos, Myanmar ve Tayland’da* hâkim mezhep konumundadır.¹³¹ Genellikle keşişlerin dünyevi hayatı bırakıp tapınaklarda yaşamasından dolayı Tapınak Budizm’i de denir.

Theravada eski Hindistan’daki kökeninden bu yana çok az değişiklik veya gelişme geçirdiği düşünülmektedir. Tarih boyunca *Theravada* okulunun çeşitli yönlerine vurgular yapılmış olsa da en karakteristik özelliği *Budha’nın* öğretisini bozulmadan aktarmaları olarak gösterilmektedir.¹³² *Theravada* geleneği kendilerini, *Budha’nın* şeriatının doğru temsilcileri olarak görmektelerdir. Onun ağzından çıktığı gibi yaşadıklarını iddia etmektedirler.

Sri Lanka, Theravada okulunun merkezi konumundadır. *Pali Kanonun Sri Lanka’ya* geldiği günden bugüne saklandığı ve tahribata uğramadığı düşünüldüğünde ve coğrafi konum olarak *Sri Lanka’nın* Budizm’in hararetli tartışmalarından uzak oluşu *Theravada* okulunun en az değişime uğrayan okul olduğunu kanıtlar niteliktedir. *Theravada’nın* erken dönemde *Sri Lanka’ya* girişi onun hangi okulun bir kolu olarak geldiği konusunda ciddi tartışmalara sebebiyet vermiştir.¹³³

Budizm, ilk önce *Sri Lanka’ya Asoka’nın* oğlu *Mahinda*, beraberindeki dört keşiş ve *Mahinda’nın* hizmetçileri tarafından getirildi. *Sri Lanka* kralı *Devanampiya Tissa*, başkent *Anuradhapura’da Mahinda* ve takipçilerinin pratik yapması amacıyla bir tapınak inşa ettirdi. Tapınak daha sonra *Mahavihara*¹³⁴ olarak adlandırıldı ve *Sri*

¹³⁰ Irons, *Encyclopedia Of Buddhism*, s. 500.

¹³¹ Kate Crosby, “Theravada”, *Encyclopedia Of Buddhism*, C. II, s. 836; Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 123.

¹³² Richard Gombrich, *Theravāda Buddhism A Social History From Ancient Benares to Modern Colombo*, Routledge, Second Edition, London, 2006, s. 22.

¹³³ Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 57.

¹³⁴ Vihara terimi, ritüellerin gerçekleştirildiği ve içine Buda’nın veya başka bir tanrı figürünün bir görüntüsünün yerleştirildiği ana salonu ve buna bağlı olarak manastırın kendisini belirtir. Terim, Theravāda Budizm’inin egemen olduğu güney ve güneydoğu Asya’da en yaygın olarak (hiçbir şekilde

Lanka'daki Mahaviharavasin mezhebinin merkezi oldu. *Cetiypabbatavihara* tapınağı, *Mahinda'nın* geldiği *Mihintale* limanında inşa edildi. *Mahinda'nın* kız kardeşi rahibe *Sanghamitta* da daha sonra *Sri Lanka'ya* geldi. *Bodhi* ağacından bir parça getirdi ve adada rahibe düzenini kurdu. Budizm daha sonra imparatorluğun da desteğiyle *Sri Lanka'da* gelişti, birçok keşiş ve rahibe düzene katıldı ve tapınakların inşasına katkıda bulundu.¹³⁵

Sri Lanka keşişleri, *Budha'nın* öğretilerini *Burma, Tayland, Laos* ve *Kamboçya'ya* taşıdı; burada, bu ülkelerin halkının önceki dini uygulamalarıyla birleştiğinde, *Theravada* Budizm'inin yerel varyasyonlarını oluşmasına katkı sağladı. Bu varyasyonlara ve Güneydoğu Asya'daki dinin erken tarihinin, yukarıda belirtilenden daha parçalı olmasına rağmen, bazı ortak özellikler vardır. Örneğin, Budizm'in bölgeye yayılmasını kolaylaştıran faktörler arasında, bölgenin yöneticileri tarafından Budizm'in benimsenmiş olması önemli bir yere sahiptir. Bunlar Budist kralı veya ideal hükümdar (*cakravadin*) kavramlarını Budizm'in yayılmasını teşvik etmek için çok şey yapan Hint imparatoru *Asoka* üzerinde modellenmiştir. Güneydoğu Asya'da *sangha* ve devlet arasındaki yakın ilişkiden dolayı kralların bazı sorumlulukları kendi üstlerine aldıkları bilinmektedir. Bunlardan bazıları, bölgedeki kralların *Vinaya'da* belirlenen kurallara uyulmasını sağlamak için kendi ülkelerinin dini teşkilatını (*sangha*) denetleme yetkisine sahip oldukları kaynaklarda geçmektedir.¹³⁶

Theravada'nın çok az değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelişinin arka planında *Sri Lanka'da* yaşananlardır. Bu durumu anlatmak için biraz detaya inmek gerekmektedir. MÖ. Birinci yüzyılda *Abhayagiri Vihara'nın* inşası özellikle dikkat çekici bir özellik taşımaktadır. Çünkü bu tapınak *Sri Lanka'daki Theravada* Budizm'inin zamanla ikinci büyük merkezi üssü haline gelmiştir. *Abhayagiri Vihara* keşişleri ve *Mahavihara* keşişleri arasındaki mücadele, önümüzdeki birkaç yüzyıl boyunca *Sri Lanka'nın* dini tarihini etkilemeye devam etti. MÖ. 44 yılında *Vattagamani Abhaya, Sri Lanka'nın* kralı oldu; ancak kısa süre sonra *Tamiller*

özel olarak değil) kullanılır. Vihara kelimesinin başına 'maha' (büyük) sıfatı ile özel bir anlam yüklenmiştir. Bkz. Irons, *Encyclopedia Of Buddhism*, s. 546.

¹³⁵Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 124; Prebish ve Keown, *Buddhism*, ss. 214-215.

¹³⁶Prebish ve Keown, *Buddhism*, ss. 210-211.

tarafından hanedanlığı yıkılınca kaçmak zorunda kaldı. On beş yıl sonra tahtına tekrar kavuştu ve on iki yıl boyunca hüküm sürdü (MÖ. 29-17). MÖ. 29'da *Abhayagiri* tapınağını yaptırmış ve *Mahavihara* keşişlerinin daha önce tapınaklarından kovmuş olduğu yaşlı *Mahatissa'yı* tapınaktan sorumlu keşiş olmasını sağladı. *Mahatissa*, *Abhayagiri* tapınağının başına geçtiğinde, *Mahavihara'dan* birkaç keşiş ona karşı cephede yer aldı. Bu durum iki grup arasında bir bölünmeye yol açtı.¹³⁷

Mahavihara ve *Abhayagiri* mezhepleri arasındaki rekabet yüzyıllar boyunca devam etti. Genel olarak, daha fazla yönetici *Abhayagiri* okulunu desteklediği bilinmektedir. Ancak *Mahavihara* mezhebi birçok zorluğa başarıyla katlandı ve *Theravada* doktrini ve tapınak disiplininin daha saf bir biçimini koruduğunu iddia etti. *Mahavihara* mezhebi ve *Ortodoks Theravada* geleneği günümüze kadar *Sri Lanka* Budizm'ine hâkim olmaya devam etmiştir.¹³⁸

Sri Lanka'nın Theravada Budizm'inin merkezi olması sebebiyle, ada tarihinde okulun hangi süreçlerden geçtiğine değindik. Budizm'in adaya gelmesinden önceki süreci anlamak adına ilk dönemlerde Tapınak Budizm'ini temsil eden *Nikaya* okulundan ana hatlarıyla bahsetmek gereklidir. Zira *Theravada'yı* anlama açısından önemlidir.

2.1.1.1. Nikaya Budizmi

"*Nikaya Budizm'i*", *Mahasanghika* ve *Sthavira* okulları arasında ilk bölünme gerçekleştikten sonra Tapınak Budizm'ini ifade eder.¹³⁹ *Sthavira* Okulu Hindistan'ın batı ve kuzey bölgelerinde etkili olurken, *Mahasanghika* Okulu Hindistan'ın orta ve güney bölgelerinde daha baskındı. Güney Hindistan'da *Mahasanghika* Okulu ile ilgili birçok yazıt keşfedildi. Bununla birlikte, genel olarak, *Mahasanghika* geleneği *Sthavira* geleneğinden daha az keşiş sayısına sahip olduğu bilinmektedir. *Sthavira* geleneğine ait *Sarvastivadin*, *Theravada* ve *Sammatiya* gibi birçok okulun isimleri iyi bilinmektedir. *Nikaya* terimi tüm bu okulları kapsayan bir çatı kavramdır. *Mahasanghika* Okulu dışında, *Mahasanghika* okuluna dayandırılan az sayıdaki okulların isimleri tam olarak bilinmemektedir. *Sthavira* geleneğinin okullarına ait

¹³⁷ Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 124.

¹³⁸ Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 126.

¹³⁹ Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 105.

birçok eser günümüze kadar ulaştı. *Nikaya* Budizm'deki sonraki bölünmelerin çoğu MÖ 2. yüzyılda meydana geldi fakat bölünmelerin nedenleri açık değildir. *Mahayana* Budizm'i M.Ö. birinci yüzyılda ortaya çıkmış olmasına rağmen, *Nikaya* Budizm'i gerilememiştir. Bunun yerine, önümüzdeki birkaç yüzyıl boyunca hem *Nikaya* hem de *Mahayana* Budizm'i geliştirdi. Aslında *Nikaya* Budizm'i *Mahayana* Budizm'inden daha çok keşişe sahipti.¹⁴⁰

Nikaya Budizm 'Keşişler İçin Budizm' olarak adlandırılırdı. Başkalarına öğretmenin önemine pek değinmez. *Nikaya* Budizm'ine aynı zamanda 'Sravakayana' (*Sravaka'nın* Aracı) da denirdi. Anlamı ise *Budha'nın* sözlerini dinleyen ve böylece öğrencilerine atıfta bulunan 'tılsımlar' anlamındadır. *Nikaya* Budist doktrini, keşiş ya da rahibe olmak için evlerini terk etmek, kesin kurallara uymak ve dini uygulamalar yapmak isteyenler için bir tapınak öğretisi özelliğini taşımaktadır. Başkalarını kurtarmaya adanmışların Budizm'i değildi; daha ziyade, bir kişinin kendi uygulamasının tamamlanması üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, *Mahayana* Budistleri, *Nikaya* Budizm'ini *Hinayana* (Küçük Araç) olarak nitelendirdiler, yani onlara göre dar veya aşağı bir öğretisi vardı.¹⁴¹

Tapınakları genellikle zengin olduğu için, *Nikaya* Budistleri yaşam giderleri konusunda sıkıntı yaşamak zorunda kalmadılar ve zamanlarının çoğunu dini uygulamalara adadılar. Kral *Kanişka*¹⁴², *Sarvastivadin* Okulu'na verdiği destekle özellikle ünlüdür. Güney Hindistan'da, *Andhran* hanedanının kraliçeleri ve kraliyet aileleri Budist düzenini destekledi. Kraliyetten destek almanın yanı sıra, Budist düzeni tüccar sınıfları tarafından desteklendi. Tüccarlar yabancı ülkelere seyahat ettiklerinde, farklı milletlerden ve sosyal sınıflardan halklarla özgürce ilişki kurabilmelidirler. Hinduizm'in katı kast sistemi, Hinduizm'i bu tür tüccarlar için uygunsuz bir din haline getirdi. (Tüccarların aksine, çiftçiler Hinduizm'e sıkı sıkıya

¹⁴⁰ Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 120.

¹⁴¹ Wangu, **World Religions: Buddhism**, s. 106.

¹⁴² Kanişka: MS. Birinci yüzyılda Hint-İskit halkının kuzey rotası üzerinden şimdiki Afganistan bölgesine taşındığı ve kuzey rotasından ve kuzey Hindistan'da ve batıya doğru yani Hazar Denizi'ne doğru çevredeki toprakların kontrolünü ele aldıkları bilinmektedir. Liderleri Kuşan hanedanını kurdular. Sonraki dönemlerde Kaniska, ikinci yüzyılda onların hükümdarlarından birisi oldu. Tahta çıkışına ilişkin tahminler MS. 78 ile 230 arasında değişmektedir, ancak çoğu bilgin şimdi MS. 110 ile 139 yılları arasındaki döneme odaklanmaktadır. Kanişka'nın sanata değer verdiği ve çok sayıda Budist binası (tapınak ve manastır) ve stüpa inşa ettirdiği bilinmektedir. Bkz. Irons, **Encyclopedia Of Buddhism**, ss. 275-276.

bağlıdır.) Budizm kast sistemini tanımadığından, özellikle tüccarlar için uygulanması daha kolay bir dindir. Tüccarlar sadece *Nikaya* Budizm'i okullarıyla değil, aynı zamanda *Mahayana* öğretisiyle de ilgileniyordu. Erken Budist inananları olan diğer birçok tüccar liderinin isimleri erken Budist kaynaklarından bilinmektedir. Tüccar liderleri genellikle *Mahayana* kutsal kitaplarındaki izleyicilerin içinde oldukları tasvir edildi.¹⁴³

İsimleri değişse de Budizm her döneminde bir tarafın gelenekçi ve katı disiplin kurallarına sahip bir damarı olurken diğer tarafın yenilikçi, daha müsamahakâr ve özgürlükçü bir öğretilerinin olduğu görülür. Mezhep rekabeti ilk dönemlerde *Nikaya* Okulları ile *Mahasanghika* Okulları arasında olurken ilerleyen dönemlerde *Theravada* ile *Mahayana* arasında cereyan eder.

2.1.2. Kutsal Metinler

Budha'nın ölümünden sonraki 500 yıl boyunca takipçileri öğretilerini ezberledi ve okudu. *Budha'nın Parinirvana'sından* (ölümünden) sonra *sangha*, *Budha'nın* öğretileri üzerinde anlaşmak için bir araya geldi. Hindistan'ın yazılı bir dili olmasına rağmen metinleri sözlü olarak korudular, çünkü Hint geleneğinde kutsal kelimelerin dil ile telaffuz edilmesinin özel bir değeri vardır. Kanonun çoğunun cümle biçiminde olması ve standart açılış cümleleri kullanması sebebiyle ezberlemeyi kolaylaştırdığı düşünülür. Yıllar geçtikçe ve farklılıklar dine girdikçe, *Budha'nın* öğretilerini yazma gereğine daha fazla ihtiyaç oldu. İlk yazılı Budist kutsal metinleri, MÖ. 43'ten kısa bir süre sonra palmiye yapraklarına *Pali* dilinde kaydedildi. Bu metinler *Theravada* Budizm'inin kutsal temeli haline geldiler. Üç kategoriye ayrılan metinler genellikle gerçekten sepetlerde saklandığından "üç sepet" anlamına gelen *Tripitaka* olarak adlandırılırlar.¹⁴⁴ *Theravada* Budizm'i, tek bir kanonik dilde korunan ilk tam Budist yazı seti olan *Pali Kanon'un* metinlerine sadakatle bağlıdır.¹⁴⁵ *Theravada'nın Abhidhamma Pitaka'sı*, MÖ. 250 ila 50'li yıllar arasında art arda derlenen yedi adet risaleden oluşur. Bunlardan en eskisi *Puggalapannati'dir* (İnsan Türlerinin Belirlenmesi). Diğer okulların kalıtsal

¹⁴³ Wangu, **World Religions: Buddhism**, s. 107

¹⁴⁴ Wangu, **World Religions: Buddhism**, ss. 78-79; **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 99.

¹⁴⁵ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s.210.

öğretilerinin eleştirilerini içeren bir çalışma olan *Kathavatthu* (Tartışma Noktaları) da bundan sonraki dönemde derlendi.¹⁴⁶

Erken dönemden zamanımıza kadar tam bir halde ulaşabilmiş herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. Elimize tüm halde ulaşan en eski metin miladi ikinci yüzyıllardan kaldığı düşünülen ve içinde *Budha'nın* vaazının yer aldığı '*Dharma-Chakra-Pravattana*' isimli metindir. Budist kutsal metinleri olarak da bilinen *Pali-Kanon*, *Theravada* okulunun resmi literatürüdür. Koleksiyon üç bölüm olarak ayrılmıştır ve bunlardan keşişlerin tapınak kurallarını ihtiva eden *Vinaya Pitaka* MÖ. 350'li yıllara tarihlenir. Her ayın hilal ve dolunay günlerinde (*posatha*) *Vinaya Pitaka'nın* 227 maddelik *Pratimokṣa* maddeleri keşişlerce birlikte okunur.¹⁴⁷

Theravada Okulu miladi ilk asırda başlarında Budizm'in kutsal literatürü olan "Budist Kanonu"nu derlediler. *Abhidhamma'nın* farklı yorumlarını içerisinde barındıran bir derleme olan *Vibasha* yine aynı yıllarda derlendi. Daha sonraki asırda "Keşmir'in 500 *Arhatı*"nın *Jnanaprasthana*'yı genişleten "*Mahavibasha*" yazıldı. Zamanla kutsal külliyata eklemeler yapılmış oldu.¹⁴⁸ Buradan anlaşılabilecek olan durum kutsal külliyata zaman içerisinde eklemelerin olduğudur.

2.1.2.1. Vinaya Pitaka

İlk sepet *Vinaya Pitaka*, "Disiplin Sepeti" anlamına gelir. Bu yazılar *sangha* ile ilgilidir. Erken dönem tapınakların kuruluşu ve tarihi hakkında da bilgi verir.¹⁴⁹ Disiplin Sepeti (*Vinaya Pitaka*), esas olarak keşişlerin (*Bhikkhus*) ve rahibelerin (*Bhikkhunis*) davranışlarını yöneten kurallar ve düzenlemelerle ilgilenir. Aynı zamanda *Budha'nın* yaşamı ve hizmeti ve *Sangha'nın* gelişimi hakkında ayrıntılı bir açıklama sunar.

Vinaya Pitaka'nın içerdiği metinler şunlardır:

- 1- *Suttavibhanga: Pratimokṣa* isimli mabet hayatı kurallarını ihtiva eder.
 - *Mahavibhanga*: Keşişlerin uyması gereken 227 kuralı ihtiva eder.
 - *Bhikhunivibhanga*: Keşişlerin uyması gereken 331 kuralı ihtiva eder.
- 2- *Khandaka: Sangha* teşkilatına ilişkin konuları ihtiva eder.

¹⁴⁶ Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 129.

¹⁴⁷ Hammet Arslan, "Budizm", *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*, Ed. Bayram Ali Çetinkaya, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 683.

¹⁴⁸ Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 78.

¹⁴⁹ Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 79.

- *Mahavagga*: Kişinin keşiş olma yolundaki eğitimi ve yaşantısı ile ilgili kuralları ihtiva eder.
- *Chullavagga*: *Rajaghra* ve *Vaisali*'de toplanan toplantılarda tartışılan konuları ihtiva eder.

3- *Parivara*: Başından sonuna mabet kurallarının kısa bir tekrarıdır.¹⁵⁰

2.1.2.2. Sutta Pitaka

Tripitaka'nın ikinci kısmı *Sutta Pitaka* veya “Söylemler Sepeti” olarak isimlendirilir. Bu sepet *sutraları* ya da *Budha*'nın ve en eski müritlerinin vaazlarını ve hikayelerini içerir. Bunlarda *Budha* onun doktrini ve *Nirvana*'ya ulaşmak için gerekli uygulamaları tarif eder. *Sutta Pitaka*, Budistler arasında en popüler eserlerin çoğunu içerir.¹⁵¹ *Sutta Pitaka*'daki söylemler, sıradan, eğitimsiz insanların anlayışına ve mizacına uymak için verilmiştir ve bu nedenle, reçeteler biçiminde geleneksel, basit bir dildedir.¹⁵² İlk *Budist* rahibelerinden birisi olan *Theripatha*'nın özveri şarkılarını içermektedir. *Theripatha*, kadınlar tarafından kaleme alınan dünyanın en eski kutsal şiir koleksiyonu olma özelliği taşımaktadır. Yazarları arasında *Budha*'nın teyzesi ve koruyucu annesi olan *Mahaprajapati* de bulunmaktadır.¹⁵³

Sutta Pitaka M.Ö. 300'lü yıllara tarihlenir. *Sutta Pitaka*'nın içerdiği metinler şunlardır:

- 1- *Anguttra-Nikaya*: *Budha*'nın dinleyenlerine yapmış olduğu vaazların konularına göre tasnif edilmiş halidir.
- 2- *Samyutta-Nikaya*: Yine *Budha*'nın vaazlarından 56 tanesinin konularına göre tasnif edilmiş halidir.
- 3- *Majhima-Nikaya*: *Budha*'nın orta ölçülerdeki vaazlarından 154 tanesini içermektedir.
- 4- *Digha-Nikaya*: *Budha*'nın diğer vaazlarına oranla daha uzun olan 34 vaazını içermektedir.
- 5- *Khuddaka-Nikaya*: 15 adet metinden oluşan külliyatı ifade eder, bu metinler şunlardır:

¹⁵⁰Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 99; Arslan, “Budizm”, *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*, s. 683; Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 71.

¹⁵¹Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 80.

¹⁵²Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 100.

¹⁵³Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 80.

- *Khuddaka-Patha*: Kısa kitapçıklardan oluşmaktadır.
- *Dhammapada*: Ahlakla alakalı 423 ikilikten oluşmaktadır.
- *Udana*: Budha 'ya ait 80 tane özdeyiş içerir.
- *Itvuttaka*: 112 adet özdeyiş içerir.
- *Sutta-Nipata*: Şiir biçiminde kaleme alınmış 70 adet özdeyiş içermektedir.
- *Vimanavatthu*: Erdemli kişilerin anlatılarını içermektedir.
- *Petavatthu*: Nirvana 'ya dair 51 adet düz yazıyı içerir.
- *Theragatha*: 264 Tane keşişin anlatımlarından oluşmaktadır.
- *Therigatha*: Yüz tane keşiş tarafından ifade edilen sözleri içerir.
- *Jataka*: Budha 'nın evveliyatındaki yaşamlarına dair 547 adet anlatımı içermektedir.
- *Niddesa*: *Sutta-Nipata* 'nın genişletilerek üzerine eklemeler yapılmış halidir.
- *Patisambhidamagga*: Budist mesajın felsefi ifadelerle anlatımıdır.
- *Apadana*: Keşişlerin yaşamlarına dair şiirsel ifadeler ve anlatımlardır.
- *Buddhavamsa*: Budha 'nın evveliyatındaki yirmi dört adet yaşamına dair mitleri içermektedir.
- *Cariyapitaka*: *Bodhisattvaların* derinliklerine dair anlatımları içermektedir.¹⁵⁴

2.1.2.3. Abhidhamma Pitaka

Üçüncü sepet olan *Abhidhamma Pitaka* 'ya “*Metafizik Sepeti*” de denir. Budizm'in öğretileri hakkında felsefi yorumları içerir.¹⁵⁵ *Abhidhamma Pitaka*, derin bir düşünür için en ilginç ve dikkat çekici sepettir. Genel nedenlerle ve her şeyi yöneten ilkelerle ilgilendiği için felsefi bir düzeydedir. Aynı zamanda etik bir sistemdir, çünkü kişinin nihai hedefi olan *Nirvana* 'yı gerçekleştirmesini sağlar. Ve zihnin işleyişi, düşünce süreçleri ve zihinsel faktörlerle ilgilendiği için, aynı zamanda psikolojik bir yönü de bulunmaktadır. *Abhidhamma* bu nedenle genellikle Budizm'in

¹⁵⁴ Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 99; Arslan, “Budizm”, **Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni**, s. 684.

¹⁵⁵ Wangu, **World Religions: Buddhism**, s. 80.

Ahlak Felsefesi olarak da çevrilir. *Abhidhamma Pitaka'da* Budizm'in tüm temel öğretileri sistematik olarak felsefî, psikolojik ve fizyolojik bakış açılarından ele alınır. Bu nedenle *Abhidhamma* bilgisi, Budist öğretisinin net bir şekilde anlaşılması için gereklidir. *Abhidhamma*, Budist felsefesinin derin öğrencileri tarafından oldukça değerlidir, ancak ortalama bir öğrenci için sıkıcı ve anlamsız görünmektedir. Muhtemelen *Abhidhamma'nın* batılı Budistler arasında diğer iki *Pitaka* kadar popüler olamamasının nedeni budur.¹⁵⁶ Aynı zamanda *Maha-Dharma* olarak bilinmektedir. Buradaki 'Maha' terimi, yüksek veya büyük anlamına gelirken 'dharma' şeriat anlamına gelmektedir.¹⁵⁷

Üçüncü Sepet, Nihai Şeylerin Sepeti (*Abhidhamma Pitaka*), *Budha'nın* yüksek felsefesini ele alır ve şu yedi kitabı içerir:

1. *Dhammasamgani*: Ahlak ile ilgili olarak ele alınan normların psikolojik açıdan sonuçlarını içermektedir.
2. *Kathavatthu*: Okullar arasındaki öğretî farklılıklarından ortaya çıkan ayrılıkları konu alan metindir.
3. *Vibhanga*: Zamanla farklılaşmış olan düşünceleri ve uygulamaları inceleyen metindir.
4. *Dhatukatha*: Budist mesajını sınıflandıran metindir.
5. *Puggalapannatti*: İnsanları özelliklerine göre tasnif eden bölümdür.
6. *Yamaka*: Budist öğretilere dair öne çıkan veya merak edilenlere cevap niteliği taşıyan metindir.
7. *Patthanapakarana*: Neden sonuç ilişkisine dayalı olan öğretiyi 24 ayrı bölüm halinde inceleyen metindir.¹⁵⁸

PaLi dilinde birçok başka *Abhidhamma* çalışması vardır, ancak bunlar fazladan olarak kabul edilir ve *Abhidhamma Pitaka'ya* dahil edilmez.¹⁵⁹ Yukarıda yer alan metinler dışında Makedonya'nın meşhur kralı Büyük İskender tarafından Hindistan'a vali olarak atanan *Milinda* ile Budist bir keşiş olan *Nagasena* arasında

¹⁵⁶ Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 100.

¹⁵⁷ Arslan, "Budizm", *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*, s. 684.

¹⁵⁸ Arslan, "Budizm", *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*, s. 684.

¹⁵⁹ Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 100; Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 130

Budizm'e dair entelektüel bir tartışma şeklinde ele alınan *Milindapanha* (Kral *Milinda'nın* Soruları) isimli metin de mevcuttur.¹⁶⁰

2.1.3. Temel Öğretileri

Theravada Okulunun kimliği gelenekçi olmasına rağmen *Mahayana* ile gelen yenilik rüzgarından etkilenmemesi düşünülemezdi. Nitekim *Mahayana* okulunun geliştirdiği yeni öğretilerin benzerleri niteliği taşıyan öğretileri kendi düşüncelerine eklediler. *Jataka** hikayelerinden yola çıkarak *Theravada* Okulu, *Mahayana* Okuluna ait “altı olgunlaştırıcı” tezine karşılık olarak “on olgunlaştırıcı” tezini ortaya attılar.¹⁶¹

2.1.3.1. Arhatlık Makamı

Arhat (*Sanskritçe*) veya *Arahant* (*Palice*), *Theravada* ve diğer gelenekçi Budist okullarının hedefi olan aydınlanma durumuna ulaşmış bir varlıktır. Bir *Arhat*, tamamen aydınlanmış bir kişidir. *Budha'nın* deyişiyle *Arhat*, "bitmiş olan doğumdur, yaşanan saf hayattır, yapılması gereken yapandır, yapacağı başka bir şey kalmayan" kişidir. Başka bir deyişle, *Arhat* nihai gerçeği idrak etmiş ve *Nirvana*'ya ulaşmıştır. O tüm kirliliklerden arınmıştır ve artık ayrı, somut bir gerçeklik olarak bir benlik (*atman*) duygusuna sahip değildir.¹⁶²

Arhat tamamen insandır, ancak metinlerin *Budha'nın* aydınlığıyla neredeyse aynı olarak tanımladığı aşkın bir bilgelik ve özgürleşme durumuna ulaşmıştır. Bu şekilde *Arhat* hem bir taklit ideali hem de bir hürmet nesnesi olarak ikili bir rol üstlenir. Taklit ideali olarak *Arhat*, cehaletle karakterize edilen sıradan bir insan aşamasından bilgelikle donatılmış aydınlanmış bir kişinin aşamasına giden kademeli yolun tamamlanmasını temsil eder. *Theravada* metinleri bu yolu iki seviyeye sahip olarak tanımlar: dünyevi ve dünya üstü. *Theravada*, yolun gerekli kazanımlarında ustalaşabilecek tüm varlıklara açık olduğunu ve yolu, birçok yaşamı boyunca tamamlanması gereken dört aşamaya böldüğünü savunur. Bu dört aşama, dört yol (*marga*) veya dört soylu kişi (*arya-pudgala*) olarak adlandırılır. Bunlar:

a. Akışa ulaşma yolu (*srotapanna marga*),

¹⁶⁰ Arslan, “Budizm”, *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*, s. 685.

* *Jataka*, *Budha'nın* evvel zamanda dünyaya gelişlerini konu alan efsanevi hikayelere verilen isimdir. Bir görüşe göre eski Hindistan hikayelerinin Budizm'e uyarlanması olarak tanımlanır.

¹⁶¹ Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 75.

¹⁶² Irons, *Encyclopedia Of Buddhism*, s. 21.

- b. Bir kez geri dönme yolu (*sakrdagami marga*)
- c. Geri dönülmezlik yolu (*anagami marga*)
- d. *Arhat* yolu.

Yolun birçok yaşam boyunca uzanan bu aşamalara bölünmesi, *Arhatlık* idealini sıradan insanlar için daha uygulanabilir kılmaya hizmet etti.¹⁶³

Budist kanonu *Arhatlığa* doğru ilerlemek için yolun her aşamasında tamamlanması gereken mükemmelliklerin doğasını ayrıntılı olarak anlatan birçok sutra içerir. Bir *Arhat* olmak için keşişin, daha yüksek prangalar olarak adlandırılan beş engeli ortadan kaldırması gerekir: maddi varoluş arzusu, maddi olmayan varoluş arzusu, kibir, huzursuzluk ve cehalet. Bu olumsuz durumları ortadan kaldıran *Arhat*, art arda gelen *jhanalara* (*Sanskritçe, dhyana*) veya *samadhi* (trans) hallerine girer ve saf zihin ve sakinlikle biten zihinsel seviyeye ulaşır.¹⁶⁴

Arhat yolunun ayrıntılı ve kısmen kalıplaşmış kanonik tasvirleri, hem yolu taklit edilebilir bir hedef olarak sunmaya hem de bu hedefin sıradan insandan ne kadar uzak olduğunu vurgulamaya hizmet eder. *Theravada*, *Arhatlığa* giden yolun bu normatif betimlemelerini, bu yolu tamamlayan büyük *Arhatların* hayatlarını hikâye tarzı anlatımlarıyla destekledi. Yolun zorluğu, onu tamamlayan figürlere büyük saygı gösterilmesi gerektiğini ima ediyordu. Büyük *Arhatların* hikayeleri, onların önceki yaşamlarında *dharmayı* duyma ve takip etme fırsatlarına sahip olmalarını sağlayan değerli işler gerçekleştirdiklerini anlatır. Bu *Arhatlar*, *dharmayı* duyarak ve yolu uygulayarak, bilgelik ve şefkatin mükemmelliğine ulaştılar. *Theravadin* anlatıları, bu *Arhatları* dünyayla ilgili olarak çeşitli mükemmellik biçimleri elde ettikleri için övmektedir. *Arhatlar* arzunun tuzaklarından kurtulmuş, maddi dünyaya bağlı değillerdi.¹⁶⁵

Mahakassapa (*Sanskritçe; Mahakasyapa*) ve *Anna-Kondonna* gibi büyük *Arhatlar*, *dharmayı* öğretme yetenekleri nedeniyle saygı gördü. Bu büyük *Arhatlara* yolun alt seviyelerinde sıradan insanlar tarafından saygı duyulması, hem *Arhatların* gelişim yolunun taklit edilmesine yol açtı.¹⁶⁶

¹⁶³ George D. Bond, “Arhat”, *Encyclopedia Of Buddhism*, C. I, ss. 28-29.

¹⁶⁴ George D. Bond, “Arhat”, *Encyclopedia Of Buddhism*, C. I, s. 29.

¹⁶⁵ George D. Bond, “Arhat”, *Encyclopedia Of Buddhism*, C. I, s. 29.

¹⁶⁶ George D. Bond, “Arhat”, *Encyclopedia Of Buddhism*, C. I, s. 29.

2.1.3.2. Nirvana

Nirvana, kelimenin tam anlamıyla bir mum alevinin sönmesi gibi "sönme" anlamına gelir. Budist düşüncede *Nirvana*’nın çok özel bir anlamı vardır ve belki de diğer dini geleneklere mensup insanlar arasında en yanlış anlaşılan Budist kavramdır. *Nirvana* bir "yokluk" veya eksiklik değildir. Aksine bir var olma durumudur.¹⁶⁷

Nikaya Budizm’inin gelişiminin erken bir aşamasında büyük farklılıklar ortaya çıktı. Örneğin, *Budha*’nın *Nirvanasının* yalnızca *samadhinin*¹⁶⁸ geçici durumlarının ötesinde var olmaya devam etmekle kalmaz. Zamandan ve varoluştan önce, zamansız bir durumda var olduğunu düşünmektedirler. Bunun *Budha*’nın mükemmel *Nirvana*’sının her canlı varlıkta zaten mevcut olduğunu iddia ettiler.¹⁶⁹

Theravada’yı göre *Budha*’nın *Nirvanası* sonradan var olmamıştır. Aksine hep vardı. *Nirvana*’nın her halükârda var oluşu *Budha* ile de sınırlı kalmayıp tüm canlılara yayılmış durumdadır. Her türlü canlının içinde ortaya çıkarılmayı bekleyen bir *Nirvana* mevcuttur. Her zaman oradadır sadece ortaya çıkarılmayı beklemektedir.

2.2. MAHAYANA

2.2.1. Tarihi ve Kökeni

Mahayana terimi *Sanskritçe* ‘Büyük Araç’ anlamındadır.¹⁷⁰ ‘*Maha*’ demek büyük, ‘*yana*’ demek ise araç anlamına gelir. “Araç” terimi eşanlamlı olarak ‘yol’ anlamına da gelen ‘*magga*’ kullanılır.¹⁷¹ *Mahayana* genellikle Budizm’in iki ana okulundan biri olarak görülür, kendilerini bu şekilde tanımlayan mezhebin takipçileri kendilerinden daha muhafazakâr olan *Nikaya* Budizm’i takipçilerine ‘*Hinayana*’ adını taktılar. ‘*Hina*’ küçük anlamına gelmektedir. Tabi ki doğal olarak hiçbir *Nikaya* Budizm’i takipçisi kendisini bu şekilde isimlendirmez.¹⁷² *Mahayanistlerin*

¹⁶⁷ Irons, *Encyclopedia Of Buddhism*, s. 370.

¹⁶⁸ Samadhi: Kelimenin tam anlamıyla “zihinsel disiplin” tek başına bir mutluluk ve odaklanmış konsantrasyon durumunu gösterir. *Budha*’nın öğretilerinde samadhi aynı zamanda doğru çabayı, doğru farkındalığı içeren soylu sekiz dilimli yolun bileşenlerinden birisidir. Bkz. Irons, *Encyclopedia Of Buddhism*, s. 418.

¹⁶⁹ Luis O. Gomez, “*Nirvana*”, *Encyclopedia Of Buddhism*, C. II, ss. 603-604.

¹⁷⁰ Hajime Nakamura, *Indian Buddhism: A Survey With Bibliographic Notes*, Motilal Banarsidass, Delhi, 1987, s. 149; Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 59.

¹⁷¹ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 144.

¹⁷² Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 256; Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. s.151.

Nikaya Budizm'inin tamamını mı *Hinayana* olarak, yoksa sadece belirli bir grubu mı kast ettikleri konusu belirsizdir. *Sarvastivadinler*, birçok *Mahayana* metninde *Hinayanistler* olarak görülüyordu. *Mahayana* kutsal kitaplarındaki "*Hinayana*" teriminin *Theravadinleri* ve *Mahasanghikaları* da ifade edip etmediği net olarak bilinmemektedir.¹⁷³

Erken dönem kayıtlarında *Mahayana* Budizm'ine dair kanıtlar bulunamaması bazı tartışmalar yol açmıştır. Bu nedenle *Mahayana* Okulunun erken dönemde heretik olarak kabul edildiğini ve gizliden çalıştığına dair iddialar ortaya atıldı. *Mahayana* terimi ikinci veya üçüncü yüzyıla kadar herhangi bir yazıtta geçmemektedir. Çince kaynaklarda *Kuşana* hanedanlığı sırasında kuzey Hindistan'da var olduğu görülmektedir.¹⁷⁴

Bir düşünce okulu olarak, muhtemelen kuzey Hindistan ve *Keşmir'de* MÖ. 200 civarında gelişen ve daha sonra doğuya Orta Asya, Doğu Asya ve Güneydoğu Asya'nın bazı kısımlarına yayılan Budist uygulama ve öğretme okulunu ifade eder. *Mahayana'nın* ilk ortaya çıkışı net değildir. Muhtemelen Budist pratiğine resmi, skolastik yaklaşıma karşı bir hareket olarak başladı. *Mahayana* bunun yerine başkalarının ruhani gelişiminin meditasyonunu ve yardımını vurguladı.¹⁷⁵ *Mahayana* hareketi bir bakıma dini reform yapma ve Budist Düzeni geleneksel biçimiyle karakterize eden mezhepçilik ile mücadele etme girişimi olarak görülebilir.¹⁷⁶

Neredeyse her dinde birbirine hemen hemen zıt karakterde mezheplerin varlığı bilinmektedir. Burada Budizm'in bir istisna oluşturmadığı görülmektedir. *Budha'nın* ardından Budizm'in yayılma hızı da dikkate alınarak ilk dönem Budistlerinin genellikle gelenekçi olduğu görülmektedir. Tapınağa bağlı¹⁷⁷, hayatını meditasyona ve aydınlanmaya adanmış keşişlerin Budizm'in ana omurgasını teşkil ettiği şimdiye kadar anlattığımız bölümlerden yola çıkarak anlaşılmaktadır. Görünen o ki bu durum uzun sürmedi. Bir tez olan gelenekçi okul kendisine anti tez olarak *Mahayana'nın* oluşmasına zemin hazırladı.

¹⁷³ Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, 256.

¹⁷⁴ Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 243.

¹⁷⁵ Irons, *Encyclopedia Of Buddhism*, s. 323.

¹⁷⁶ Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 66.

¹⁷⁷ Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 66.

MÖ. son asırlarda ortaya çıktığı bilirse de çoğu araştırmacıya göre fikir olarak *Mahasanghika* mezhebi *Mahayana'nın* temeli özelliğindedir.¹⁷⁸ Fakat bazı araştırmacılara göre kökenini farklı grupların bir birleşimi olarak tahmin edilmektedir. *Mahayana*, belirli bir insan kurucusu ya da herhangi bir erken mezhebe doğrudan bir bağlantısı olmaksızın farklı grupların derinlemesine birleşmeden bir araya gelmesiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir.¹⁷⁹ *Mahasanghika* Okulu *Mahayana* Budizm'inin ortaya çıkmasından çok sonra da var olmaya devam ettiğinden, *Mahayana'nın* yükselişi sadece *Mahasanghika'nın Mahayanistlere dönüşümü* olarak açıklanamaz. *Mahasanghika* ve *Mahayana* doktrinleri arasındaki birçok benzerliğin *Mahasanghika* Okulu'nun *Mahayana* Budizm'ini etkilediğini kanıtladığı doğru olsa da *Sarvastivadin*, *Mahisasaka*, *Dharmaguptaka* ve *Theravada* okullarından gelen öğretiler de *Mahayana* Budizm'ine dahil edildiği bilinmektedir. Özellikle *Sarvastivadin* Okulu doktrinlerinden *Mahayana* metinlerinde sıkça bahsedilir.¹⁸⁰ Yukarıda bahsettiğimiz üzere *Mahayana* bir çatı kavramdır¹⁸¹, yani içerisinde birçok farklı uygulama ve okulları barındırmaktadır. İşte bu noktada söz konusu okulların birleştikleri bazı noktalar mevcuttur. Dört konuda *Mahayana* şemsiyesi altında birleşen okullar fikir birliği içerisinde. Bunlar:

1. Tüm yasaların (*dharma*) içi boşaltılmış tek tek ele alındıklarında hepsi birer hiçtir.
2. Söz konusu hiçlik kendisinden bir şey eksiltilemediği veya kendisinden bir şey artırılamadığından dolayı 'öylesilik' olarak adlandırılabilir.
3. Bütün varlık tek ve tıpatıp ise genel geçer olanla göreceli olan, zıt olan şeyler ve *Nirvana* ile *samsara* aynı şeydir.
4. Doğru bilgi bütün çeşitleriyle ikili durumun (zıtlık durumu vb.) da ilerisindedir.¹⁸²

Mahayana gelişimi itibariyle iki ayrı süreç geçirmiştir. Ortaya çıkışından miladi 500'lü yıllara kadar geçen ilk dönem ve okulun felsefeyle etkileşime girdiği ikinci dönem.¹⁸³

¹⁷⁸ Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 61.

¹⁷⁹ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 144.

¹⁸⁰ Hirakawa, *A History of The Indian Buddhism*, s. 260.

¹⁸¹ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 144.

¹⁸² Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 69.

2.2.2. Kutsal Metinler

Dinlerde zamanla ortaya çıkan hemen hemen her mezhebin, kendisinin doğru yol olduğunu kanıtlamaya çalışan kutsal yazınların mevcuttur. *Mahayana* mezhebinin *Budha*'nın ölümünden birkaç asır sonra ortaya çıkmasından sonra tarihsel akışta kendi kutsal külliyatını oluşturmaya başladığı bilinmektedir. İşte bu noktada *Mahayana* mezhebini tanımak için kutsal kaynaklarını da tanımak gerekir. Budizm'in temel kaynağı olan *Tripitaka* kitaplarını kutsal kabul ederler fakat kendilerine özel kutsal metinleri de bulunmaktadır. Eserlerin derin manalarını bir kenara bırakarak yüzeysel olarak bahsetmek tezin gereksiz uzamaması açısından daha uygun olacaktır.

Mahayana Budizm'i *Budha'nın* ölümünden beş ila altı yüz yıl sonra geliştiği düşünüldüğünde, hareket içindeki keşişler ve gruplar kendilerine özel bir edebiyatın var olması gerektiği konusunda ve kökenlerini açıklama gibi birtakım kültürel bir baskı hissettiler. Oluşturdukları literatürün *Budha'nın* daha önce açıklanamayan gerçek ve gizli mesajını temsil ettiğini iddia ettiler, çünkü insanlar onu anlamaya hazır değildi. Metinlerin çoğunda, “Böylece duydum” ifadesinin edebi kurgusu kullanılmıştır. Birinci şahıs kişisel zamirin *Ananda* olduğu varsayılmaktadır. Çünkü Budist geleneği, aydınlanmış efendisinin ölümünden sonra doğrudan *Budha'nın* ağzından duyduğu tüm metinleri hafızasından koruduğu ve okuduğundan dolayı bu başkasının olması mümkün değildir.¹⁸⁴

Kral *Kanişka*'nın öncülüğünde *Mahayana* Budistleri, yazılarını *Sanskritçe* topladılar. *Tripitaka* adı verilen bu koleksiyon *Theravada* okulunun külliyatı ile aynı kategorilere ayrılmıştır ve *Tripitaka* ile aynı eserlerden bazılarını içermektedir. Ancak *Mahayana* Budistleri, kendi *Tripitaka'larının* *Budha'nın* yalnızca en manevi ileri düzey takipçilerine açıkladığı doktrini içerdiğini savunurlar.¹⁸⁵

Mahayana edebiyatının *Sutraları*, bilinen bir yazar tarafından yazılmış risaleler ve geniş bir yorum literatürü içeren anonim olarak oluşturulmuş metinleri de içerdiği için çok geniştir. Literatür, *Hindistan*, *Tibet*, *Çin*, *Japonya*, *Kore* ve diğer

¹⁸³ Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 60.

¹⁸⁴ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 145.

¹⁸⁵ Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 80.

Doğu Asya ülkelerinde oluşturulmuş ve ana dillerini kullanan veya orijinal metinlerden çevrilmiş metinleri kapsar¹⁸⁶

2.2.2.1. Prajnaparamita

Mahayana mezhebinin bilinen en eski eserler MÖ. 100'lerden kalmadır ve bu metinler ilk *Mahayana* edebiyatını temsil eder. *Prajnaparamita*, “Bilgelğin Mükemmelliği” söylemleri olarak bilinen bu eserler bir dizi *Mahayana* metni için kullanılan genel bir terimdir.¹⁸⁷ Bilgelik veya *Prajna*’nın doğasını anlama konusundaki özel ilgileri nedeniyle bu şekilde adlandırılır.¹⁸⁸ İçerisinde psikolojik ve metafizik terimler belirli bir sıraya göre düzenlenmiştir.¹⁸⁹ Bu metinler çeşitli şekillerde mevcuttur. Bazıları içerik olarak birbirine benzer ancak genişletilmiştir. Her birinin uzunluğuna bağlı olarak bu genişletmelere daha sonra başlıkların eklendiği bilinmektedir. Bu metinlerin en eskisi 8.000 satır ve en büyüğü 100.000 satır olarak belirlenmiştir. Metinlerin çok uzun olması, yüzlerce palmye yaprağı veya huş ağacı kabuğu şeritlerini kaplayan belgelerin nasıl korunacağı ve kullanılacağı konusunda sorunları da beraberinde getirdi. Çözümlerden biri, öğretimin özünü kısaltılmış formatlarda sunmanın yollarını aramaktı. *Mahayana*’nın gelişimi için birincil kaynak olacak bu metinleri üreten keşişler topluluğu hakkında çok az şey biliniyor.¹⁹⁰

2.2.2.2. Vimalakirti-nirdesa Sutra

Vimalakirti-nirdesa Sutra, en önemli *Mahayana* metinlerinden biridir, “*Vimalakirti*’nin Keşiflerindeki Sutra” başlığını taşır. Muhtemelen MS. 2. Asırda oluşturulmuştur.¹⁹¹ Sık sık alıntılanan bu metin, bir memur olarak geçimini sağlamasına rağmen bir *Bodhisattva* gibi örnek bir yaşam sürmeyi başaran *Vimalakirti* adlı ünlü bir Budist laik öğrencinin hikayesini anlatır.¹⁹²

¹⁸⁶ Olson, **The Different Paths of Buddhism**, s. 145.

¹⁸⁷ Paul Williams, Anthony Tribe, **Buddhist Thought: A Complete Introduction To The Indian Tradition**, Routledge, 1. Edition, London and New York, 2000, s. 133.

¹⁸⁸ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s. 152.

¹⁸⁹ Eugène Burnouf, **Introduction To The History Of Indian Buddhism**, The University of Chicago Press, Chicago, 2010, s. 412.

¹⁹⁰ Lewis Lancaster, “Prajnaparamita Literature”, **Encyclopedia Of Buddhism**, C. II, s. 666; Irons, **Encyclopedia Of Buddhism**, s. 389.

¹⁹¹ Irons, **Encyclopedia Of Buddhism**, s. 586.

¹⁹² Prebish ve Keown, **Buddhism**, s. 153; Andrew Skilton, “Vimalakirti”, **Encyclopedia Of Buddhism**, C. II, s. 885.

2.2.2.3. Lankavatara Sutra

Bir başka önemli metin olan *Lankavatara Sutra*, başlığı "*Lanka'ya İniş*" anlamına gelen ve doktriner tabanı *Yogacara* Budizm okulunun çeşitli öğretilerini içermektedir. Muhtemelen MS. 4. Asırda meydana getirilmiştir.¹⁹³ *Budha'nın* kendisine *Mahamati* adında bir *Bodhisattva* tarafından sorulan bir dizi soruyu yanıtladığı söylemleri içerir. Çoğunlukla düzyazı olarak dokuz bölüm halinde kaleme alınmıştır.¹⁹⁴

2.2.2.4. Lotus Sutra

Saddharmapundarika Sutra'nın tanındık ve popüler başlığıdır ve daha düzgün bir şekilde tam olarak "*Lotus'daki İyi Öğretinin Sutrastı*" olarak adlandırılmıştır. En popüler *Mahayana* metinlerinden biridir ve Hint Budizm'inde son derece önemlidir, Çin Budizm'inde bulunan *T'ien-tai* okulunun (Japonya'da *Tendai* olarak bilinmektedir), *Budha'nın* Akbaba Tepesi olarak bilinen ünlü konumdan, çeşitli kategorilerdeki büyük bir öğrenci topluluğuna ulaştırdığı bilinen bir söylemdir.¹⁹⁵

2.2.2.5. Sukhavativyuha Sutra

Budizm'in *Saf Diyar (Pure Land)* Okulu'nun temelleri niteliğindeki *Mahayana* metnidir.¹⁹⁶ *Mahayana Tripitaka'daki* önemli eserler arasında *Lotus Sutra* da bulunmaktadır. Metnin yazarı, *Budha'nın* kendisini ve mesajını öğretmek için çok sayıda betimleme ve benzetme kullanmıştır. *Lotus Sutra'nın* teması evrensel kurtuluştur ve tüm inananların Budizm'e sıkı sıkı sarılması gerektiği anlatmaktadır. Doğu Asya'da birçok Budist, *Lotus Sutra'nın* Budizm'in tüm öğretilerini kapsadığına, benimsediğine ve uygulanması için uyumlu hale getirdiğine inanmaktadır.¹⁹⁷

2.2.3. Temel Öğretileri

Tarihi ve oluşum sürecine kısaca değindiğimiz *Mahayana* mezhebini diğer mezheplerden ayıran belli başlı öğretileri bulunmaktadır. Öğretilerini ayrıntılı olarak incelemek ve anlatmak tezimizin sınırlarını aşacağı malumdur. Bu nedenle tıpkı ilk

¹⁹³ John Powers, "Lankavatara-Sutra", *Encyclopedia Of Buddhism*, C. I, s. 456.

¹⁹⁴ Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 154.

¹⁹⁵ Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 155; Jacqueline I. Stone, "Lotus Sutra", *Encyclopedia Of Buddhism*, C. II, s. 471.

¹⁹⁶ Prebish ve Keown, *Buddhism*, s. 156.

¹⁹⁷ Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 80.

kısımda olduğu gibi burada da ayrıntılara inmeden genel hatlarıyla bir tanıtım yapmaya çalışacağız.

Mahayana öğretileri her ne kadar Budizm'de yarattığı yeni akımda literatürün önemi ve tembelliğe vurgu yapması nedeniyle sıklıkla eleştirilse de bu literatürde yer alan fikirler ve doktrinler geleneğin daha sonraki gelişimini şekillendirmede önemli bir yer tutmaktadır. *Mahayana* doktrinler yenilikleri arasında en önemlisi, *Budha'nın* doğası, gerçeklik hakkındaki yeni teorileri ve Budizm'de yeni bir ideal tür olarak *Bodhisattva*'ya vurgu yapması olarak gösterilmektedir.¹⁹⁸

2.2.3.1. Bodhisattva

Mahayana Budizm'in merkezinde kelimenin tam anlamıyla bir “bilgelik varlığı” olan *Bodhisattva* vardır.¹⁹⁹ Kelime anlamını olarak ‘*Bodhi*’ ‘aydınlanmış’ anlamına gelirken ‘*Sattva*’ ise ‘*tabiat*’ anlamına gelmektedir.²⁰⁰ Bir *Bodhisattva*, *Nirvana*'ya çok yakın olan ancak tüm varlıkların kurtuluşu için çalışmak için aydınlığa ulaşmadan önce geri dönen bir varlıktır. Bir *Bodhisattva*, en küçük yaratık en yüksek hedefe ulaşana kadar *Nirvana*'ya girişini geciktirir.²⁰¹ *Budha*, *Siddhartha Gautama* olarak doğmadan önce hayatlarının (veya yeniden doğuşlarının) bir *Bodhisattvasıydı*.²⁰²

Erken dönemlerde *Bodhisattva* (*Palice*; *bodhisatta*) terimi, tarihi *Budha* olan *Siddhartha Gautama*'yı tanımlamak için kullanıldı ve sadece gelecekteki tarihi *Budha*'ların, *Budhalık* mertebesine erişmeden önce bu makamı hak ettiği varsayıldı.²⁰³ *Mahayana*'da bu terime radikal, yeni bir yorum yapıldı ve tamamlanmış, mükemmel aydınlanmayı isteyen herkes için bu terim kullanıldı. *Bodhisattva* olan keşiş evrendeki bütün varlıklar hakkındaki her bilgiye erişebilmektedir. *Bodhisattva* olan keşiş merteye atlayarak birbirinden bağımsız olmak üzere ‘merhamet hissi’ ve ‘bilgelik’ özelliklerini kazanacaktır. Merhamet hissinin içine dolmasıyla bir *Bodhisattva Nirvana*'ya ulaşmak üzereyken kendinden başkasına, merhameti gereği yardım için sonsuz mutluluğundan vazgececektir. Her

¹⁹⁸ Prebish ve Keown, **Buddhism**, ss. 156-157.

¹⁹⁹ Paul Williams, **Mahayana Buddhism The Doctrinal Foundations**, Routledge, Second Edition, New York, 2009, s. 55.

²⁰⁰ Conze, **Kısa Budizm Tarihi**, s. 63.

²⁰¹ Felicien Challaye, **Dinler Tarihi**, Trc. Semih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, s. 75.

²⁰² Wangu, **World Religions: Buddhism**, s. 58.

²⁰³ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s.158.

ne kadar sonsuz mutluluktan vazgeçse de mevcut hakikatin farkında varıp dünyanın gelip geçiciliğini anlayacaktır. Bu iki hissiyat birbiriyle çatışma halindeyken merhamet hissi daha ön plana çıkacak ve *Bodhisattva* ömrünü, evrendeki hayat bulan her şeye yardım etmeye çalışmakla geçirecektir. *Bodhisattva* normal kişilerle de görüşür sıkıntılarını dinler ve yardımcı olmaya çalışır. Tüm bunları yaparken mevcut konumunda herhangi bir sarsılma olmaz.²⁰⁴ Bazen *Bodhisattva'nın* yoluna "*Bodhisattva'nın Aracı*" veya *Bodhisattvayana* da denmektedir. Bu isimlendirme, *Mahayana* ya da "*Büyük Araç*" Budizm okuluna atıfta bulunmanın bir başka yoludur.²⁰⁵ "*Sravakayana*" (dinleyicinin aracı) ve "*Bodhisattvayana*" (*Bodhisattva'nın* aracı) terimleri "*Hinayana*" ve "*Mahayana*" terimlerinden bile daha eskidir.²⁰⁶

Mahayana okulunu kendinden önceki okullardan farklı kılan özelliği yeni bir ahlak sistemi kurmuş olmalarıdır. Bir Budist'in yaşam gayesi, sadece ölüm ve yeniden doğuş sürekliliğinden kurtulup aydınlığa ulaşması değil kendi dışındakilerin de *Nirvana*'ya ulaşmasına yardımcı olması olmalıdır.²⁰⁷ *Mahayana* perspektifinden bakıldığında, *Bodhisattva'nın* önemi *Arhat* (tamamen aydınlanmış varlık) ve *pratyekaBudha*²⁰⁸ ile karşılaştırıldığında anlaşılabilir. *Pratyekabudha*, kendisi tarafından aydınlanma kazanan ve dünyadaki başkalarına gerçeği öğretmeyen veya ilan etmeyen bir kişidir. Dolayısıyla, *Mahayana* okulu tarafından bencil ve dar görüşlü olarak kabul edilen, öğretmeyen birisi olarak kabul edilir. *Arhat*, kendi kurtuluşu için çalışan ve böyle bir kişi öğretebilse bile başkalarını düşünmeyen bir kişidir. *Mahayana* okulu, bu ideallerin her ikisinin de bencil, egoist, örtülü, sakın ve eylemsiz olduğunu düşünüyor. *Arhat* ve *Pratyekabudha'nın* aksine, *Bodhisattva* hem kendi özgürlüğü hem de başkalarının özgürlüğü için çalışır. Ayrıca, başkalarının dünyada mutluluk ve refah kazanmasına yardımcı olmaya çalışır. Kurtuluş için çalışırken, *Bodhisattva Nirvana'nın* eşiğine gider, ancak başkalarının mutluluğu için çalışmaya kararlı olduğundan dolayı tam kurtuluşa girmeyi reddeder. Böylece *Bodhisattva*, başkalarına yardım etmek için dünyada kalırken kurtuluş yolunu

²⁰⁴ Conze, **Kısa Budizm Tarihi**, s. 63.

²⁰⁵ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s.159.

²⁰⁶ Hirakawa, **A History of The Indian Buddhism**, s. 258.

²⁰⁷ Arvon, **Budacılık**, s. 79.

²⁰⁸ *PratyekaBudha*: Bir öğretmenin yardımı veya direktifi olmadan aydınlanmaya ulaşan kişiye denir. Bkz. Irons, **Encyclopedia Of Buddhism**, s. 390.

gösterme ikilemine sahiptir. Bir bakıma, temel yönelimi hem dünyada hem de onun ötesindedir. Bu yönelim, *Vimalakirti-nirdesa Sutra'daki, Bodhisattvanın* gönüllü olarak tekrar doğumu seçebileceğini onaylayan bir pasajla gösterilmiştir.²⁰⁹

Bodhisattva bir kurtarıcıdır. Bir *Bodhisattva*, *Altı Erdem'i* veya *Paramitaları* uygulayarak insanlık için yararlı olur. Bir erdem, öz-bilinçten, önsel güdülerden ya da övgüden uzak bir zihinle gerçekleştirildiği zaman uygulanır.²¹⁰ *Paramita* genellikle “*mükemmellik*” olarak verilen ve manevi ilerleme için gerekli olduğu düşünülen bir dizi uygulamaya uygulanan teknik *Sanskrit* bir terimdir. *Paramita* terimi genellikle bir şeyin diğer tarafını, yani ötesini ve “*gitmek*” anlamına gelen bir fiilin geçmiş kısmını gösteren *Sanskrit* ön eki “*Param*”dan türetilir. Bu nedenle, *Paramita* “öbür tarafa gitmek” veya “ötesine geçmek” ve “mükemmellik” anlamına gelir.²¹¹

Söz konusu Altı erdem ise şunlardır:

1. Verme Mükemmelliği (*dana*)²¹²

Verme birçok şekilde olabilir. Acıkmış birine yiyecek verilebilir. Zihinsel ve ruhsal bir verme, bir çocuğu eğitmek, bir kitap yazmak veya kopyalamak ve başını belaya sokan bir kişiye danışmanlık etmek şeklinde olabilir. Hayat kendi labirentinde dönüp geçerken sevinçlerinde ve üzüntülerinde başkalarına sempatik olmak anlamına gelebilir. Ancak bir *Bodhisattva*, hayatını önemsiz bir amaç için feda etmemesi konusunda uyarılır, çünkü şefkati bilgeliğiyle birleştirmek önemlidir. Kişi verme alıştırmaları yaptığında, bunu bencil nedenler olmadan yapmaya çalışmalıdır. Bu nokta *Sekiz Bin Satırda Bilgeliğin Mükemmelliği* ile vurgulanmaktadır:

O bir hediye verdiğinde, bir ilkeye ya da desteğe dönüştürmez

Ve asla bundan ödül beklemez

Bu şekilde feragat eder, o her şeyin arif bir feragatçisi olur

*Feragat ettiği küçük şeyler çok ve ölçülemez olur*²¹³

2. Ahlakın Mükemmelliği (*Sila*)²¹⁴

²⁰⁹ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 150; Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 64.

²¹⁰ Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 65.

²¹¹ Prebish ve Keown, *Buddhism*, s.160.

²¹² Prebish ve Keown, *Buddhism*, s.160.

²¹³ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 151.

Öz-kontrol, hataların ve eksikliklerin keşfedilmesi için kendini incelemeye dayandırılır ve tutkuları söndürerek elde edilir. *Mahayanist* bakış açısından ahlak, pasif bir şekilde eylemden kaçınmaz; bir kişinin ahlaken yaptığı şeylerin başkalarını etkilediğini bilmek onun ruhu için yeterlidir. Ahlakın kontrol ilkeleri vicdan ve utançtır. Eylem yönergeleri şiddetsizlik, çalma, iffet, yalan söylememe veya sert konuşma yapma, kötülük ve sapkın görüşlerden uzak durma gibi uygulamalar da dahil olmak *Theravada* Budizm'inin temel kurallarını yansıtmaktadır. *Theravada*'nın ahlak ve etik öğretimi ile karşılaştırıldığında, *Mahayana* geleneği, *Bodhisattvanın* başkaları için şefkatle hareket ederse şayet emirlerden herhangi birini ihlal etmesine izin verir.²¹⁵

3. Sabrın Mükemmelliği (*ksanti*)²¹⁶

Nefret; pişmanlık, öfke ve kötülüğün neticesidir. Bu mükemmellik, kendisine verilen zarar ve tacizlere dayanma yeteneğini ve alışkanlığını yansıtır. *Bodhisattva*, cahil insanlar tarafından yapılan eylemlere asla öfkeli ya da sabırsız olmayacak şekilde uyarılır. Bu nedenle, acı ve sıkıntı karşısında, *Bodhisattva* hastanın dayanıklılığını uygulamalıdır. Hatta *Sekiz Bin Satırda Bilgeliğin Mükemmelliği*, *Bodhisattvanın* sert ve saldırgan bir dile cevap olarak kolaylıkla ve memnuniyetle yanıt vermesini ister.²¹⁷

4. Cesaret Mükemmelliği (*vīrya*)²¹⁸

Bodhisattva olmak, zorluklar yaşayacağınız tam zamanlı bir merteye olduğundan dolayı çabaları başarısız olduğunda fiziksel ve zihinsel zayıflıktan ve hayal kırıklığı duygularından kaçınmak için kesinlikle enerjik olmak gerekir. *Sekiz Bin Satırda Bilgeliğin Mükemmelliği*, canlılığı başkalarına itaatkâr, hizmetkar olmaya benzeten bir tanımlama yapar. Bir kişinin yaşamındaki alışkanlıklarla hareket etmesinin aksine, her zaman ne yaptığının tamamen farkında ve uyanık olması

²¹⁴ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s.160.

²¹⁵ Olson, **The Different Paths of Buddhism**, s. 152.

²¹⁶ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s.160.

²¹⁷ Olson, **The Different Paths of Buddhism**, s. 153.

²¹⁸ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s.160.

önemlidir. *Bodhisattva* tarafından mükemmelleştirilmesi gereken enerji, çözüm kavramına bağlılığıdır.²¹⁹

5. Meditasyonun Mükemmelliği (*dhyana*)²²⁰

Bu mükemmellik ormanda bir izolasyon durumu veya pratik yapılacak uzak bir mağara gerektirmez. Daha ziyade, bir *Bodhisattva'nın* farkındalığa ulaşma şansını artıran karmaşık bir sosyal ilişkiler ağı içerisinde meditasyon yapar. Bu mükemmellik aynı zamanda dört duygu geliştirmekten oluşur. Bunlar: *Maitri* (sevgi dolu şefkat), *karuna* (merhamet), *mudita* (sempatik sevinç) ve *upeksa* (eşitlik).²²¹

6. Bilgeliliğin Mükemmelliği (*prajna*)²²²

Bodhisattva'nın genel yolu açısından, altıncı mükemmellik en önemlisidir, çünkü bilgeliliğin mükemmelliğini (*Prajnaparamita*) temsil eder. Bu *Mahayana* Budizm'inin üstün erdemidir; neredeyse *Nirvana* 'ya eşittir. Gerçekliğe doğrudan bir bakış açısı ya da şeyleri gerçekte oldukları gibi görmeyi temsil eder. Bilgelik, güzellik, adalet, özgürlük veya soyut hakikat anlayışına sahip olmak gibi içerikte kavramsal olan entelektüel bir biliş değildir. Bilgelik doğrudan kurtuluşa bağlıdır.²²³

Bodhisattvalar insan ve hatta hayvan olarak yeniden doğabilir. Ancak en güçlü *Bodhisattvalar* cennettekilerdir. *Mahayana* Budizm Okulu, *Bodhisattvalarla* halk tarafından sevilen ve dua edebilen bir cennet fikrini geliştirmeyi amaçlamıştır.²²⁴

Kısa bir parantezde '*Ustaca Araçlar*', '*Yetenekli Araçlar*' veya '*Becerikli Araçlar*' olarak isimlendirilen bir kavramı açıklamamız gerekmektedir. '*Becerikli araçlar*' kavramı, *Mahayana* Budizm'inin önde gelen kavramlardan biridir ve ilk olarak *Lotus Sutra*'da yaygın olarak kullanılmıştır. *Mahayana* Budizm'inde, Budist öğretisinin ve uygulamasının çeşitli biçimlerinin geçici araçlar olduğu beyan edilir ve bunların tümü, aydınlanmamışların yararına *Budha* tarafından ustaca kurulmuştur. İlerleme kaydeden bir Budist, dininin bu geçici niteliğini kabul eder ve kendisi için sağlanan araçları kullanmakla birlikte, onlara yanlış şekilde bağlanmamayı öğrenmek

²¹⁹ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 153.

²²⁰ Prebish ve Keown, *Buddhism*, s.160.

²²¹ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 154.

²²² Prebish ve Keown, *Buddhism*, s.160.

²²³ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 154.

²²⁴ Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 58.

zorundadır. Onları, bir dereyi geçen ve artık ona ihtiyaç duymayan bir adamın kıyıda bıraktığı bir sal gibi geride bırakmalıdır. Genellikle *Mahayana* Budistleri tarafından *Bodhisattva* olarak adlandırılan gelişmiş bir Budizm takipçisi, diğer canlıları *Nirvana*’ya yönlendirmek için bu tür geçici araçları kullanmaya devam eder.²²⁵

Mahayana okulu geliştikçe, orijinal altı mükemmelliğe ek olarak dört mükemmellik daha ekledi. *Upaya*, yedinci mükemmellik haline gelir. *Upaya*, başkalarının ihtiyaçlarına göre öğretme yeteneğidir. Biri başkalarına öğretmeden önce, bir *Bodhisattva* onların ihtiyaçlarına ve anlama becerilerine erişebilmelidir. İnsanların cehalet durumunda olduğunun kabulü ile başlayan yetenekli araçlar (*Upaya*) vardır. Kurulan bu örüntüde, cehaletten kurtulmak için gelen şefkatli bir varlığın daha sonra ortaya çıkışını içerir. Bu şefkatli insan, öğrencilerin ihtiyaçlarına karşı duyarlı olduğu için, onlara somut nesneler veya hayal ürünleri sunabilir. Takipçiler olgunlaştıkça, nesnelerin ve hayali yaratımların sınırlarını ve gerçekliğini fark etmeye başlarlar. Bu farkındalık onları aydınlanmaya (bilgeliğin mükemmelliği) doğru motive eder. Sekizinci mükemmellik, *Bodhisattva’nın* başkalarının kurtuluş kazanmasına yardımcı olmaya karar vererek ve bunu gerçekleştirmek için kişisel bir yemindir (*pranidhana*).²²⁶ Dokuzuncu mükemmellik, bilgelik ve sabır gibi erdemleri arttırmaya çalıştığında *Bodhisattva* tarafından gösterilen güçtür (*bala*). Son olarak, onuncu kusursuzluk bilgedir (*jnana*), hikmete (*prajna*) çok benzer bir kavramdır, ancak bilgi daha kesin olarak entelektüel yeteneğe, hikmet (*prajna*) sezgiye daha doğrudan atıfta bulunur. Bilgi ile ilişkili olan entelektüel bilgi (*jnana*), bir kişinin gerçekte olduğu gibi doğrudan olan şeyleri bilmesini sağlar.²²⁷ *Paramita’lardan* sonuncusuna ulaşan *Bodhisattva* artık evrendeki var olan her şeyin gelip geçiciliğine diğer bir deyişle ‘hiçlik’ bilgisine (*avhimukhi*) erişmiş olacaktır.²²⁸

Tam anlamıyla bir *Bodhisattva* olabilmek için belirli aşamalardan geçmek gerekir. Bu aşamalar yukarıda bahsettiğimiz uygulamalar ile karıştırılmamalıdır. Yukarıda bahsedilen uygulamaları tatbik eden *Bodhisattva* aşağıda bahsedeceğimiz aşamaları birer birer aşar. Kısaca bahsedecek olursak ilk aşama aydınlanma

²²⁵ Micheal Pye, *A Skilful Means A Concept In Mahayana Buddhism*, Routledge, Second Edition, New York, 2003, s. 1.

²²⁶ Prebish ve Keown, *Buddhism*, s.160.

²²⁷ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, ss. 155-156.

²²⁸ Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, s. 66.

şaşkınlığı düşüncesinden sonra girilen neşeli aşamadır (*pramudita*). Kişi, tüm canlıların sığınağı olduğunu düşünür. Bu neşeli aşamada kişi yardım ve fedakârlık yapar. *Bodhisattva* bu aşamayı tamamladığında, daha düşük bir aşamaya gerileme tehlikesi yoktur. Sevinçle dolu olan kişi on yemin eder: tüm *Budhalara* ibadet etmek; disiplini gözlemlemek, *Budha'nın* dünyevi hayatını gözden geçirmek; aydınlanma düşüncesini gerçekleştirmek, tüm varlıkları olgunluğa getirmek ve onları *Budha* bilgisine yerleştirmek; tüm *Bodhisattvalar* arasında ortak amaç ve düşünce yaratmak, konuşma ve zihinsel eylemleri faydalı kılmak ve son olarak aydınlanmaya ulaşmak ve doktrini öğretmek.²²⁹

İkinci ve üçüncü aşamalar sırasıyla saf (*vimala*) ve aydınlıktır (*prabhakari*). Saf aşama, kötü davranışlardan dolayı kirli olma durumundan kurtulduğunu gösterir; bu aşamada bir kişi, kendini ahlakın ikinci mükemmelliği ile bağlantılı olarak, özdenetim, sakin, adaletsizlik ve arzulardan kurtuluş kazanır. Saf olmayan eylemlerin üstesinden gelerek ve iyi eylemler geliştirerek, kişi, eylemleri, zihni ve konuşması arıtıldıkça, artmaya devam eden bir iç eşitliğe ulaşır. İstekli oluşu on olumlu eylem yolunu kazandırır: üç fiziksel eylem olarak şiddetsizlik, çalma ve bekarlıktır; dört iyi konuşma eylemi olarak yalan söylemez, iftiracı konuşmalardan kaçınır, başka birine hakaret etmez ve anlamsız dilden kaçınır; Son olarak, üç olumlu zihinsel eylem olarak açgözlülük, arzu, kötülük ve yanlış görüşlerden kaçınır. Aydınlık aşamada, bir kişinin düşünceleri saf, sürekli, dünya dışı, tutkulu ve kararlıdır. Hoşgörünün üçüncü mükemmelliği tarafından desteklenen bir aday, kendini inceler ve meditasyon yapar, dayanıklılığını geliştirir ve herkesin yararını çalışır. Bir kişi, başkalarının sinir bozucu eylemlerine karşı nefret, öfke ve tepkinin üstesinden gelebilir. Bir aday, süreksizliğin doğasını kavrar, sabrı mükemmelleştirir, ikiliği ortadan kaldırır ve beş doğaüstü güç kazanır.²³⁰

Dördüncü ila altıncı aşamalar: parlaklık (*arcismati*), kötülük tarafından fethedilmesi zor (*sudurjaya*) ve hayatın gerçeği ile yüz yüze gelmektir (*abhimukhi*). Parlak dördüncü aşamada *Bodhisattva*, üç mücevherdeki (*Budha*, *Dharma* ve *Sangha*) bilgi ve inancını mükemmelleştirir ve dünyada hiçbir şeyin kalıcı olmadığını fark eder. Canlılığın mükemmelliğini geliştirmek, zihinsel ve duygusal

²²⁹ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, ss. 156-157.

²³⁰ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 157.

sıkıntıları sona erdirirken aynı zamanda aydınlanmanın otuz yedi unsurunu geliştirir ve benliğe bağlanmayı bırakır. Beşinci aşamada kişi, *Budhaliğin* tüm prensiplerini saf düşünce ve eşitlikle görür. *Dört Soylu Doğruyu* kavrar, her şeyin boş olduğunu fark eder ve meditasyon mükemmelliğini geliştirir. Şeytanlar ya da cahil insanlar tarafından fethedilemeyen aday, meditasyonun mükemmeliyetine ulaşır ve zihni berraklaşır. Merhamet arttıkça, matematik, tıp, müzik ve tarih gibi dünyevi bilgiler de öğrenilir. Altıncı aşamada, *Bodhisattva*, bilgeliğin mükemmelliğini (*Prajnaparamita*) uyguladığı için kesin özelliklere sahip hiçbir şey olmadığı anlamında, eşitliğin ve her şeyin tekliğinin on yönünü anlar. Bu noktada, kişi gerçeğe doğrudan karşılaşır ve onu boş ve ayırt edici işaretler olmadan görür. Dünyadan tamamen bağımsız olan *Bodhisattva*, başkalarının refahına olan bağlılığı nedeniyle nihai *Nirvana* 'ya girmemeye karar verir.²³¹

Yedinci ve sekizinci aşamalar sırasıyla: uzak (*durangama*) ve taşınmazdır (*acala*). Yedinci aşamada, *Bodhisattva*, yetenekli araçları mükemmelleştirerek başkalarına yardım etme araçlarının seçiminde büyük bir bilgelik kazanır. Bu birey tüm tutku ve geçişleri fetheder. *Dazabhumika Sutra* 'ya göre, "Nihayetinde ıstırapların ateşinden kurtulmaktan dolayı sakin olurlar, ancak şehvet, nefret ve tüm varlıkların yanılışı alevlerinin yok olmasını başarmayı taahhüt ederler." Saf düşünceler, kelimeler ve eylemlerle, *Bodhisattva* yetenekli araçlar (*Upaya*) geliştirir ve böylece *Arhatın* ötesine geçer. *Budhaliğe* ilerleme artık geri döndürülemez. Sekizinci aşamada, *Bodhisattva* herhangi bir *karma*²³² ve yanlış kavramla kirlenmez, çünkü aday *Dharma* 'da iyi yerleşmiştir ve bu nedenle taşınmaz. Böyle bir kişi evrenin süreçlerini anlar, on güç kazanır ve çözümün mükemmelliğini geliştirir. *Bodhisattva*, yolu çaba harcamadan uygular. Yeminlerin mükemmelliği ile *Bodhisattva*, doktrini öğretmek için evrendeki çeşitli bedenleri üstlenebilir.²³³

²³¹ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 157.

²³² Karma, eylemlerin birikmiş sonuçlarıdır. Karma, olayları açıklamak için kullanılan yaygın bir kavramdır. Klasik Hint yazılarında kişinin karması geçmişteki eylemlerin sonucudur. Zengin veya fakir, sağlıklı veya hastalıklı, iyi doğmuş veya düşük doğmuş, tüm insanların ekilen tohumlar sonucunda şu anki durumunda olduğu söylenir. Doğal olarak bu eylemler önceki yaşamlarda önceki yaşamda yapılanların bir sonucudur. Bkz. Irons, *Encyclopedia Of Buddhism*, ss. 376-377.

²³³ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 158.

2.2.3.2. Göksel Budhalar

Mahayana teolojisi, *Budha* ruhunun zamanla farklı bedenlerde tezahür etmesi ‘*Mutluluk Bedenleri*’ fikrini geliştirdi. Bu Mutluluk Bedenleri geçmişte çeşitli zamanlarda yaşamış *Bodhisattvalar* ve “diğer” *Budhalar* olarak tanımlandı. *Mahayana* Budist düşünürleri, kötülerin korkunç cezalara maruz kaldığı cehennemleri ve harika muadil cennetleri tasarladılar. En sevilen Mutluluk Bedeni, burada yeryüzündeki yaşam ve ıstıraplarla ilgilenenlerdi. En önemlisi, batı cennette yaşayan *Budha Amitabha* (Ölçülemez Parlaklık) idi. Tarihi *Budha Gautama* ve adı “*Aşağı Bakan Lord*” anlamına gelen güçlü ve merhametli *Bodhisattva Avalokitesvara* ile bağlantılıydı.²³⁴

"Sınırsız Işık" *Budha Amitabha'nın*, batı *Sukhavati* Cenneti üzerinde hüküm sürdüğü söylenir. Çin'de *Amituo* ve Japonya'da *Amida* olarak bilinen bu Göksel *Budha*, *Pure Land* Budizm'inin üç ana metninin odak noktasıdır:²³⁵

- a. Büyük *Sukhavativyuha Sutra*,
- b. Daha Küçük *Sukhavativyuha Sutra*
- c. *Amitayurdhyana Sutra*.

Amitabha'yı çevreleyen efsane, *Budhalığa* yükselen ve her biri bir *Budha* haline geldiğinde varlığın doğasıyla ilgili kırk sekiz yemin eden *Dharmakara* adlı bir keşişin hikayesinden gelişir.²³⁶

Bir başka ünlü göksel *Budha*, göksel *Budhaların* en eskisi olan *Akşobhya'dır*. Adı tam anlamıyla "taşınmaz" anlamına gelir ve *Vimalakirti-nirdesa Sutra'da* *Abhirati* olarak bilinen göksel *Budha'nın* doğu cenneti üzerinde hüküm sürdüğü söylenir. Adının ilk olarak *Bilgeliliğin Mükemmelliği (Prajnaparamita)* literatüründe geçtiği görülmekle birlikte daha sonra diğer *Mahayana* ve *Vajrayana*²³⁷ metinlerinde alıntıları bulunmaktadır. Çoğunlukla tasvirlerinde koyu mavi rengi kullanılır, ancak bazen altın renginde de resmedilir. Genellikle sağ elinde bir *vajra* veya elmas asası

²³⁴ Wangu, **World Religions: Buddhism**, s. 60.

²³⁵ Humphreys, **A Popular Dictionary Of Buddhism**, s. 8.

²³⁶ Prebish ve Keown, **Buddhism**, ss. 162-163.

²³⁷ *Vajrayāna*, Budizm'in Hindistan'da evrimleşen son biçimini ifade eden şemsiye bir isimdir; bu terim ilk olarak sekizinci yüzyılda kanıtlanır. *Vajrayāna'nın* çoğu zaman *Man-trayāna* veya *Guhyamantrayāna*, gizli büyülerin veya efsunların aracı olduğu kabul edilir. Çok genel anlamda, *Vajrayāna*, şimşegin veya sarsılmaz asanın (*vajra*) aracı (*yāna*) anlamına gelir, ancak erkek üyenin *vajra* olarak adlandırılması bazen *Vajrayāna'nın* erotik bir grup olarak yorumlanmasına neden olmuştur. Bkz. Ronald M. Davidson, “*Vajrayana*”, **Encyclopedia Of Buddhism**, C. II, s. 875.

tutarken, soluyla dünyaya dokunan bir hareket (*bhumisparsa-mudra*) yapar. Genellikle mavi bir filin üzerine oturmaktadır. Efsane, *Akşobhya'nın* hala bir *Bodhisattva* iken, hiçbir zaman hiçbir varlığa karşı öfke göstermeyeceğine dair söz verdiği ve yemininin sonucu olarak *Abhirati* cenneti üzerinde hüküm sürmeye geldiğidir. Örneğini takip eden diğer uygulayıcıların *Abhirati'de* yeniden doğum yapmaları önerilmektedir. *Akşobhya Nepal* ve *Tibet'te* öne çıkarken, *Çin* ve *Japonya'da* daha az popülerdir.²³⁸

Vairocana, başka bir göksel *Budha'dır* ve tam anlamıyla "*Parlayan*" anlamına gelmektedir. MS. Yedinci yüzyıla kadar popüler olmasa da *Tantrik Budizm'de*²³⁹, diğer dört Göksel *Budha* ile çevrili kozmik *mandalanın*²⁴⁰ merkezinde yer almaktadır. Sembolü genellikle *Dharmacakra* yani "*Öğretinin Tekerleği*" olarak temsil edilir ve bazen sağ işaret parmağının sol elin parmakları tarafından tutulduğu "*yüce bilgelik*" çamurunu yaparken gösterilir. Efsaneler onu düzenli olarak Göksel *Bodhisattva Samantabhadra* ile ilişkilendirir. Çin skolastik geleneğinde *Sakyamuni Budha'nın dharma-kayası* olarak da bilinir. *Vairocana* bazı geleneklerde ilkel *Budha* olarak kabul edilir. İkonografide beyaz renkli olarak tasvir edilmiştir.²⁴¹

Belki de en önde gelen Göksel *Bodhisattva'lardan* birisi de *Manjusri'dur*. Adı "*tatlı şöhrət*" anlamına gelen ve bir dizi *Mahayana sutralarında* özellikle önemli olan bir *Bodhisattva'dır*. Ayrıca bazen *Manjughoşa (Tatlı Sesli)* olarak da anılır. *Tantrik Budizm'de* en önemli figürlerden bazıları *Manjusri'nin* enkarnasyonları olarak kabul edilir.²⁴²

Maitreya, kelimenin tam anlamıyla "*Hayırsever Biri*" olarak tercüme edilen gelecekteki *Budha'nın* adıdır. Kavram, *Maitreya'yı Budhalığa* doğru ilerleyen bir *Bodhisattva* olarak görünür ve neredeyse tüm *Hinayana* okullarında da mevcuttur.

²³⁸ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s.163.

²³⁹ Humphreys, **A Popular Dictionary Of Buddhism**, s. 248.

²⁴⁰ Mandala: Sanskritçe isim mandala genellikle "daire" veya "disk biçimindeki nesne" olarak çevrilir; ancak bu terim aynı zamanda görsel ve düşsel görüntüleri tanımlamak için de kullanılır. Hindu ve Jain geleneklerinde ve Budizm'de kullanılan mandalalar, hem dışsal anlamda kozmosun diyagramları olarak hem de içsel anlamda bir taraftan psikofiziksel uygulamalarına kılavuzluk eden kozmos planları olarak tanımlanır. Bununla birlikte, temelde, belirli bir tanrının (veya onun grubunun) kozmostaki tezahürünü temsil ederler. Mandalalar birkaç veya binlerce tanrı içerebilir. Hem figüratif eserler hem de kelime, hece veya sıfatlara odaklanan eserler yapılır. Aynı zamanda onun yaratıcı gücü olan başlıca tanrı, genellikle mandalanın merkezine veya çekirdeğine yerleştirilir. Bkz. Denise Patry Leidy, "Mandala", **Encyclopedia Of Buddhism**, C. II, s. 508.

²⁴¹ Prebish ve Keown, **Buddhism**, ss.163-164.

²⁴² Prebish ve Keown, **Buddhism**, s.164.

Maitreya'nın sanal bir kült görüntüsü olarak tasvir edildiği *Mahayana'daki* zirvesine ulaşır. Çok çeşitli *Mahayana* sutralarında bahsedilir ve aynı zamanda cenneti ve *Pure Land'i* temsil ettiği söylenen *Vajrayana* Budizm'inde de önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıntılı ve açık ikonografiyle temsil edilir ve dünyadaki beş *Budha'dan* biri olarak tanımlanır.²⁴³ İslam kültüründe bulunan mehdi inancı ile benzerlik gösterir.

Son olarak *Avalokitesvara*, *Mahayana* Budizm'indeki Göksel *Bodhisattvaların* en ünlüsü ve önemlisi olan "*Aşağı Bakan Lord*" dur. *Avalokitesvara'nın* adı, *lord* (*isvara*) terimlerinden ve gözlemlemek veya aşağıya bakmak (*avalokita*) anlamına gelen bir terimden oluşur ve dünyayı gözlemleyen ve canlı varlıkların acı dolu çığlıklarına cevap veren biri olduğu öne sürülür.²⁴⁴ Çin kaynaklarında '*Kuan-yin*' olarak isimlendirilmiştir.²⁴⁵ Öncelikle, *Avalokitesvara* bilgelik (*prajna*) ile birlikte *Budhalığı* ifade eden başlıca özellikler olan şefkatin (*Karuna*) somutlaşmış halidir. Ona ihtiyaç duyan tüm insanlara yardım eder ve onlara şefkatle yaklaşır. Sanatta, *Avalokitesvara*, genellikle on bir başlı bir laik, bin kadar silah ve içinde *Amitabha* imgesi olan bir taç gibi çeşitli şekillerde temsil edilir. Bazen elinde mavi bir *lotus* çiçeği tutar.²⁴⁶

2.2.3.3. Üç Beden (Trikaya) Teorisi

Daha önce tanırsız olarak nitelendirilen Budizm *Mahayana* okulunun "üç beden" fikriyle bu bakış biraz olsun değiştirilmiştir. Söz konusu bedenler *Budha'nın* "insani, tanrısal ve kozmik" bedenleri olarak açıklanır.²⁴⁷

Biraz daha açmak gerekirse, *Budha* insanlara örnek olmak ve kurtuluş yolunu belirlemek üzere dünyada görüldüğü sürece '*yaratılmış bir bedene*' (*nirmana-kaya*) sahip olmuştur.²⁴⁸ Bazı kaynaklarda dönüşüm bedeni de denir. Bu, diğer insanlarla aynı kusurlara sahip bir ölümlü insan olarak yaşayan tarihsel *Budha'yı* ifade eder. Aydınlanmaya ulaşan, öğreten, mesajını başkalarıyla paylaşan ve sonunda ölen

²⁴³ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s.164.

²⁴⁴ Olson, **The Different Paths of Buddhism**, s. 159.

²⁴⁵ Micheal Pye, **A Skilful Means A Concept In Mahayana Buddhism**, s. 71.

²⁴⁶ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s.165.

²⁴⁷ Arvon, **Budacılık**, s. 81; Wangu, **World Religions: Buddhism**, s. 60.

²⁴⁸ Arvon, **Budacılık**, s. 81.

kişidir. Başkalarını özgürlüğe götürmek onun görevidir. Dönüşümün bedeni olarak, insanlığın mükemmelliğini gösterir.²⁴⁹

Yeryüzünde olmadığına ‘zevk bedeni’ (*samboga-kaya*) olarak nitelendirilebilecek bedendedir.²⁵⁰ *Budha'nın* yüce bir tanrı olarak görünüşünü vurgular. Bu ilahi *Budha*'ya genellikle *Amitabha* (sınırsız veya sonsuz ışık) veya insanların dünyevi durumuna sürekli bir ilgi gösteren kişisel bir tanrının adı verilir. Bu bedenin bir *Bodhisattva* tarafından görülebildiği vurgulanmaktadır. Bu beden, aşkın mükemmelliğin bir sembolüdür ve sonsuz bilgeliği kişileştirir.²⁵¹

Bunların dışında ‘yasaların bedeni’ (*dharma-kaya*) içindedir. *Budha*'yı tarihsel kişiliğinden koparıp tanrısal seviyeye çıkardıkları düşünülebilir.²⁵² Bu, kozmik bir beden olarak kabul edildiğinden, genellikle ilkel *Budha* olarak anılır. Bu beden evrene nüfuz eder. Bu nihai beden olduğu için, diğer bedenler onun yayılmasıdır ve bu da onların daha az gerçek olduğunu gösterir. *Budha'nın* gerçek bedenini temsil eden *Dharmakaya*, bilgi ve şefkatin özü ile tanımlanır.²⁵³

Yeryüzüne gelişleri açısından beş tane ‘insani *Budha*’ (*manuşiBudha*) gelmiş ve gelecektir. *Siddhartha Gautama* bunlardan dördüncüsüdür, beşinci ve sonuncu olan “*Maitreya*” *Budha'dır*.²⁵⁴ Çeşitli *Mahayana* metinlerinde bulunan *Budha'nın* üç bedeni (*trikaya*) doktrini, sistematik gelişimini *Yogacara* okuluna borçludur.²⁵⁵

2.2.3.4. Boşluk (Sunyata) Öğretisi

Mahayana teolojisi iki ana felsefe okulu tarafından desteklendi. İlk okul *Madhyamika* ya da *Orta Yol Doktrini* idi. MS. 2. ve 3. yüzyıllarda yaşayan *Nagarjuna* tarafından geliştirildi. *Nagarjuna*, var olan her şeyin boşluk (*Sunyata*) olduğunu öne sürdü. Bu nedenle teorisine bazen *Boşluk Doktrini* de denir. *Nagarjuna* pratik amaçlar için gündelik dünyanın var olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, geçici veya süreksiz fenomenlerden oluştuğu için, mutlak bir gerçekliği yoktu.

²⁴⁹ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 180.

²⁵⁰ Arvon, *Budacılık*, s. 82.

²⁵¹ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 180

²⁵² Arvon, *Budacılık*, s. 82.

²⁵³ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s.180.

²⁵⁴ Arvon, *Budacılık*, s. 82; Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 60.

²⁵⁵ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 180.

Boşluk asla değişmeyen tek fenomen olduğundan dolayı mutlak gerçekliktir. Boşluk, aslında, *Nirvana* ve *Budha'nın* özü ile aynıdır.²⁵⁶

Madhyamika doktrini *Çin* ve *Japonya'da* popülerdi. Gerçek dünyada kurtuluşu vurguladığından, *Çin* ve *Japonların* pratik ruhuna hitap etti. Gerçek dünya ve *Nirvana* aynı olduğundan, *Madhyamika* her iki ülkede de önemli bir değer olan doğa sevgisine başvurdu. Aslında, *Boşluğun* tasviri *Çin* ve *Japon* sanatında özellikle önemli hale geldi. Ayrıca *Madhyamika* doktrini aydınlanmaya daha hızlı bir yol sundu. Yeniden doğuma ihtiyaç daha az önemliydi, çünkü *Nirvana* her yerde mevcuttu ve sadece gerçekleştirilmesi gerekiyordu.²⁵⁷

"*Boşluk*" veya *Sunyata* doktrini, *Prajnaparamita sutra* ile başlayarak birçok *Mahayana* kutsal kitabında vurgulanmıştır. *Dharma'ların* bile kendi başlarına ontolojik bir varoluşu bulunmadığını söyleyerek, insanın (Budist olmayan) erken Budist konumunun ötesine geçer. Boşluk doktrini bu nedenle varoluşun ilişkisel yönünü, bağımlı Budizm'in erken Budist doktrininin (*pratitya-samutpada*) muhtemelen doğru bir şekilde anlaşıldığını vurgular. Bu şekilde *boşluk*, zihinlerimizin sabit kavramlarını "*çözmek*" için kullanılan epistemolojik bir araç haline gelir. Bu şekilde kullanılan *Sunyata'nın*, ontolojik bir durum olmadığını ve boşluğun bile boş olduğunu anlamak önemlidir. Tüm iddialarda *dharmalar* boştur, fakat var olmadıkları anlamına gelmez, aksine onları kavrama nesneleri olarak algılanmaması gereken görünümeler olarak tanımlar.²⁵⁸ Boşluk doktrini tüm Budizm *Mahayana* okulları için kritik olduğundan, sadece Hindistan'daki Budizm *Madhyamika* ve *Yogacara* okulları için değil, tüm ilgili altbölümleri de dahil olmak üzere büyük önem taşımaktadır. *Sunyata* tüm *Vajrayana* okullarında da kritik bir rol oynamaktadır. Bu doktrini en önemli *Mahayana* yeniliği olarak gösteren kaynaklar mevcuttur.²⁵⁹

²⁵⁶ Wangu, **World Religions: Buddhism**, s. 61.

²⁵⁷ Wangu, **World Religions: Buddhism**, s. 61.

²⁵⁸ Paul Williams, Anthony Tribe, **Buddhist Thought: A Complete Introduction To The Indian Tradition**, Routledge, 1. Edition, London and New York, 2000, s. 134.

²⁵⁹ Prebish ve Keown, **Buddhism**, s.157-158.

2.2.3.5. Saf Diyar (Sukhavativyuha) Öğretisi

Kötülük ve acıdan yoksun, tanrılar ve insanlarla dolu zengin, bereketli bir ülkede uyandığınızı hayal edin. Güzel kokulu kokular, çeşitli güzel ve egzotik kuşlar, tatlı sesler ve birçok *lotus* çiçeği vardır. Arazi ayrıca mücevherlerle doludur. Her yerde mücevher ağaçları ve elmas gövdelerin olduğunu düşünün. *Budha*'nın mesajı her yerde duyulur. Acıkırsanız, sadece bir yemek dilersiniz. Susarsanız, bir bardak sıcak veya soğuk su dileyebilirsiniz. Ayrıca hoş koku ve sesler de dileyebilirsiniz ve orada olacaklar. Böyle bir yerde uyanırsanız, kendinizi *Saf Diyarda* (*Sukhavativyuha*) bulursunuz. Bu topraklarda yiyecek ya da organik madde gibi bozulabilir hiçbir şeyin olmadığını fark edeceksiniz. Açlık sadece dilekle giderilir ve mücevherler, çürümeye maruz kalan maddeye göre dayanıklı ve saftır.²⁶⁰

Saf Diyar, MS. 100 civarında *Mahayana* Budistleri için arzu edilen bir yer haline gelen bir cenneti temsil eder. Bu fikrin kökeni, *Bodhisattvaların*, tamamen aydınlanmış varlıklar olma ve başkalarının kurtuluşu için çalışma sözü veren sonsuz şefkatli varlıklar olduğu fikridir. *Bodhisattvaların* mükemmelliğe giden yolunda, sonsuz bir liyakat arzının yaratılmasıyla sonuçlanan birçok iyi eylemde bulunurlar. Bu aşırıktan *Bodhisattva*, böyle bir varlığın ikamet edebileceği bir *Budha* ülkesi yaratır. *Bodhisattva*'ya iman edenler ve aktif olarak ona hizmet edenler, *Bodhisattva* erdeminin bir kısmını adanan kişiye devrettiğinde bu alemde yeniden doğarlar. Bir *Budha* topraklarında yeniden doğan herkes mükemmel zihinsel, fiziksel ve ruhsal kapasitelerle yeniden doğar; bunlar kişinin *Dharma*'yı (öğretmeyi) duymasını, anlamasını ve uygulamasını sağlar. Bu, kişiyi cennet gibi ortama rağmen tüm Budistlerin hedefi olmaya devam eden *Nirvana*'ya ulaşmaya hazırlar ve güçlendirir.²⁶¹

Saf Diyar Budizm'inin ana metni *Sukhavativyuha Sutra'dır* (*Saf Diyar Sutrası*). Metnin hem uzun hem de kısa versiyonu bulunmaktadır. Eski versiyon, *Saf Diyarlarda* yeniden doğuşun, değerli eylemlerin yanı sıra *Budha Amitabha*'ya olan inanç ve bağlılığın bir sonucu olduğunu vurgularken, daha kısa versiyon sadece inanç ve dua gerektiğini belirtir. Metnin daha uzun versiyonuna göre, batıda yer alan *Saf Diyar*, *Amitabha*'nın canlıları aydınlanmaya götürmek için yaptığı şefkatli bir

²⁶⁰ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 184.

²⁶¹ Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 184.

yemininin doğrudan sonucudur. *Saf Diyarlarda* yeniden doğmakla, kişinin geri çekilmeme ve sonunda uyanma aşamasına ulaşması garanti edilir.²⁶²

2.3. MAHAYANA VE THERAVADA MEZHEPLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

2.3.1. Mahayana ve Theravada Arasındaki Farklar

Yukarıda elimizden geldiğince her iki okulun hakkında bilinmesi gereken genel bilgiler verildi. Hem tezimizin uzamaması için hem de konunun dağılmaması adına ayrıntılara girmemeye gayret gösterdik. Her iki okulu da genel olarak tanıdığımıza göre aralarındaki benzerliklere ve farklılıklara değinmek gerekmektedir.

Öncelikle mezheplerin oluşum aşamasında Budist cemaati derinden etkilemiş olan konseyleri anlattık. Daha sonra konseyler nedeniyle yaşanan fikri tartışmaları ele aldık.

Hem *Theravada* hem de *Mahayana* Budizm'i *Siddhartha Gautama'yı* dinin kurucusu olarak kabul etseler de farklılıkları derindi. Aşağıdaki maddelerle özetlenebilir:

2.3.1.1. Arhat ve Bodhisattvaların Hedefi

Theravada Budizm'inde ideal, *Arhat* olmaktır. *Arhat*, *Sekiz Dilimli Yol* boyunca aydınlanmış bir yolu takip eder ve böylece *Nirvana'ya* ulaşır. Amacı tek başına düşünerek kendisi için aydınlanmaya ulaşmaktır. *Mahayana* Budizm'inde *Bodhisattva*, kişisel *Nirvana'yı* tüm varlıkların kurtuluşu için erteler. *Theravada* bireyin gelişimini ve ilerlemesini hedeflerken, *Mahayana'nın* bir bütün olarak toplumun gelişmesini ve tüm varlıkların kurtuluşunu amaçlar.²⁶³

Mahayana okulunun *Theravada'yı* daha aşağı bir öğreti olarak gördüğü noktalardan birisidir. Çünkü kendi öğretilerine göre toplumun mutluluğu daha yüce bir hedeftir. *Arhat* sadece kendi mutluluğunu önemseydi için bencildir.

²⁶² Olson, *The Different Paths of Buddhism*, s. 184.

²⁶³ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 120; Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 63-66; Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 76; Theodore Stcherbatsky, *The Conception of Buddhist Nirvana*, Bharatiya Vidya Prakashan, India, s. 8.

2.3.1.2. Nirvana ve Budh lık Hedefi

Theravada Budizm’inde amaç, *Sekiz Dilimli Yoldan Nirvana*’ya ulaşmaktır. *Mahayana* Budist’inin hedefi, *Budh lığın* kendisine ulaşmaktır. *Theravada*, mümkün olan en yüksek *Budha’nın* başarısı ile *Nirvana’nın* bir *Arhat* tarafından elde edilmesi arasında bir fark olduğunu öne sürer. *Mahayana*’da teoride herkes *Budh lık* makamına ulaşabilir. Biraz daha açacak olursak *Nirvana* yolunda *Theravada* geleneği için katı bir disiplinden geçmek gerekir. Sıkı uygulamaların ardından keşiş bir *Arhat* olur ve aydınlanmaya ulaşır. Fakat *Mahayana* geleneğine göre ise herhangi bir kişi de aydınlanmaya ulaşabilir.²⁶⁴

Theravada geleneğinde *Nirvana* amacın kendisidir. Keşiş için nihai amaç *Nirvana*’ya ulaşmak olmalıdır. Fakat *Mahayana* geleneğinde *Nirvana*, *Budh lığa* giden yolda sadece bir araçtır.

2.3.1.3. Kişisel çabanın  nemi

Theravada, *Nirvana’nın* yalnızca bireyin çabalarıyla elde edilebileceğini vurgular. *Mahayana* Budistleri, kurtuluş sürecinin bir parçası olarak duaların ve inancın kullanılmasına ve *Budha*’ların ve *Bodhisattvaların* yardımına izin verdiler.²⁶⁵

Tapınak uygulamaları gelenek açısından önemlidir. Keşişler bireysel olarak meditasyon ile uzun zaman geçirmelidir ve olgunluğa erişmelidir. *Nirvana* için gerekli adımları aşmanın yolu keşişin her uygulama için çaba göstermesinden geçmektedir. *Mahayana* geleneğinde aydınlanma aniden olabilmektedir. Veya bir *Bodhisattva* yardımıyla insanlar aydınlığa erişebilmektedir.

2.3.1.4. Tarihi Budha

Theravada, öğretisinde önemli bir yer tutan tarihi *Budha’nın*  nemini vurgular. Onu insanlığın en yüksek  rneği olarak g rseler de onu ilahi olarak görmediler. *Mahayana* Budizm’inde tarihsel *Budha*, birçok *Budha* ve *Bodhisattva*’dan biriydi. Yüce  z ile özdeşleştirildi ve bu nedenle bir tanrısal

²⁶⁴ Wangu, **World Religions: Buddhism**, ss. 63-66; Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 76.

²⁶⁵ Wangu, **World Religions: Buddhism**, ss. 63-66; Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 76.

niteliklerine sahipti. *Mahayana* geleneği tarihi olarak yaşayan *Budha* 'yı tanılaştırdı.

266

Siddhartha Gautama insan olarak yaşamış, eriştiği hakikati çevresine anlatmıştır. *Budha* olmadan önce sıradan bir insandır. *Budha* olduktan sonra da tanrısal özellikler göstermemektedir. Herkes gibi yemek yemiş, uyumuş, hasta olmuş ve ölmüştür. *Budha* 'nın öğretisi onun şahsından daha değerlidir. *Mahayana* 'ya göre *Budha* gerçekte var olan bir insan değildir. Tanrısal özelliklere sahip ruhun tezahürüydü. Bu anlayışın neticesi olarak üç beden teorisi geliştirilmiştir.

2.3.1.5. Keşiş ve Keşiş Olmayan Budistler

Theravada Budizm'ine keşişler dini de denir. *Sangha* dini cemaatin merkeziydi. Laiklik, değerli öğretimi karşılığında yiyecek ve bağış sağlayarak *Sangha* 'ya hizmet ederek değer kazanır. *Mahayana* Budizm'inde *sangha*, Budist geleneğinin ve öğreniminin bir koruyucusu ve öğretmeni olarak önemlidir. Bununla birlikte doğrudan *Bodhisattvalara* dua edebilirler ve doğrudan onlardan kurtuluş arayabilirlerdi.²⁶⁷

Theravada geleneği öğretisini uygulamak keşiş olmaktan geçer. Keşişlerin dünyaya ait her şeyi terk ettiği düşünüldüğünde halkın tamamının *Theravada* geleneğine sıkı sıkıya bağlı kalmamıştır. Keşiş olmak zor bir karardır ve herkes bu kararı veremez. *Mahayana* geleneğinde ise katı disiplin kurallarının olmaması keşiş olmayan Budistler için kolaylık sağlamaktadır. Uygulanabilirlik açısından *Theravada* 'yı nispetle daha basit uygulamaları içeren *Mahayana* laiklik kavramını Budizm'e sokmuştur. Geniş kitlelere yayılmasındaki temel sebeplerden birisidir.

2.3.1.6. Bilgelik ve Merhametin Önemi

Theravada Budizm'in en yüksek özelliği bilgeliktir. Elde edilmesi *Nirvana* 'yla mümkündür. *Mahayana* Budizm'inde en büyük özellik tüm varlık zincirini kurtuluşa getirme merhametidir. *Theravada* geleneğinde temel amaç kişinin

²⁶⁶ Wangu, *World Religions: Buddhism*, ss. 63-66; Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 76.

²⁶⁷ Wangu, *World Religions: Buddhism*, ss. 63-66; Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 76.

Nirvana’ya ulaşıp sonsuz bilgelige erişmesi iken *Mahayana* geleneğinden kendisinden vazgeçip başkalarının kurtuluşuna ermesinde yardımcı olmaktadır.²⁶⁸

Theravada okulunda keşiflerin temel amacının *Nirvana* olması bilgeliliğin önemini vurgulamaktadır. *Nirvana* sadece mutlak mutluluk hali değildir, aynı zamanda eşyanın hakikatine erişme anlamı da taşır. Eşyanın hakikatine erişme ancak bilgiyle ve bilgelikle mümkündür. Bilgelik durumu *Theravada* geleneği içerisinde en üst makam olarak görülmektedir. *Bodhisattva*’nın *Nirvana*’yı ertelemesinin temel sebebi canlılara karşı duyduğu merhamettir. Merhameti onun bilgelige ulaşmasından daha önemlidir. Merhameti gereği diğer canlıların cehaletten kurtulması ve aydınlığa erişmesi için elinden geleni yapmak zorundadır.

2.3.1.7. Kutsal Eserlerin Dilleri

Budizm’in her iki dalı da yazılarının veya *sutralarının*, yazılmadan önce nesiller boyunca sözlü olarak aktarılan *Budha*’nın doğrudan öğretileri olduğunu iddia eder. *Theravada* kutsal yazıları ilk olarak M.Ö. birinci yüzyılda *Sri Lanka*’da yazılmıştır. Eski bir Hint dili olan *Palicedir*. *Mahayana* kutsal yazıları daha sonra *Sanskrit* dilinde yazılmıştır. *Theravada* metinleriyle aynı literatürden bazılarını içerirler, ancak kendi kütüphanelerine sahipler. *Mahayana* Budistleri, yeni kozmik *sutralarının* *Budha* tarafından özel olarak seçilmiş öğrencilere verildiğine inanıyorlar ve bunlar şaşırtıcı derecede güzel diğer dünyalarda gerçekleşiyor.²⁶⁹

2.3.1.8. Okul İçerisindeki Farklı Fikirlerle Bakış

Theravada’nın sadece bir düşünce okulu vardır. Takipçileri bunun tarihsel *Budha*’nın yaşamı boyunca öğrettiği ile aynı olduğunu iddia ediyor. Budizm’in *Mahayana* okulu çatısı altında birçok okul vardır. Budizm’in liberal yorumları, sürekli gelişen yeni düşünce okullarına daha açıktır.²⁷⁰ *Theravada* okulu geleneğe bağlı olmasından dolayı farklı uygulamalara karşı sert bir duruş sergilemektedir. Kendinden öncekilerin yaptığı uygulamaları bozmadan, aynı şekilde gelecek nesillere aktarmak gerekir. Bundan dolayı yeni bir uygulama, fikir veya öğretiye

²⁶⁸ Wangu, *World Religions: Buddhism*, ss. 63-66; Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 76.

²⁶⁹ Wangu, *World Religions: Buddhism*, ss. 63-66; Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 76.

²⁷⁰ Wangu, *World Religions: Buddhism*, ss. 63-66; Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism*, s. 76.

karşı her zaman mesafeli durmuşlardır. *Mahayana*'da ise durum ise tam tersidir. Ortaya çıkışı da yeni fikirleri ortaya atmasından dolayıdır. Okul içerisinde sürekli yeni bir şeyler ortaya koyma hali vardır. Her yeni uygulama ve fikir beraberinde yeni bölünmeleri de getirmektedir.

2.3.1.9. Yayıldığı Bölgeler

Budizm'in *Theravada* okulu güneye yayıldı. *Sri Lanka*, *Myanmar* (eski adıyla *Burma*), *Tayland*, *Laos* ve *Kamboçya* ülkeleri *Theravada* Budizm'ini uygulamaktadırlar. *Mahayana* Budizm'i Hindistan'ın kuzeybatısında ortaya çıktı. *Mahayana* Budizm'i kuzeybatı Hindistan'dan *Asya*'ya, *Çin*, *Kore* ve *Japonya*'ya yayıldı.²⁷¹

Mahayana Budizm'inin yayılmasında Çinli hacıların önemli bir katkısı olmuştur. Çinli hacıların ziyaretlerinde *Mahayana* Budizm'inin kendilerine daha yakın bulmuş ve ülkelerine bu öğretiyi taşımışlardır. Hacıların yanı sıra seyyahların da önemli bir rolü bulunmaktadır. Çinli seyyahlar yazdıkları seyahatnamelerde Hindistan coğrafyasında *Mahayana* Mezhebi hakkında geniş bilgiler vermişlerdir. Bunun bir sonucu olarak kendi ülkelerinde tanınırlığı artmıştır. *Theravada* Mezhebinin öğretileri ise daha muhafazakâr bir niteliğe sahip olduğundan dolayı çok fazla alana yayılmamıştır.

2.3.1.10. Öğretilerinin Mahiyeti

Mahayana daha liberal ve yeniliklere açıktır. Bunun yanında öğretileri biraz daha fazla metafizik ile ilgilidir. *Theravada* ise daha muhafazakâr ve rasyonalist bir sisteme sahiptir.²⁷²

Mahayana düşünce temelli bir okuldur. Bundan dolayı sürekli yeni fikirler ortaya atılmaktadır. Zamanla fikirlerin sistemleştirilmesinde metafizik konuların da eklendiği görülmektedir. Daha soyut ve kuramsal olan konular *Mahayana* öğretilerinde önemli bir yer tutar. Uygulamadan önce gelen düşünce ve bilgi mezhebin kendi içerisinde yeni fikirlerin ve alt mezheplerin oluşmasına olanak sağlamaktadır. *Theravada* geleneğinde ise pratik daha ağırlıklıdır. Uygulamanın daha ağır

²⁷¹ Wangu, **World Religions: Buddhism**, ss. 63-66; Baruah, **Buddhist Sects and Sectarianism**, s. 76.

²⁷² Daisetz Teitaro Suzuki, **Outlines Of Mahayana Buddhism**, Luzac and Company, London, 1907, s. 2.

basmasından dolayı mezhep içerisinde farklılıkların oluşmasına olanak sağlamamaktadır. Çünkü bir yaşlı keşişlerin nasıl meditasyon yaptığını izleyen yeni keşişler aynısını yapmaya çalışır.

2.3.1.11. Karakteristik Özellikleri

Mahayana okulu düşünce ve teori temelli bir okuldur. Düşünce, uygulama ve ibadetlerden önce gelir. *Theravada* geleneğinde ise durum tam tersidir. Tapınakta bir ömür geçirerek meditasyon yapmak ve *Nirvana*'ya ulaşmak derin felsefi teoriler hakkında düşünmekten daha önemlidir.

2.3.2. Mahayana ve Theravada Arasındaki Ortak Noktalar

Her iki gelenekte Budizm'in bir parçası olması nedeniyle birtakım ortak olan görüşler vardır. Bunlara kısaca değinmek gerekirse şöyle özetlenebilir:

2.3.2.1. Amaçları

İki gelenekte de niyetler farklı olsa da sonuç itibarıyla hedef *Nirvana*'dır. *Theravada* geleneği kişisel *Nirvana*'yı, *Mahayana* geleneği toplumsal *Nirvana*'yı hedeflese de ortak nokta her zaman *Nirvana*'dır.²⁷³

Budha'nın temel gayesi olan *Nirvana*'nın her iki mezhepte de ana amaçlardan birisini teşkil etmektedir. *Theravada* Mezhebinde *Nirvana* temel noktadır. Bir keşişin hayatı boyunca yapacağı her fiil *Nirvana*'ya ulaşma amacıyla yapılır. Yaptığı meditasyonlar aydınlanma haline ulaşmak için yapılır. *Mahayana* Mezhebinde her keşiş bir *Bodhisattva* olmak için çabalar. Dolayısıyla amaç yine *Nirvana*'dır.

2.3.2.2. Alem Tasavvuru

İki geleneğe göre yaratılışın başı veya sonu bulunmamaktadır. Nedensellik ilkesine dayanan bir varoluş ve yok oluş zinciri vardır. Yaratıcı bir tanrı figürü iki mezhepte de görülmemektedir. *Budha*'nın konumu tartışmaya kapalı olsa da bizlerin bildiği manada bir tanrıdan bahsedilemez.²⁷⁴

Batı dinlerinde hiçlikten yaratıcının bütün evreni yaratmasıyla zaman başlar. Başladığı gibi yine bir gün son bulacaktır. Genellikle yaratıcı önce evreni yaratır ve insan yaşamı için uygun bir ortam oluşturur. Daha sonra insanı yarattığı bu evrene

²⁷³ Ali İhsan Yitik, **Doğu Dinleri**, İSAM Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2019, s. 125.

²⁷⁴ Yitik, **Doğu Dinleri**, s. 125.

yerleştirir. Zaman içerisinde insanlığa elçilerini gönderir. Elçilerin sonuncusu gönderildikten bir zaman sonra evrenin yok oluşu gelmektedir. Doğrusal bir zaman çizgisi vardır. Budizm’de ne bir yaratıcıdan ne de zamanın doğrusallığından bahsedilebilir. Başlangıç bilinmemektedir, sonsuz bir var oluş ve yok oluş döngüsü vardır. Başlangıç bulunmadığı gibi sondan da bahsetmek pek mümkün değildir.

2.3.2.3. Nesnelerin Ash

Hem *Theravada* hem de *Mahayana*’ya göre nesneleri oluşturan herhangi bir metafiziğe ait bir varlıktan bahsetmek mümkün değildir.²⁷⁵

Budha atman ve tekrar tekrar yeniden doğan bireysel bilincin ruhu fikrini sorgulamıştır. Herhangi bir kişisel, ebedi ruh veya kalıcı benlik olduğunu reddetmiştir. Bunun yerine *Budha*, bireyi bir arabaya benzetmektedir. Bir araba, tekerlekler, gövde ve iskelet gibi farklı unsurlardan oluşmaktadır. Aynı olarak tek başlarına bir araba değildirler. Sadece birlikte olduklarında bir araba oluştururlar. Aynı şekilde *Budha’nın* da öğrettiği gibi, bir birey *Skandha* adı verilen ve sürekli değişim halinde olan beş unsurdan oluşmaktadır. *Skandha*’lar biçim, madde, duygular, fikirler, duygular ve bilinçtir. Tekrar tekrar doğan şey, karmadan etkilenen, sürekli değişen *Skandha* gruplarıdır. Böylece, yeniden doğan *Skandha*’lar, ölen *Skandhalar*’la tam olarak aynı değildir. *Budha*, *Sekiz Katlı Yolu* izleyerek insanların sahte benlik fikirlerini kaybedeceklerini ve *Nirvana*’ya ulaşacaklarını ilan etmiştir. Bir kişi *Nirvana*’ya ulaştığında "araba" çözülür. Bundan sonra kişi, hayatı devam etse bile artık kötü karma biriktirmemektedir.²⁷⁶ Mezhepler bu fikre sıkı sıkıya bağlıdır

2.3.2.4. Nedenselliğin Alanı

İnsanın yaşantısının her alanında mutlaka sebep sonuç ilişkisi vardır. Hem ruhani alemi hem de yaşadığımız dünyayı kapsar.²⁷⁷ İnsanın yaşamı bir neden sonuçtur. *Dört Yüce Gerçek*’te de bu vurgulanır. Kişinin acı çekmesinin bir sebebi vardır. Bu sebep yine kişinin kendisine bağlıdır. Bu sebebin ortadan kaldırılması acının da ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır. Nedensellik sadece bu dünyada sınırlı

²⁷⁵ Yitik, *Doğu Dinleri*, s. 125.

²⁷⁶ Wangu, *World Religions: Buddhism*, s. 31.

²⁷⁷ Yitik, *Doğu Dinleri*, s. 125.

kalmamaktadır. Kişi bu dünyada yaşadığı hayat sonucunda ruhani yaşamı şekillenmektedir. Her iki mezhep de nedensellik öğretisini devam ettirmektedirler.

2.3.2.5. Acının Kaynağı

Nesnelerin özüne dair olan bir cehalet insanın çektiği acıların temelidir. *Budha'nın* müritlerine telkin ettiği orta yol doktrini bu acılardan kurtulmanın tek yoludur.²⁷⁸ Her iki mezhep de cehaleti ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

²⁷⁸ Yitik, **Doğu Dinleri**, s. 125.

SONUÇ

Dünya üzerinde tarih boyunca ortaya çıktıktan sonra, kurucusunun ölümünün ardından orijinal şekliyle muhafaza edildiği, değişime uğramadığı veya takipçileri arasında bir ayrılığın olmadığı bir din bulunmamaktadır. Dinin kurucusu bir hayat yaşar çevresi ona inanlarla çevrilidir. O hayattan kopunca çevresindekiler ondan gördükleri gibi yaşarlar ve tebliğ yaparken gördüklerini dikkate alırlar. Burada önemli bir nokta ortaya çıkmaktadır. O nokta ise din kurucusunun sürekli aynı şeyleri yapmamasıdır. Örneğin *Budha'nın* yılın belirli dönemlerinde belirli uygulamaları yaptığı bilinmektedir. Yağmur mevsiminde sabit bir yerde kalır ve meditasyona odaklanır. Yılın diğer kısımlarında ise insanlara ulaştığı aydınlığı anlatmak ve vaaz vermek için bir gezgin gibi ülkeyi gezer. Bir kimse onu gördüğünde yaptığı uygulamaları gerçek Budizm diye aktarırken yılın kalan bölümlerinde yaptığı diğer uygulamaları gören kimse kendi gördüklerini anlatmaktadır. Temel farklılık buradan çıkıyor demek ve tek bir sebebe indirgemek elbette bilimsel olmayacaktır. Bu durum sadece birçok sebepten birisidir.

Erken dönem Budizm'i hakkındaki bildiklerimizin kısıtlı olması net bir yorum yapmamızı hayli zorlaştırmaktadır. Fakat ulaşabildiğimiz kadar kaynaklardan öğrendiklerimiz ile yine de genel bir kanı oluşmuştur. *Budha'nın* tarihsel yaşamı, hayata bakışı, uygulamaları, vaazları vs. onu gören herkes tarafından aynı şekilde anlaşılması mümkün değildir. Her insanın bilgi birikimi, idrak etme seviyesi ve düşünebilme gücünün aynı olmaması temel sebeplerdendir.

Budha'nın yaşadığı dönemin şartları, teknolojik imkanları öğretisinin onun dilinden çıktığı şekliyle kayıt altına alınmasını ve muhafaza edilmesini mümkün kılamadığının kanıtı, orijinal haliyle hiçbir metnin günümüze kadar ulaşmayışıdır. Bu noktada söz konusu tarih aralığı üzerinden uzun yıllar geçmesi metinlerin günümüze ulaşamamasının nedenlerindendir.

Budha'nın vefatının hemen ardından keşişlerinin öğretiyi kayıt altına almak amacıyla toplanması her ne kadar bölünmelerin önüne geçemese de bir noktada geciktirdiği görülmektedir. İlk konseyde kutsal külliyatın toplanması başlangıç için gereklidir. Çünkü bir dinin temelinde kutsal kitap bulunmaktadır. Kutsal kitaptan kastımız, kâğıt ve mürekkepten oluşan nesne değil içindeki mesajdır. Mesajın bozulmadan gelecek nesillere aktarılması gerekir. Aktarmanın en garantili yolu ise

kayıt altına almaktır. Bu noktada çok fazla itiraz edilecek bir durum yoktur. Konseyde bulunan keşişlerin *Budha*'yı kendi gözleriyle gören *Budha* için değerli kişiler oluşu sözlerine itibar edilmesini ve otorite olmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda sadece onu görmekle kalmayıp uzunca bir süre yanında bulunanlardır. *Budha*'nın ölümünün üzerinden çok geçmemesi farklı fikirlere sahip keşişlerin düşüncelerini sistemleştirmesine de olanak sağlamamaktadır. Bu nedenle ilk konseyde büyük bir bölünmeden söz edilmez.

İlk konseyin ardında yüz yıl gibi uzun bir sürenin geçmesi birçok görüşün sistemleşmesi için yeterli bir süreyi tanımaktadır. Budizm'in temel bölünmesinin gerçekleştiği zaman aralığı bu dönemdir. Kendilerini yenilikçi olarak tanımlayanlar ile gelenekçi, eskilerin öğretilerine bağlı kalanlar olarak tanımlayanlar arasında ciddi bir mücadelenin geçtiği aralığa gelinmiştir. Her mücadelede olduğu gibi burada da temel amaç karşıya üstün gelme uğraşdır.

Geleneğe bağlı kalmayı tercih eden okulların karakteristik özelliği uygulamayı daha önemli görmeleridir. Doğru olan davranış öğretmeninden, yaşlılardan veya daha tecrübelilerden görüldüğü şekliyle geleneği aktarmaktır. Mevcudu korumak en önemli görevlerden biridir. Önceliği geleneği muhafaza etmek olan keşişlerden ortaya yeni bir fikir atmaları beklenmez. Fakat daha çok yenilikçi olarak tanımladığımız okulların temel özelliği düşünceyi, uygulamanın önüne almış olmalarıdır. Düşünce daha önemli olduğu için daha çok zaman ayrılır. Bunun sonucunda ortaya yeni fikirler çıkar. Mevcut öğretiler daha da derinleşir ve sistemleşir. Yeniliğin getirmiş olduğu bir diğer husus ortaya çıkan her okulun kendine has bir din anlayışının olduğu görülür. Zamanla birbirinden çok farklı uygulamaların, okulların ortaya çıkması orijinal öğretinin kaybolmasına yol açar. Geleneği korumak bu yönüyle önemlidir. Fakat geleneği korumakta katı bir tutum sergilenmesi zamanla taklitçiliğe yol açabilmektedir. Her iki anlayışında getirmiş olduğu artıları ve eksileri vardır.

Theravada mezhebi uygulanabilirlik açısından zor hayat şartları sunmaktadır. Aynı zamanda telkin ettiği tapınak hayatını toplumun tamamına uygulamalarını toplumun bütününe uygulanamaz. Bundan dolayı geniş kitlelere hitap etmemesi öğretisinin tatbik edilmesinin zorluğundandır. Diğer yandan önce *Mahasanghika* daha sonra *Mahayana* mezhebi keşişlerinin *Theravada* mezhebinin bu keskin

tutumunu yumuşatmaya çalıştığı görülmektedir. İkinci konsey tam da bundan dolayı toplanmıştır. *Vaisali'de* bulunan keşişlerin tapınakta uyması gereken bazı kuralları esnetmesi veya uygulamaması üzerine konseyin toplandığını bilinmektedir. *Theravada* geleneğine mensup olan keşişlerin Budist teşkilatı üzerinde etkili ve saygın oluşundan dolayı konseyde gelenekçi görüşlerin kabul edilmiştir.

Konseyde bir karara varılmış olsa da alınan kararlar toplumun tamamı tarafından kabul görmemiştir. Keşişler meseleleri kendi aralarında tartışalar da sonunda yine kendi öğretilerini uygulamaya ve yaymaya devam ettiler. Konseyin ardından fikirlerinden dolayı yanlış bulunan keşişlerin halk nezdinde tanınırlığını artmıştır. Tanınırlığı artan keşişler daha da geniş kitlelere hitap etmeye başladılar. Bunun en büyük kanıtlarından birisi de adından gelmektedir. *Mahasanghika* 'büyük cemaat' anlamına gelmektedir. Buradaki büyüklük iki şekildedir. Birincisi öğretisinin daha üstün olduğuna atıfta bulunarak büyük, ikincisi ve daha basit olan anlamı ise daha fazla keşişe sahip olmasıdır. Her iki durumun da mümkün olduğu görülmektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi yaşantı olarak daha esnek olmaları daha geniş kitlelere ulaşmalarına olanak sağlamıştır.

Büyük oranda okulların sistemlerinin oturduğu dönemlere denk gelen *Pataliputra* konseyinde daha çok doktrin ile ilgili meselelerin görüşülmesine zemin hazırlamıştır. Tabi konseyin toplanmasını tek bir sebebe indirmek bilimsel olmadığı gibi geçerliği de düşük olacaktır. Bakıldığı zaman okulların kendi içlerinden varlıklarını sürdürdükleri dönemde Kral *Asoka'nın* tamamen inisiyatifini kullanarak mevcut farklılıkları gidermeyi amaçlaması ve bu doğrultuda konsey tertip ettirdiği kaynaklarda geçmektedir. *Pataliputra* konseyi, tarihsel rivayetler de göz önüne alındığında çok büyük ihtimalle sadece gelenekçi mezhep olan *Theravada* okulu içerisinde toplanan bir konseydir. Bu durumun ilk kanıtı *Asoka'nın* da *Theravada* geleneğinden olmasıdır. İkincisi ise kuzey kaynaklarının bu konseyden bahsetmemesidir. Fakat etkileri göz önüne alındığında konsey sonunda yine okullar arasında bir tartışmanın alevlendiği görülmektedir.

Konseylere görüşülen konular temelde *Mahayana* ve *Theravada* okullarının ayrıldığı noktalara ışık tutar. Üzerinden zaman geçtikçe her iki okul da kendi öğretisini sistemleştirmiş ve yeniden karşı karşıya gelmişlerdir. Her tartışmanın ardından okullar fikirlerine gelen eleştiriler doğrultusunda öğretilerini daha da

derinleştirmiş ve daha tutarlı hale getirmiştir. Konseyler mezheplerin birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmalarna olanak sağlamıştır.

Üzerinden zaman geçtikçe tartışılan konuların somuttan soyuta doğru bir değişim gösterdiği görölmektedir. İlk konseyde kutsal eserler derlenirken ikinci konseyde keşişlerin uygulamaları tartışma konusu olmuştur. Üçüncü konsey ise soyut bir konu olan *Arhatlık* makamı ile ilgilidir. *Nirvana* 'ya ulaşmak meditasyon yapmaktan geçse de sonuç itibariyle soyut bir durumdur. Eğitimde somuttan soyuta ilkesi vardır. Somut olan daha önceki basamaktır. Bir kişi önce somutu öğrenir ve birinci basamağı tamamlar. Daha sonra soyutu öğrenir. Budizm'de de tartışılan konuların somuttan soyuta doğru değişim göstermesi onun geliştiğini göstermektedir.

Budizm'de olduğu gibi neredeyse her dinde, bir taraf gelenekçi bir yaklaşım sergilerken diğer taraftan yenilikçilerin ortaya çıktığı bilinir. Örnek vermek gerekirse Hıristiyanlıkta *Katolik* kilisesi katı kilise kurallarına sahipken, *Protestanlık* sonraki dönemlerde ortaya çıkıp daha özgürlükçü fikirleri savunmaktadır. Bu durum sadece din ile de sınırlı değildir. Her toplumda gelenekçiler ile yenilikçiler rekabet içerisindedir. Bu tarih boyunca böyle olmuş ve insanlık var oldukça da devam edecek gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- ARMSTRONG**, Karen, **Budhha**, Penguin Books, USA, 2004.
- ARSLAN**, Hammet, “Budizm”, **Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni**, Ed. Bayram Ali Çetinkaya, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 675-722.
- ARVON**, Henri, **Budacılık**, Trc. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.
- AYDIN**, Mehmet, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005.
- BARUAH**, Bibhuti. **Buddhist Sects and Sectarianism**, Sarup&Sons, New Delhi, 2000.
- BOND**, George D., “Arhat”, **Encyclopedia Of Buddhism**, Ed. Robert E. Jr. Buswell, Thomson Gale, USA, C. I, 2004, ss. 28-29.
- BURNOUF**, Eugène, **Introduction To The History Of Indian Buddhism**, The University of Chicago Press, Chicago, 2010.
- CHALLAYE**, Felicien, **Dinler Tarihi**, Trc. Semih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 2006.
- CONZE**, Edward, **Kısa Budizm Tarihi**, Trc. Cemal Güngören, Yol Yayınları, İstanbul, 2005.
- COX**, Collet, “Mainstream Buddhist Schools”, **Encyclopedia Of Buddhism**, Ed. Robert E. Jr. Buswell, Thomson Gale, USA, C. II, 2004, ss. 501-507.
- CROSBY**, Kate, “*Theravada*”, **Encyclopedia Of Buddhism**, Ed. Robert E. Jr. Buswell, Thomson Gale, USA, C. II, 2004, ss. 836-841.
- DAVIDS**, T. W. Rhys, **Eski Hindistan’da Budizm**, Trc. Murat İnceayan, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2007.
- DAVIDSON**, Ronald M., “Vajrayana”, **Encyclopedia Of Buddhism**, Ed. Robert E. Jr. Buswell, Thomson Gale, USA, C. II, 2004, ss. 875-877.
- DESSEIN**, Bart, “The First Turning Of The Doctrine- Sarvastivada and Mahasamghika Controversy”, **The Spread of Buddhism**, Ed. Ann Heirman ve Stephan Peter Bumbacher, Koninklijke Brill, Leiden Netherlands, 2007, ss. 15-48.
- DUTT**, Nalinaksha, **Buddhist Sects in India**, Second Edition, Jainendra Prakash Jain At Shri Jainendra Press, Delhi, 1998.
- ELİADE**, Mircea, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, Trc. Ali Berktaş, 1. Baskı, Kabalcı Yayınevi, Cilt II, İstanbul, 2000.
- GEIGER**, Wilhelm, **The Mahavamsa Or Great Chronicle Of Ceylon**, Oxford Univesty Press, London, 1912.
- GOMBRICH**, Richard, “Asoka-The Great Upasaka”, **King Asoka And Buddhism Historical And Literary Studies**, Ed. Anuradha Seneviratna, Buddhist Publication Society, Kandy Sri Lanka, 1994, ss. 1-14.
- GOMBRICH**, Richard, **Theravada Buddhism A Social History From Ancient Benares to Modern Colombo**, Routledge, Second Edition, London, 2006.
- GOMEZ**, Luis O., “Nirvana”, **Encyclopedia Of Buddhism**, Ed. Robert E. Jr. Buswell, Thomson Gale, USA, C. II, 2004, ss. 600-605.
- HARVEY**, Peter, **An Introduction To Buddhism; Techings, History and Practices**, 2. Edition, Cambrige Universty Press, New York, 2013.
- HEIRMAN**, Ann ve Stephan Peter Bumbacher, “Introduction: The Spread Of Buddhism”, **The Spread of Buddhism**, Ed. Ann Heirman ve Stephan Peter Bumbacher, Koninklijke Brill, Leiden Netherlands, 2007, ss. 1-14.

HIRAKAWA, Akira. A History of the Indian Buddhism: From Sakyamuni to Early Mayahana, Trc. Paul Groner, Uneversity of Hawaii Press, USA, 1990.

HUMPHREYS, Christmas, A Popular Dictionary Of Buddhism, Taylor & Francis e-Library, 2005.

IRONS, Edward, Encyclopedia Of Buddhism, Facts on File, New York, 2008.

JAYAWICKRAMA, N. A., “Asoka’s Edicts And The Third Buddhist Council”, King Asoka And Buddhism Historical And Literary Studies, Ed. Anuradha Seneviratna, Buddhist Publication Society, Kandy Sri Lanka, 1994, ss. 92-110.

JONES, Costance A., RYAN, James D., Encyclopedia of Hinduism, Facts on File, New York, 2007.

KÜÇÜK, Abdurrahman ve Günay Tümer ve Mehmet Alparslan Küçük, Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016.

LAMOTTE, Etienne, History of The Indian Buddhism, 2. Reprint, Peeters Press, Louvain-Paris, 1976.

LANCHESTER, Lewis, “Prajnaparamita Literature”, Encyclopedia Of Buddhism, Ed. Robert E. Jr. Buswell, Thomson Gale, USA, C. II, 2004, ss. 665-666.

LEIDY, Denise Patry “Mandala”, Encyclopedia Of Buddhism, Ed. Robert E. Jr. Buswell, Thomson Gale, USA, C. II, 2004, ss. 508-512.

LING, Trevor, The Buddha The Social-Revolutionary Potential Of Buddhism, Pariyyati Press, WA USA, 2013.

NAKAMURA, Hajime Indian Buddhism: A Survey With Bibliographic Notes, Motilal Banarsidass, Delhi, 1987.

NANAMOLI, Bhikkhu, The Life Of The Buddha, Pariyyati Press, WA USA, 2001.

OLSON, Carl The Different Paths of Buddhism: A Narrative-Historical Introduction, Rutgers Universty Press, New Jersey, 2005.

-----, **The A To Z of Buddhism**, The Scarecrow Press, Lanham USA 2009.

PARRINDER, Geoffrey, Worship In The World’s Religions, Association Press, USA, 1961.

POWERS, John, “Lankavatara-Sutra”, Encyclopedia Of Buddhism, Ed. Robert E. Jr. Buswell, Thomson Gale, USA, C. I, 2004, s. 406.

PREBISH, Charles S. ve Damien Keown, Buddhism, Journal of Buddhist Ethics Online Books, 2006.

PYE, Micheal, A Skilful Means A Concept In Mahayana Buddhism, Routledge, Second Edition, New York, 2003.

ROCKHILL, W. Woodville, The Life Of The Buddha And The Early History Of His Order, Ballantyne, London, 1884.

SARMA, D. S., Hint Dini Tarihine Giriş, Trc. Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.

SKILTON, Andrew, “Vimalakirti”, Encyclopedia Of Buddhism, Ed. Robert E. Jr. Buswell, Thomson Gale, USA, C. II, 2004, s. 885.

SMITH, Huston ve Philip Novak, Buddhism A Concise Introduction, STCHARBATSKY, Theodore, **The Conception of Buddhist Nirvana**, Delhi: Motilal Banarsidass , 2003.

STONE, Jacqueline I., “Lotus Sutra”, Encyclopedia Of Buddhism, Ed. Robert E. Jr. Buswell, Thomson Gale, USA, C. I, 2004, ss. 571-477.

- STRONG**, John S., **The Buddha: A Beginner's Guide**, 1. Edition, Oneworld, Oxford, 2009.
- STRYK**, Lucien, **Wold Of The Buddha: A Reader**, Doubleday, New York, 1968.
- SUJATO**, Bhikku. **Sects&Sectarianism; The Origins Of Buddhist Schools**. Santipada, Taiwan, 2012.
- SUZUKI**, Daisetz Teitaro, **Outlines Of Mahayana Buddhism**, Luzac and Company, London, 1907.
- THAPAR**, Romila, "Asoka And Buddhism As Reflected In The *Asoka* Edicts", **King Asoka And Buddhism Historical And Literary Studies**, Ed. Anuradha Seneviratna, Buddhist Publication Society, Kandy Sri Lanka, 1994, ss. 15-36.
- WANGU**, Madhu Bazaz, **World Religions Budhisim**, 4. Edition, Chelsea House Publishers, China, 2009
- WARDER**, A. K., **Indian Buddhism**, Motilal Banarsidass, Delhi, 2004.
- ve Anthony Tribe, **Buddhist Thought: A Complete Introduction To The Indian Tradition**, Routledge, 1. Edition, London and New York, 2000.
- WILLIAMS**, Paul, **Mahayana Buddhism The Doctrinal Foundations**, Routledge, Second Edition, New York, 2009.
- YİTİK**, Ali İhsan, "Budizm", **Yaşayan Dünya Dinleri**, Ed. Şinasi Gündüz, Diyanet İşeri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, ss. 307-341.
- YİTİK**, Ali İhsan, **Doğu Dinleri**, 4. Baskı. İSAM Yayınları, İstanbul, 2019.